

Tartalom

LVII. ÉVFOLYAM, 6. SZÁM

2003. JÚNIUS

FENYVESI OTTÓ: Halott vajdaságiakat olvasva (György Mátyás; Moholy-Nagy László)	3
KOVÁCS ANDRÁS FERENC: Kereskedelmi turizmus; Világjáró erdélyiek; A gagyai atyafiak; Porcus Transylvanicus; Taligás kandúr; Pernambuco; Gyászos özvegy; Dunántúli desdemona; Olasz fodrászat; Neoposztmodern; Vidéki festőnő	8
CSABAI FERENC: Jégkorszak	11
SIMAI MIHÁLY: Gyulai tabló (krinolini barátainak, Bajnok Zolinak és Juhász Pistának)	29
TŐZSÉR ÁRPÁD: legenda (kertész-fotó alá)	31
DARVASI LÁSZLÓ: Újabb borzasztó bűnügyek a Fővárosban	32
TATÁR SÁNDOR: A ti országatok bizony e világból való. Csak éppen(...)	40
MONOSZLÓY DEZSŐ: Töltésszimmetria; Vampirella; Ödipusz; Érintetlenül; Legenda; Caligula-bár; Múlt; A tudat hatalma; Hamelni patkányfogó	42
SÁNDOR IVÁN: A vak a szirt szélén (nem) a semmibe lép (A játszma végnélkülisége)	48

90 éve született Weöres Sándor

ÚJVÁRI EDIT: Weöres Sándor mariológiája (A Hetedik szimfónia értelmezése a Szűz Mária-tisztelet szögéből)	58
NAGY L. JÁNOS-VÖRÖS LÁSZLÓ: Weöres Sándor szegedi vonatkozásai	70

ALFÖLDY JENŐ: Tények feltárása, legendák oszlatása (Tüskés Tibor: A határtalan énekese); A zarándok útja (Domokos Mátyás: A porlepte énekes)	75
--	----

TANULMÁNY

SZABÓ GÁBOR: Napozz Holddal! – analízis (Füst Mi- lán: Nevetők)	86
KABDEBÓ LÓRÁNT: „És történelme van a meséknek” (Monoszló Dezső poétikája)	93

„A Tisza-parton mit keresek?”

HOLLÓSI ZSOLT: „Minden jel egyben rejtjele egy ma- gasabb, szakrális jelenlétnek” (Beszélgetés Simai Mi- hállyal)	102
---	-----

Szerkesztői asztal a belső borítón

ILLUSZTRÁCIÓ

NAGY ATTILA alkotásai a 30., 41., 69., 74., 101.
és a 115. oldalon

FENYVESI OTTÓ

Halott vajdaságiakat olvasva

GYÖRGY MÁTYÁS

*Tájkép lángoló zsiráffal.
Bakamundéros madárijesztő.
A hurkát nagyon szerette,
a pálmafa zöld koronáját,
a kávéházak füstjét
és az andalúziai kutyát.
Költői hangját nem találta.
Dugni skatulya,
repülni disznót.*

*Diszkrét bajusz.
Ismét csudák.
Éljen Marinetti és a jövő.
Megjöttek a futuristák,
megjöttek a pécsiek,
a világmegváltó emigránsok.
A Mariahilferről a kisebbségi
magyar skizofréniába,
ahol oly titokzatos és bús volt az élet,
amit élni adatott.
Valami miatt oly titokzatos,
mint a patikamérleg.
És a költészet
torzón
befejezetlenül.*

*Bécs, megnézni a Don Giovannit az operában,
aztán vacsora, aztán haza. Másnap valami kiállítás,
Klimt és Schiele, széttárt combú aktok,
aztán Café Central. A legremekebb sütemények.
Jegeskávé meg valami torta, és ez lenne Európa.
A sarokban egy nagybajuszos figura, gipszszobor.
Bécs. Mozart, Beethoven. Mahler és a két Wittgenstein.
Schubert a Zentralfriedhofban van eltemetve.
És valaki, akivel akkor, egykor
karonfogva sétálgatott.*

*Dettre altatót kevert a levesbe.
Ő nem,
ő hitt a jövőben.
Látta Auschwitzben a halált,
ahogy muzsikált,
érces trombitát fúj,
nyakatekert indulót.
A halál
egy hegycsúcson állt és integetett felé.
Dettre altatót kevert a levesbe,
ő nem,
ő elment a lágérbe.
Kaddis csöpög a tarisznyából,
és a szemed sarkából.*

GYÖRGY MÁTYÁS (1887–1944) költő, gyógyszerész. A Geiger földbirtokos családból származott. A Nyugat csillagképében indult, első verseskötényét a folyóirat adta ki, majd Kassák Lajos köréhez csatlakozott, de hamarosan vele is szakít, aktív szerepet vállalt a Tanácsköztársaságban. Bécsbe emigrált, majd Szabadkán élt. A magyar költészet legprovokatívabb és legszélsőségesebb futuristája. A fasiszmus áldozata lett.



MOHOLY-NAGY LÁSZLÓ

tempó
tempó
tempó
vázlat egy film forgatókönyvéhez
egy pohár víz
nagyközel
bácsborsód, mohol,
bécs, berlin, london, chicago
vöröshagyma és mikróba
fémkonstrukció szerkesztése
tégla felvonó, daru mozgás közben
alulról, felülről, ferdén
kalapács
egy tigris dühöngve futkos a ketrecében
rohanó házsor
Kassák Lajos: Egy ember élete
gyorsuló monológ
raktárhelyiségek és pincék
sötétség
SÖTÉTSÉG
vasút, országút, hidak, viadukt
hullámzó víz hajókkal
függővasút
a vonat alja egy sínek között árokból felvéve
egy bakter szalutál
közeli felvétel a szemérről
DÜHÖNGŐ HIÚZ
néger fiú egy áruház üvegfolyamában
tempó, tempó, tempó
tömeg a nagyvárosi utcán
alulnézet, felülnézet, harántnézet
villamosok, autók, biciklik, konflisok, buszok
minden elsüllyed a mélybe
világítótorony
a felvevőgép felbillen
különböző színek

lepedők
szennyvízcsatornák, a fény tükröződik a vízben
szikra spriccel, tükörsima autópálya, fénytócsák
5 másodpercig csak fekete vászon
Walter Gropius, Bauhaus
fényreklám
csaholó kóbor ebek
tűzijáték a Luna-parkban
robogó hullámvasút

magasugrás, rúdugrás, zuhanás
tízszer egymás után
forgó kerék, forgó artista
nagyüzem, áttetsző felvétel
salto mortale

BÁCSBORSÓD

lányok lába
futballmeccs, erős tempó
stadionban ülő közönség
női birkózók
revolver

giccs
tomboló tömeg
füstkarikák

jazz
közelkép hangszerekről

egy pohár víz
utcalányok

CHICAGO

tigris ketrecben
rézsútosan felszökő gyárkémény füstölög
egy bűvár alámerül a vízbe
karfiol alakú füstgomolyok
pergő propeller a vízben
csatornanyílások
a bűvár alámerül
absztrakt festmény, táblakép

hús szeletelése

FORTISSIMO

*hulladékfeldolgozás
 ócska-vashegyek, csavarkupacok, használt lábbelik
 egy pohár víz
 koporsók a hullaházban
 fényreklám
 Sears Tower, Wrigley Building
 rohanás balra-balra-balra
 vágóhíd, barmok, kolbászfeldolgozó gép
 egy oroszlán torka lassan betölti az egész vásznat
 néhány másodperc sötétség
 egy kövér ember pocakja
 trapéz, lányok lába
 oroszlánok bohócokkal
 egy hulla úszik a vízen
 vízesés robajlik
 katonák
 egy fényképezőgép, villanó vaku
 egy pohár víz
 mozgó víztükör
 AZ EGÉSZET MÉG EGYSZER GYORSAN ÁTOLVASNI
 az egészet még egyszer újraolvasni
 vége*

„Az *összművészet* gondolata könnyen érthető az egyre fokozódó specializálódás korában. A műfaji elkülönülés és ennek minden területet feldaraboló hatása teljesen lerombolta azt a hitet, hogy van még lehetőség valamennyi terület egységének kialakítására, az élet totalitásának megragadására. Mivel azonban az *összművészet* csak additív egység, még ha szervezett egység is, ma már ezzel nem elégedhetünk meg. Nekünk nem *összművészetre* van szükségünk, amely elkülönül a mellette áramló élettől, hanem az élet valamennyi mozzanatából felépülő szintézisre, amely végül *összművé* (életté) válik, s amelyik egyúttal minden elszigeteltséget megszüntet, és amelyben minden *individuális* teljesítmény biológiai szükségszerűségekből fakad és egyetemes szükségszerűségekké torkollik.”

(Malerei, Fotografie, Film – Festészet, fényképezés, film. 1927, Berlin)

MOHOLY-NAGY LÁSZLÓ (1895–1946) képzőművész, fotográfus, művészeti szakíró. Bácsborsódon született, majd Moholon nevelkedett. A XX. századi művészet egyik legsokoldalúbb egyéniségének tartják. A Kassák-féle Ma körből indult, 1923-tól 28-ig berlini Bauhaus tanára volt. Később Londonba, majd 37-ben Chicagóba költözött, ahol megalapította az Új Bauhaust.

KOVÁCS ANDRÁS FERENC

Kereskedelmi turizmus

*Egy bankár – kedvence Thaiföld –
Bangkokban terjesztett tejfölt...
Jól beinkasszálták,
Csapolták, masszálták,
S nyögött: „Ó, Thaiföld úgy feltölt!”*

Világjáró erdélyiek

*Volt egy úr, ismerte Nyomát:
Izgága, nyugtalan nomád...
Egyszer bebújt ódon
Házába Nyujtódon –
Azóta sem lelik nyomát!*

A gagyí atyafiak

*Két gagyí atyafi Etédet
Keresvén egy lyukba betévedt.
Egyik szólt: „Itt, koma,
Etédnek nincs nyoma...
Ez a hely Etédnél setétebb!”*



Porcus Transsylvanicus

*Volt egy pór: lakhelye Disznójó.
Azt bitte: a disznók piszka jó,
Ha tölti kolbászba...
S így került kórházba
Kóstolót rókázva Disznajó!*

Taligás kandúr

*Egy kandúr alacsony taligán
gurult át Balatonaligán...
Egy cicus is állt ott,
s utánakiáltott:
„Mi újság Aradon, Palikám?”*

Pernambuco

*Volt egy úr, lakhelye Recife:
Fogadott folyton egy decibe,
Hogy brazil a rumba –
S belefűlt a rumba...
A túl sok rumra nincs recipe.*

Gyászos özvegy

*Három férjet szekált Amacon
Sírba egy házsártos amazon.
Elpatkolt Árpija,
S jajong a hárpia:
„Nyugodjál, Árpika, legalább
Nem lesz rád panaszom!”*

Dunántúli desdemona

*Kopasz, de rendes csaj ági:
Kameli minden csajági...
Féltékeny meg mokány
Férje ennek okán
Marokszám tépte a haját ki!*

Olasz fodrászat

*Úgy hat a hajdivat Izura!
Főleg a kis kefe-frizura:
Fölül is fazonos,
S alul is azonos-
Ra vágják, de senza misura!*

Neoposztmodern

*Szeszélyes népművész Aletta:
Kezében szőrpamacs s paletta!
„Ezek aktok?” – kérdik.
„Csak objekték, térdig.”
S nem értik, hogy mit ért alatta.*

Vidéki festőnő

*Sohasem láthatta Veronát!
Érezte: élete eronált...
Velencét s Firenzét
Álmodta: milyen szép!
Estente bevett négy veronált.*



CSABAI FERENC

Jégkorszak

1.

Vastag, mint egy szivar, és hosszú, mint a mutatóujja. A bőre szőrös és sötétkék, és ízelt testével izgatottan tekereg.

Ha megfogja, a befőttesüvegbe dugja. Abba, amit maga mellé rakott, mikor letérdelt hozzá a fűbe. Jó hosszan figyeli és egészen közlőről. Aztán körbenéz, keres valami csipesznek valót. Mert nem mer hozzányúlni a kezével. A háta mögött száraz gaz. Letörj. És roppant egyet a száron, hogy kettő lesz belőle. Kész a primitív csipesz. Óvatosan közelít. A két szár közé fogja. És lassan fel-emeli. A vastag és szőrös és sötétkék hernyó pedig visszaesik. Folyton vissza-esik. Mindig a hátára. Ilyenkor látja, hogy van neki sok apró lába. Száz lába. Vagy ezer lába. És sose akar elfáradni a nagy kapálódzásban.

- Szeretik a harcsák - mondja hirtelen a pap a bolond feje felett. Horgászbot van nála és egy sárga festékesvödör, a halaknak. Áll ott, a napnak háttal, reverendában. Felnéz rá a bolond, de majd kiszúrja két szemét a fény. A tenyerével csinál magának alkalmi szemellenzőt.

- Reggel én is találtam egyet. Itt, a kövek között. Feltűztem a horogra, csak úgy kísérletképpen. Meglepődtem, mert gyorsan jött a kapás, annyira gyorsan, hogy még a szokásos imára se futotta. És tessék, fogtam vele egy háromkilós harcsát - mutatja a vödörben lamentáló ragadozót a bolondnak a pap.

- Atyám, maga tudja, miféle állat ez?

- Hernyó, amiből lepke lesz - mondja a pap, és leguggol a bolond mellé. Felveszi a csúnya és szőrös állatot. Ő meg merde fogni kézzel! - Isten tudja, miért, de a harcsáknak nagyon ízlik. Kell ez neked?

- A nevét az állatnak, azt tudja-e?

- Nem. De szerintem valami közönséges. Add ide azt az üveget!

A bolond lecsavarja a lyukacsos tetejét, és nyújtja az üveget a papnak.

- Megvagy! - engedi el a hernyót a pap. Az meg halkan koppan az üveg alján, és kezdi megint, hogy össze-vissza tekereg.

- Rakd rá a tetejét, nehogy eliszkoljon!

A bolond rárakja.

- Szerintem meg éppen hogy nem közönséges.

- Szóval, ideadod nekem?

- Magának elárulok most valamit. De úgy tartsa meg, amit mondok, mintha a legeslegförtelmesebb bűnömet gyónnám a templomban. Ugye, érti?

- Megijesztesz, te bolond! – nevet fel a pap.
- Egy idegen civilizáció küldötte van ebben az üvegben – súgja oda a papnak.
- Értetlenkedve hallgat a pap. És nézi az egzaltált férget. Most mitől furcsább, mint az előbb? Hát persze! Mert enyhén torzít az üveg fala.
- Egy idegen világból jött ide. Egy alagúton keresztül.
- Nem mondod!
- A világok mindegyikében, akárcsak itt, a Földön, rengeteg a sötét lyuk. Egérlyuk, rókaljuk, barlangok. Mindenféle lyuk. A legtöbb nem is vezet sehová, de némelyik...
- De némelyik?
- De némelyik vége egy másik világba nyílik. Egy teljesen másik világba.
- A pap homlokát ráncolja.
- Látom, nem hiszi.
- Nézd, fiam, én akkor is elfogadom tőled ezt a hernyót, ha történetesen földönkívüli. Mondom, a harcsák nagyon szeretik. Akkor adod?
- Megkapja, ha már ennyire akarja. De van feltételem.
- Mi lenne az?
- Hogy velem jön a kijáratához az alagútnak.
- Messze van ide?
- A felvégen. A Rozi kertjébe nyílik.
- Hosszú séta lesz, de legyen!
- És felállnak ők ketten, délidőben, a kőmező kellős közepén. Kőtengernek is mondják ezt a helyet. Mert rengeteg a kő, tényleg. Szétdobálva a fűben, kábé egy négyzetkilométeren. Körös-körül pedig halványkék színűek és szabályosan kúp alakúak a hegyek. Igazi vulkánok voltak. Tizenhárom millió évvel ezelőtt. A bolond kőre ugrik, jobb kezében az üveggel. Majd a kőről egy másik kőre. Aztán egy harmadikra, és tovább. A pap inkább az ösvényen kullog, kacskaringózva a zuzmófoltos kövek között. Lehajtott fejjel cipeli a horgászbotot meg a harcsát, a vödörben. Egybeszabott, alul szoknyaszerű és fekete ruhában.
- Vigyázz azzal az üveggel, te! Összetöröd itt nekem a kövön, és megszökik a hernyó. Aztán mivel fogok harcsát legközelebb?
- Ne aggódjon egy cseppet se! A jóisten kezében sem lenne nagyobb biztonságban ez az állat, mint nálam.

2.

Egy világnak itt a vége. Tovább nem terjeszkedhet. Mert az útját szikla állja. A felső faluvégen, és óriási nagy. Ördög-sziklának hívják az itteniek. Az egyetlen utca, a főutca tehát zsákutca. És ráadásul felfelé lejt. Errefelé így mondják a hegymenetet. Messze ott éppen jön fel rajta a bolond meg minden

horgászfelszerelésével a pap. Lehajtott fejjel, tikkadtan. És a nagyon lyukas aszfalton egy szót se szólnak. Ember vagy kutya nem mozdul utánuk. Szigorúan be van tartva ma is a szieszta.

Legutolsónak van a Rozi háza. Kis kerttel, a nagy szikla alatt. Ennél megállnak. A fakerítésen túlra bámulnak. A Rozi háza is csak olyan itt, a felvégen, mint a többi kevés. Ebben a jelentéktelenül kicsi és hegyi faluban, ahol utca csak egy van, ház meg vagy ötven. A Rozi háza mellett tehát kert, ameddig a szikla engedi. Tiszta gaz. Derékig állnak benne a korhadt gyümölcsfák. Meg egy madárijesztő. De ő nyakig. Van lyukas kalapja, és a feje rongygolyó. Vigyorog. Egyfolytában és mindenben. Mert szeme alá száját vigyorra ferdítve csínálták neki.

- Meglátszik, hogy rég nem érintette férfi keze a kertet - szól oda a bolond a kerítésnél szuszogó papnak, aki terebélyes zsebkendőjébe bújva izzadt homlokát törölgeti. Hiába, zsíros testét a lejtő felfelé megviselte. - Pedig járnak ide férfiak rendszeren.

- Munkások, a gyárból.

- Látja, ott van? - mutat be a bolond a kert végébe. - Ott, a sziklafal alatt. Ahol kifújja magát az a halovány füst.

- Valamit füstöt, azt látok. A pincéből jön, amit a sziklába vájtak.

- Nem pince az, hanem a kijárat. Az alagúté.

- Pince az, te bolond. Mindig is az volt.

- Nincs igaza. Az az alagút vége. Ami minket egy másik világgal összeköt. Ott lépnek ki azok, akik abból a másik világból jönnek. A hernyó, az üvegben, az is onnan mászott elő. És jönnek még mások is, majd meglátja. Másfajta és sokkal félelmetesebb állatok. De most még nem lehet. Mert eltömődött az alagút vége. Elzárja egy nagy szikla.

- Most ezt higgyem el neked?

- Máshonnan nem jöhetett. Valami történt odaát, abban a másik világban, és elmenekültek.

A bolondra rálegyint a pap. Aztán megkérdi:

- Nincsen itthon senki?

- Még reggel elment a Rozi.

- Na, igen. Magam is láttam, hogy felszáll a buszra.

- A hetesre.

- Mintha hízott volna egy kicsit az utóbbi időben.

- Én is megfigyeltem, de szerintem, így húsosan, jobban néz ki. És kettőkor jön haza a busz, úgyhogy sietnünk kell, atyám. Fél óránk ha van még.

- Sietni? Hová?

- Hát a kertbe be.

- Nem rendes dolog ez, fiam. Besurranni, mint egy tolvaj, a másik kertjébe.

- Emiatt ne fájjon a feje, atyám. Meleg van, a munkát ilyenkor egy se szereti. Otthon vannak, fekszenek a hűsben. Tudja azt maga is, milyenek itt a népek.

- De a kutya lármázhat.

- Megdőglött. Még tavaly búcsúkor, tizenhét évesen. Tisztára süket volt már szegény, és a szeme ronda hályogos. Akkor megyek előre.

- Várjál! És ha itthon van valamelyik férfi?

- Az nem lehet. Senki idegen nem jár erre egész nap. A Rozihoz csak este jönnek, maga is tudja. És nem szokott itt aludni egyik se. Elmennek a motorukon, amivel ide ette őket a rosseb.

- Én inkább kint maradok, azt hiszem.

- Hát nem kell a hernyó? – mutatja fel a befőttesüveget a bolond.

- Már hogyné kéne! Harcsához a legjobb csali.

- Ha elkísér az alagút végéhez, odaadom.

- Jól van, jól van. Indulj, de gyorsan!

A bolond könnyen nyitja ki a kiskaput, ami be sincs zárva, és vág át a gazos kertbe taposott ösvényen. Kelletlenül követi a pap, minden horgászfelszereléssel a kezében. A pince előtt megállnak. A picéből füstöl ki a hideg pára. Mert ajtó, az nincs rajta.

- Már három hónapja figyelem ezt a helyet. Én nem bírom ki, atyám, hogy ne menjek be – mondja a bolond, és átnyújtja az üveget a papnak. – Fogja, a hernyó. A magáé, ahogy ígértem. Biztos van még belőlük az alagútban. Azokból majd szedek. Csak az a baj, hogy nincs nálam több üveg.

- Hát mégis bemész?

- Muszáj. Jöjjön maga is velem!

- Nem. Én nem. Megfázom a hidegben.

- Nekem kifejezetten jólesik.

A bolond megindul, befelé a pincébe.

- Nem félsz?

- Kicsit. Félek, hogy elmozdul az a nagy szikla, és az alagút magába szippant. Az ilyen sötét helyekről az ember annyi mindent képzel meg olvas.

- Azért mondd, hogy bent mi van. Jó?

- Jó. Mondom.

A bolond kicsit előrehajol, és belép a bejáraton.

Vár egy percet a pap. Egy szót se szólt még a bolond.

- Na, mi van?

- Jégcsapok!

- Jégcsapok?

- És nagyok! Van akkora is köztük, mint a karom.

- Nem mondod!

- Mertem én magának hazudni valaha is? Még azt is elmondom, tudja jól, ha magamhoz nyúlok. Szégyellem, de néha rávisz a természet. Most mondja meg, atyám, mit csináljak? Gyónok, utána pedig tisztességgel vezekelek, az előírás szerint. Esküszöm, soha nem mondok kevesebb imát, mint amit maga, atyám kimér nekem. A penzum az penzum. Nálam ez elvi kérdés – kiabálja jó hangosan kifelé, a pince belsejéből a bolond.

- Tényleg jégcsapok?

- Mondom, hogy azok.

Nem hezitál tovább a pap:

- Várjál, megyek.

A pap is előrehajol kicsit, és belép a bejáraton. Minden horgászfelszereléssel a kezében.

3.

A rendőr az egyetlen üres székért nyúl, és karcolja vele a követ veszettül, mikor a Rozi alá tolja.

- De kigömbölyödtél, hallod-e? – szól oda a rendőr a Rozinak, csak úgy mellékesen. A nő tehát nagy hasával leülhet itt, a sarokban, de az asztal túlsó felén a bolond meg a pap állva marad. A kocsmában minden hely foglalt. A kocsmában mindenki ezt a négy embert figyeli. Plafonig ér a füst.

- A tényállást ismertetem – mondja a rendőr, de előbb beleiszik a sörösüvegbe. Nem számít, hogy körben az üveg nyaka aranysárga alufólia.

- Ugye, fiam, te nem hiszed, hogy tolvajok vagyunk? – kérdi a rendőrtől a pap. Még mindig nála a horgászfelszerelése. A vödröt a harcsával meg a botot le se tette.

- Illetéktelen behatolás. Jegyzőkönyvbe vettük.

- De Rozi, kérem, hiszen nem tűnt el magától semmi! – sopánkodik a pap.

- Azt még nem lehessen tudni – vág oda a papnak a Rozi.

- Vizsgálódunk az ügyben alaposan. És most választ várok, atyám. Arra a lényeges kérdésre, hogy mit keresett ma délután tizennégy óra tizenkét perckor ezzel a féleszűvel a Rozi pincéjében?

- Az nem is pince! Hanem az alagút vége! – mondja a bolond felháborodottan.

- Alagút? Beszélj itten hülyeségeket!

- Igenis, alagút. És egy másik világgal köt össze minket.

- Szóval, jött ki az a füst a bejáraton. Gondoltuk, fiam, valami baj van. Tűz, vagy ilyesmi. Én igazából nem is akartam bemenni. Aztán mégis.

- Felbujtották, atyám, azt mondja?

- Igen. Vagyis nem! Közös elhatározásból mentünk be, hogy megnézzük, mitől van a füst.

- És mitől?
- Hát attól, hogy odabent jégcsapok, kint meg harminchat fok van.
- És te bolond, mit mondasz?
- Azt, hogy hatalmas vihar van egy bolygón, innen a harmadik galaxisban, tudd meg! A szél felkavarja a port, és a por eltakarja az ottani napot. Lehűlt a levegő, mert nem süt a nap. És hideg van. És esik a hó. Már hat napja.
- Ez totál lökött! Azt hiszed, hogy leírok én ebből a sok baromságból bármit is a jegyzőkönyvbe? Hogy diszk..., hogy diszk..., hogy diszkreditáljam magamat?
- Az állatok menekülnek, mert fáznak. Belebújnak minden lyukba. Az egyik lyuk egy hosszú alagútnak a bejárata. A kijárata meg itt van. Csak most éppenséggel el van dugulva.
- Szűzanya, segíts! Ez még bolondabb, mint hittem.
- Megmutatom! – kiált fel a bolond, és kirántja a Rozi könyöke alól a mocskos abroszt. Az orra alatt két sarkánál megfogja, és maga elé kifeszítve lelógatja.
- Atyám, segítsen maga is! Fogja meg alul a két sarkát, hogy jó feszes legyen.
- A pap már hajol is, hogy amire felkérte a bolond, készségesen megtegye, de előbb a horgászfelszerelését, a harcsás vödörrel együtt, beállítja a sarokba.
- Mi készen is vagyunk. Dugd bele a mutatóujjadat! – biztatja a rendőrt a bolond.
- Aztán minek? – néz körbe a kocsmában a rendőr és várja, hogy röhögjenek. De mosolyra se rándul a szája senkinek. Valami nagyon komoly dolognak kell ennek lennie!
- Dugjad már, na!
- Szórakozol velem? – horkan fel a rendőr, és a képét a bolond képéhez tolja. Hatásszünet következik. Egymásba ér a lehetük.
- Csináld már, hadd haladjunk! Egy nagy tál borsót kell még ma délután kifejtenem – szólal meg keserves hangon a Rozi.
- Nem úgy van az! – torkolja le a rendőr nyomban. – Hát már csak nekem van meg a józan eszem?
- A kérdésre nem jön válasz, hiába néz körbe a rendőr másodszorra is. Csak ül rezzenéstelenül, plafonig füstben, a sok fapofa. Még a pohárhoz se nyúl, annyira.
- Na és ha beledugom, mit bizonyítok vele?
- Hogy a tér görbe – válaszolja a rendőrnek nyugodt hangon a bolond.
- Úgy van, ahogy mondja. Tudja, a bolyai geometria. Biztos maga is tanulta a gimnáziumban – próbálja kisegíteni a bolondot alulról a pap.
- Én esti tagozaton jártam ki. Ilyenről ott nem beszéltek.
- Hát akkor dugja bele! – biztatja a rendőrt lelkesen a pap.

- Esküszöm, visszavonom a feljelentést, ha azonnal bele nem dugod – morog az asztalnál a Rozi.

- Jó, beledugom! Hadd legyen karácsonyotok!

Mélyen a szemébe néz a bolondnak a rendőr, mikor mutatóujjával a mocskos abroszt megböki. Az abrosz túloldalt kitüremkedik, és lassan felveszi a formát, amit a rendőr vastag ujjá kialakít.

- Na, látja, nincs ebben semmi ördögi! – lelkendezik a két sarokhoz lehajolva a pap.

- Most már te is látod, hogy keletkezik a világűrben alagút – nyugtázza a bolond.

- A térnek egy pontja, én sem tudom, miért, de egyszer csak kicsücskösödik – folytatja a pap.

- És nőni kezd – ezt a bolond mondja megint.

- Jó hosszúra, míg neki nem ütközik egy másik galaxisnak – jön erre a pap.

- Akkor aztán összenőnek – fordul a bolond a kocsmában a többiekhez.

- Bizony, az alagút meg az a másik galaxis – bólogat a kocsmatöltelékeknek a pap, De erre se rezdül meg egyik se.

- És a két galaxis lakói átmennek egymáshoz látogatóba – szövi tovább hipotézisüket a bolond.

- Úgy látszik, ők jöttek előbb hozzánk, azzal, hogy megjelentek ezek a furcsa hernyók itt. Elárulom nektek, a harcsák nagyon szeretik – fejezi be lelkendezve a pap.

- Visszavonom a feljelentést – emelkedik fel a nagy hasával a Rozi.

- És ha elloptak tőled valamit? – kérdi a rendőr felháborodottan. – Végre van munkám, te meg elvennéd tőlem!

- Ha elloptak valamit, hát akkor elloptak, de az időmet már ne lopják még mellé nekem!

- De leányom, mi csak benéztünk a pincédbe, mert ott lógnak azok a jégcsapok! Elvégre nyár van, és az a pince kész csoda. A húshoz meg a zöldséghez, amit ott bent tartasz, mi hozzá se nyúltunk. Egy darab se hiányozhat. Mit gondolsz, hogy isten szolgálja a hőségtől megőrült, és vétett a parancsolat ellen?

- És maga mellett ez a bolond? – kérdezi foghegyről a Rozi.

- Istenfélő ember, te is tudod. A lopást az egyik legnagyobb bűnnek tekinti. Isten nevére mondom, nem tettünk semmi rosszat.

- Kompromisszumot javaslok! – kiált fel a bolond. – Ott van az a kert magánál, Rozi. Csupa egy gaz. Fogadjon fel bennünket, és mi az atyával rendbe tesszük. Ha már azok a motoros férfiak nem segítenek. A legeslegszebb kertet csináljuk belőle a faluban, esküszöm. Természetesen nem napszámban, hanem ingyen.

- Fiam, én sajnos, nem vállalhatom. Melléd állnék szívesen, hiszen, amit mondasz, istennek tetsző cselekedet. De te is tudod, mennyi a dolgom. Sok időmbe van, hogy a nyáját az igaz útra tereljem.

- Mit nem mondasz, bolond? – teszi a kezét csípőre a Rozi. – Sokat beszél-tél itt össze-vissza, de ezt az egyet értem. Hát legyen! Reggel hatra várlak, a töb-bit majd meglátjuk.

- Akkor sztornó a feljelentés, azt mondog, Rozi? – kérdi a rendőr lankadtan.

- Sztornó. Egyelőre.

4.

- Nesze, igyál! – dobja oda a bolondnak az egy üveg sört a Rozi. – Nem ta-láltam a nyitót, úgy bontod ki, ahogyan akarod.

- Így! – mondja a bolond, és leharapja az üvegről a kupakot. A kertben áll és támasztja a kaszát. Reggel óta már le is vágta a derékig érő gaz nagyját. – El-teszem a zsebembe, nem szemetelek – mutatja fel vigyorogva a foggal kitépett kupakot. – Most pedig a babára iszok. Legyen egészséges, és nőjön nagyra!

- Jól van, igyál, aztán csináld a dolgodat tovább.

- Mi lesz a neve, ha megkérdezhetem.

- Majd eldöntöm, van rá öt hónapom.

- A szerencsés apa? Ismerem?

- Semmi közöd hozzá!

- Én mondom, igazi csoda.

- Már megint kezdted azt a sok marhaságot a pincéről, bolond?

- Én most arra gondolok, hogy csoda gyereket várni a maga korában, Rozi. Ha meg nem sértem.

- Átok ez, nem csoda.

- Hány évesnek tetszik lenni?

- Mit gondolsz, majd pont neked mondom meg?

- Tegnap, hogy otthagyt bennünket, magáról kezdtek el beszélni a koc-s-mában. Mondták, hogy ennyi meg annyi éves, meg hogy kész csoda, hogy ter-hes. Na, én akkor papírt meg ceruzát kértem, és sorra kérdeztem mindenkit, hogy mit gondolnak arról, hogy maga hány éves. És mindenki mondott vala-mit. Aztán az adatokat szépen rangsorba raktam. A legkisebbtől a legnagyobb-ig. Nálam van a papiros, ha akarja, megmutatom – veszi ki a zsebéből az ösz-szegyűrt cetlit a bolond.

A Rozi közelebb megy hozzá, és a papírt elveszi. Belenéz. A fejéhez kap, és felnevet. Jó hangosan.

- Az adatokból kiszámoltam a számtani átlagot. Ott van legalul, látja? Ná-lam a maga kora ötvenhárom évesre jött ki. Tévedés kizárva, mert háromszor

is ellenőriztem, és az atyának is ennyi jött ki. Mert velem együtt ő is számolta egy másik papíron.

Csak nem hagyja abba a nevetést a Rozi. A nagy hasát fogja, jobbra-balra dülöngél, és hirtelen elesik. Bumm! Földet ért, letarolta a gázt. Hiába kapott utána két kézzel a bolond.

- Nem esett baja? - kérdezi kétségbeesetten a bolond, mert a Rozi nyek-kent egyet, és elhallgatott. A nő semmit se szól. És le van csukva a szeme.

- Magát kérdem, hallja, Rozi? - térdel le hozzá a bolond. Ijesztő, hogy nem mond semmit. És ha felemeli a nő kezét, visszaesik. A bolond nem tesz fel újabb kérdést, hanem nekiveselkedik. A derékig érő gazon át a pince felé kezdi vonszolni a Rozit. A két karjánál fogva, hátan.

- Hát neked mi tetszik mindig? - kérdi mérgesen a bolond, mikor elaraszol hátrafelé a Rozival a vigyorgó madárijesztő előtt.

A pincében, a jégcsapok alatt lassan visszatér eszméletéhez a Rozi. Ül a hideg földön, hátát a káposztáshordónak döntve. A bolond ott térdel mellette és minden rezdülését aggódva figyeli.

- Már nem veszik el, későn mentem orvoshoz. Meg kell tartanom - sóhajt egy nagyot, aztán sokáig csendben marad a Rozi. Majd így folytatja:

- Hát nem furcsa, hogy a tél már régen elmúlt, de ezek a jégcsapok maradtak? Jó lesz hűtőszekrénynek, gondoltam, és mindent, ami a hűtőben volt, idepakoltam. És én mindig, minden áldott nap bejöttem a pincébe, hogy elidőzgessek egy kicsit ebben a télies levegőben. A tudóm legaljáig szívтам a levegőt, és úgy éreztem, minél többet szippantok, annál fiatalabb leszek. Jókedvem volt, sokat ettem, és rettenetesen kellett a férfi. Hát jutott belőlük rendesen! Nem maradt ki egyetlen este se.

- Aludni se lehetett. Hallottam, hogy jönnek meg mennek azokkal a hangos motorokkal. Nagyon utáltam őket, most tudja meg!

- Megvadított ez a levegő teljesen. Még tégedet is behívtalak volna az ágyamba, ha látlak, annyira akartam.

A félhomályban nem látja a Rozi, hogy amit az előbb mondott, attól a bolond mennyire zavarban van.

- Komolyan mondja?

- Nem tudod te, mit tett velem ez a pince! Hogy mennyire kívánós lettem.

- És még mindig akarja?

- Mit?

- Hát azt. Velem.

- Már nem. A terhességtől lecsillapodtam.

A bolond nem kérdez többet. Lassan feltápáskodik, és igazgatja feleslegesen a ruháját, hogy a Rozi közelében maradhasson még egy kicsit.

- Akkor megyek. Vár odakint a gaz. Siessen maga is, azt ajánlom, hátha most szippantja ki innen mögölünk a követ a vákuum.

- Az a pince vége, te! És elmozdíthatatlan.
- Nem. Az egy nagy darab szikla, amitől eldugult az alagút vége. Ettől tűnik úgy, hogy pince.
- Apa kéne ennek a gyerekeknek, nem gondolod? – néz fel kérdően a bolondra a Rozi.
- Tudja, melyik volt az?
- Halvány fogalmam sincs.
- Akkor válassza ki közülük a legrendesebbet.
- Rendes ember, az nincs köztük. Pedig voltak vagy húszan. Te bármelyiküknél különb vagy.
- Azt mondja?
- Azt.
- Pedig a gyárban dolgozik mind, ugye?
- Ott. Jöttek hozzám rögtön, hogy letették a műszakot. Úgy mocskosan, ahogy voltak. Meg büdös szájjal. Előtte itt mosakodott ki nálam mindegyik, hogy nekem is megmaradjon hozzá a gusztusom. Be is szálltak a vízdíjba, elhiheted!
- Engem nem vettek fel a gyárba, mert azt mondták, flúgos vagyok. Pedig nagyon akartam ott dolgozni, higgye el!
- Dolgozz nekem! Látod, hogy van a ház körül munka temérdek.
- Megkér rá?
- Meg én. Még napszámot is fizetek. Tisztességeset.
- A bolond az örömtől menten felugrik.
- Minek örülsz ennyire, hallod-e?
- Hogy nyugodtan szemmel tarthatom a pincét. Nem kell titokban távcsővel, onnan fentről, a szikláról lesnem. És ide akármikor bejöhettek?
- Miattam.
- Egy cuppanós pusztit nyálaz a bolond a Rozi homlokára, a váratlan nagylelkűségért cserébe.
- Ne bomolj, te! Inkább add ide a kezed, és húzz fel innen minket.
- Meglátja, felvirágoztatom én ezt a kertet! De fel ám!
- Jól van, na! Húzzál már fel, mert a földhöz fagy a seggem!

5.

- Az ebédnek vége, és már megitták az obligát feketét is. A bolond meg a Rozi a konyhaasztalnál ejtőznek. A bolond könyököl és morzsákat csipeget. Kettőjük között hosszú a csend.
- Miért nincsen neked nőd, hallod-e?
 - Szegény apám is mindig ezt kérdi tőlem, ha elfelejtek kólát venni az ebédhez. Azért hogy bosszantson velem. Mert tudja, hogy nőügyben milyen szegénylős vagyok.

- Sok hal van a tengerben, miért nem fogsz magadnak egyet, he? Legalább egy nyamvadt kis heringet. Elmúlnának a pattanásaid. Ripsz-ropsz.
- Csúnya pattanásos vagyok?
- Eléggé. Magadhoz nyúlni kevés, hogy elmúljon a sok gennyes pattanás az arcodon. Ahhoz nő kell, tudod? A bőre illata. A haja. Meg a nedvei. Nem elég mindennap csak rárántani kint, a budiban. Vagy a fürdőszobában. Tudom én, hogy megy ez nálatok, férfiaknál!
- Miket beszélsz itt? Én komoly üzleti dologban jöttem hozzád, Rozi, te meg elvicceled.
- Hallottam, amit mondtál, ne félj! Legyen *Zimmer frei* a nagyszobából, azt mondtad. Meg hogy főzzek rájuk, mert imádják a házi kosztot.
- Igen. Ott elférne kényelmesen akár négy vendég is.
- Egy család kompletten. De mi van, ha jönnének többen is?
- Akkor felszabadítjuk a kishobát, te meg hozzám költözöl. Szeretni fog otthon az öreg, majd meglátod.
- Pedig sose leszek a menyé.
- Mondtam neki, hogy a mi viszonyunk csak üzleti. Olyan kollegiális.
- Ebben maradtunk.
- Ebben. De ha megint annyira kívánós leszel, mint a múltkor...
- Akkor?
- Akkor én itt vagyok neked. Kéznel.
- Próbálok nem elfelejteni – nevet a bolond képébe a Rozi. – De mi van, ha még jönnek, sokkal többen is?
- Bevonjuk a bizniszbe a falut. Kartellbe tömörülünk.
- Mi az, hogy kartellbe?
- Most megtanítok neked egy nagyon fontos kifejezést, jól figyelj, Rozi!
Gentlemen's' agreement.
- Milyen dzsentlümensz? Utánad se tudom mondani.
- Angolul van. És ez itt azt jelenti, hogy a faluban mindenki a szavát adja, hogy nem adja se olcsóbban, se drágábban a szobát, mint mi adjuk. Ennyit tesz az, hogy kartell. Körülbelül.
- Nem lesz róla írás?
- Nem. *Fair play*-t játszunk.
- Miféle garancia ez, hallod-e? Ismered a falut?
- Most az egyszer bízunk az emberekben.
- Ezekben? Mikor zsebre megy a dolog?
- Kockáztatunk, tudom. De a huszonöt százalékhoz fejenként, ragaszko-dunk. Ennyi méltányos, szerintem.
- Majd bevallják neked, hogy vendégeik vannak, és mindegyik után leper-kálnak huszonöt százalékot!

- Aki idejön kúráltatni magát a pincébe, azt mi mind látjuk, így könnyen nyilvántartást vezethetünk. Kizárva a stikli.

- De biztos elhiszik, akik jönnek, hogy a pince levegője csodát tesz velük? Hogy a meddőök terhesek lesznek?

- Mi az hogy! Te vagy az élő példa, Rozi. Csak nézzél le a hasadra! A tény, hogy ennyire idősen terhes lettél, a vállalkozás alapja. Hirdetjük majd a pincét abban a magazinban, ahol a gyógyturizmusról írnak. És várjuk, hogy telefonáljanak. Nyár közepe van, benne vagyunk a szezonban.

6.

A polgármester kicsinyke irodája ez. Az íróasztala mögött maga a vézna polgármester ül. Görbén, összeesetten.

- Közbenjárhatok, ha ilyen nagy a baj – szólal meg végül az ablaknál álló lófarkas és sötét öltönyös és napszemüveges fiatalember. Kifelé néz az ablakon. Nézi, hogy jár fel-alá az egyetlen utcán, a főutcán a sok asszony. Férfi nélkül mind.

- Mire számíthatok?

- Tízmillió forint. Csak a projekt maga. Plusz a szakértői díjam, ami harminc százalék.

- Az összesen tizenhárom millió forint. Rengeteg pénz.

- Egy hónap múlva hozzáférhetnek egy jelentősebb összeghez, nem igaz?

- Azt községfejlesztésre kapjuk. Meg kell csináltatni belőle a főutcát. Már tíz éve könyörgünk a minisztériumnak. Hiába, protekció nélkül nem megy hamarabb.

- Kivitelező?

- Még nem döntöttünk.

A lófarkas és sötét öltönyös és napszemüveges fiatalember eljön az ablaktól, és egy elegáns névjegykártyát nyom le az asztalra.

- A kivitelező.

A polgármester kezébe veszi a kártyát.

- Tendereztetni kell.

- Természetesen. És maga eléri, hogy ez a cég kerüljön ki győztesen.

- De ugye, a pénzből az útra is marad?

- Marad. Éppen, hogy kifutja.

- Ha nem készül el az út októberre, a választásokig, nekem biztos, hogy lóttak. Minden évben ígérem nekik, ki hinne már nekem?

- Elkészül, nyugodjon meg.

- Csak előbb likvidálja valahogyan ezt a bolondot, könyörgök! Mert most ez az igazi veszedelem.

- Ezért jöttem.

– Ha hallaná, hogy dicsérik, hogy milyen nagy ember! Mert munkát ad az egész falunak. Zimmer frei, ez van kiírva mindenhova, láthatta végigjövet az utcán maga is. Idehozta, a Rozi pincéjéhez a gyógyturizmust. Azt a rengeteg cifra idegent. Egész nap bent tolong a sok öregasszony abban a jeges pincében, és szívja le a hideget. Mert azt hiszik, hogy ettől majd terhesek lesznek. És mondják ám a kocsmában meg a boltban is, hogy a bolond kell ide polgármesternek. Mert felvirágoztatta, mint még soha senki, a falut. Amerikát csinált itten. Én mondom, annyira hülyék itt a népek, hogy képesek megválasztani a falu bolondját polgármesternek. Mondja már, miféle átok ez a jeges pince? A legnagyobb rekkenőben.

– Utánanéztem.

– Kerül valamibe?

– De polgármester úr, miért néz rám ennyire ijedten? Hogy megalapozzam a barátságunkat, magának elmondom ingyen. A hideg levegőt belülről kapja a pince. A hegy gyomrából. Rengeteg kisebb-nagyobb résen át, ami a többi üreggel összeköti. De kell lennie valahol egy nagyobb üregnek, tudja? Egy raktárnak, ahol elfér egy hatalmas jégkupac. Ami nyáron sem olvad el. Vagy csak nagyon lassan. Így van biztosítva a hideg levegő állandóan. Innen áramlik aztán ki a jeges lehelet. Sííí-húúú, sííí-húúú – súgja a fülébe a lófarkas és sötét öltönyös és napszemüveges fiatalember a tátott szájjal hallgató polgármesternek. – A repedéseken át, a pincébe. Vagyis a rendszer pofonegyszerű. A szifonhatás elve működteti.

– A szifonhatás elve?

A lófarkas és sötét öltönyös és napszemüveges fiatalember a polgármester mögé kerül, és ráteszi kezét a falu első emberének vállára.

– Ne féljen! Látja, itt vagyok. Nyugodtan kapaszkodjon belém, ha nem akarja, hogy magát is kiszippantsa a huzat.

– És mikor akarja elkezdni a projektet?

– Várok még egy kicsit.

– Minek? Hogy a bolond még népszerűbb legyen?

– Jöjjön, beülünk a kocsimba. Mutatok magának valamit.

– Hová megyünk?

– Megkerüljük a hegyet.

7.

Megkerülték az Ördög-sziklát, amire itt azt mondják, hogy hegy. A fekete Mercédesszel a földúton leállnak. A lófarkas és sötét öltönyös és napszemüveges fiatalember távcsövet nyújt át az anyósülésen gubbasztó polgármesternek.

– Nézzen csak bele! Lent keresse, a szikla tövében!

Szeméhez emeli a távcsövet a polgármester, és elkezd lent keresni.

- Látja már?
- Látok valamit. Kifeszítve két fa közé egy vásznat.
- Mást?
- Mást nem. Mi van a vászon mögött? – veszi el szemétől a szovjet típusú távcsövet a polgármester.
- Férfiak. A faluból. Hárman.
- Az utolsó szót még mutatja is az ujjain a lófarkas és sötét öltönyös és nap-szemüveges fiatalember. A nyomaték kedvéért.
- Mit keresnek ott ezek?
- Hallja, hogy kopácsolnak?
- Hallom.
- Pincét építenek. Saját célú hasznosításra.
- Vagy úgy! Szóval, sokallják a fejenkénti huszonöt százalékot, amit leszednek róluk. Tudja ezt a bolond vagy a Rozi?
- Aligha kötötték az orrukra. És közös érdekünk, hogy mi se szóljunk róla. Senkinek.
- De ezzel összeugraszthatnánk a falut meg a Roziékat végleg.
- Polgármester úr, gondolkozzon egy kicsit!
- Gondolkozok.
- Tehát?
- Most mit akar, mit mondjak?
- Sííí-húúú, sííí-húúú. Kapizsgálja már?
- Ja! A szifonhatás elve.
- Ugye, hogy érti!
- Megbontják a rendszert ezek a hülyék a szikla belében.
- Ügyes. Aztán?
- És a hideg levegő abból a raktárból az új járatokon keresztül egyszerűen elillan.
- Elillan bizony. Örökre.
- És akkor elolvadnak a Rozi pincéjében azok jégcsapok. Az összes, hogy a villám vágott volna bele! De még mennyi idő ez?
- Egy hónap. Körülbelül.
- Muszáj kívárni?
- Muszáj. Ennyi idő kell, hogy előkészítsük a projektet. Mi komoly üzlet-emberek vagyunk, csak nagyban gondolkodunk, nem igaz?
- Igaz. És biztos, hogy elolvadnak azok a jégcsapok? Olyan hosszú idő ez az egy hónap. Megmondom az őszintét, én ettől az egész üggyől már napok óta aludni se tudok.
- Csak aludjon nyugodtan. Én majd vigyázok, hogy ne álmodjon össze anynyi rosszat.



8.

Éjszaka van, a szobában nyitva az ablak. A Rozi meg a bolond közös ágyban. Nem meztelenül, mid a ketten nyakig pizsamában. Aludnának, de nem lehet. Fülledt a meleg. Kintől zajt hallanak. Valaki matat.

- Már megint kezdi - böki oldalba a bolondot a Rozi.

- Hallom. Kijött leskelődni. Azt hiszi, hogy mi is szoktuk csinálni.

- Hát nem mondtad meg neki? Hogy mi nem úgy vagyunk itt, mint férj és feleség, hanem, mint üzletfelek. Hogy mi nem kefélünk sose.

- De mondtam neki, csak úgy látszik, nem hiszi.

- Most mit csinál?

- Feláll a sámlira, hogy belásson az ablakon.

- Már nem elég neki az ajtón a kulcs lyuka?

- Úgy látszik.

Nyög, zörög meg vacakol az öreg, hogy a sámlira álljon. A feje, mint éjben a hold, feljön az ablakban. Fején kalap, szájában meg bűdös cigaretta, szipkába dugva.

- Valami baj van, apuka? - kérdi a bolond.

- Hát ti nem alszotok?

- Meleg van, nem tudunk.

- Nagydologra megyek, gondoltam, megnézem, nincs-e bajotok.

- Nincsen, apuka, menjen nyugodtan! - küldené el a fenébe a Rozi.

- Annyira nem sietek.

A bolond apja csak nem akar elmenni. Marad a feje az ablakban, a tetejében kalappal, és a szájában bűdös cigarettával, szipkába dugva.

- Akar még valamit, apuka? - kérdi nagyot sóhajtva a bolond.

- Akarni éppenséggel nem akarok, de ha már így ébren vagytok, kérdenék tőletek valamit. Mi lesz itten, fiam, ha elfogynak a Rozikám pincéjében a jégcsapok?

- Aggaszt minket is a dolog.

- Mert már nem olyan nagyok azok a jégcsapok.

- Tudom, apuka. Rendesen megolvadtak.

- Kifogyott a hideg levegő a hegyből, ami hizlalta őket. Észrevették a vendégek is. Sokan el is mentek, nem hiszik el, hogy csodát tesz velük, mint a Rozikámmal, a pince. Pedig öröm látni, hogy gömbölyödik a Rozikám hasa. Ugye, ez már a hetedik hónap?

- A hetedik, apuka - dűnnyögi oda neki a Rozi.

- Meg aztán a faluban is suttognak ellened, fiam. Sokan kölcsönöket vettek fel. Automata mosógépre, tévére, de még autóra is. Mert azt hitték, hogy a rengeteg vendégből majd visszafizethetik a banknak. De nem lehet! A vendég el-

ment, helyette meg nem akar jönni senki, az istenbe se. Mérgesek rád, azt hiszem.

- Tudom. Holnap reggel jön ide egy küldöttség. Válságértekezletet tartunk.

- Találj ki valami okosat reggelre, fiam, mert nem lesz belőled polgármester ebben az életben. Mert nagyon azt akarták itt a népek, hogy te legyél az.

- Azt akarták. Mikor még ment az üzlet.

- Olyan jól áll rajtad az az öltöny, amit a Rozikám vett neked, hogy én mondom, kiköpött polgármestert csinált belőled ez a derék asszony. Meg ahogy tudtál beszélni benne a népekkel, ha megállítottak az utcán, vagy leültettek a kocsmában! Szavamra, mint azok az öltönyös urak, azokban a beszélgetős műsorokban, a tévében.

- Mindenki előre köszönt. Most meg elfordulnak tőlem.

- Na, ezért mondom, hogy találj ki valami okosat. És aludjál hozzá, mert az álom megtermékenyíti az agyat.

Lekászálódik az öreg a sámliról, éppen olyan nehezen és zajosan, mint tette ezt a sámlira fel. Aztán elcsoszog a ház mögé, a budi irányába.

Végre egy kis csend.

- Megfulladok a melegtől, Rozi. Kimegyek a tornácra, hátha elkapok egy kis szelet - mondja a jobbján fekvő Rozinak a bolond, és papucsba lépve kimegy.

All csíkos pizsamában a tornácon a bolond. A pincét figyeli, mely a holdfényben most csak egy nagyon sötét lyuk. Ekkor oldalról, a csendes éjszakába beneszez valami.

- Maga az, apuka?

Válasz helyett ez a furcsa nesz jön megint. És a kert végéből kinő egy ijesztő alakzat. Hosszú nyaka végén apró a feje. A nyaka alatt egy nagy labda a teste. És két jó lába a test alatt, vékony, mint a karó, amit a szőlő mellé vernek. Közelebb lép kettőt. Majd hármat. Nem lehet igaz! A bolond a szobába rohan, és felrzza a visszaaludt Rozit.

- Rozi! Ébredj, Rozi!

- Na! Mit rázogatsz?

- Egy strucc van a kertben! Igazi!

9.

Reggel lett, megszokott dolog, és a bolond kertjében gyűlik a falu. Válságértekezletre. A bolond már a tornácon. A híres öltönyében feszeng, mellette nagy hasával a Rozi. Szólnia kell az övéihez, tudja jól. Halogatná a dolgot, de nem lehet. Túl nagy ahhoz a csend.

- Barátaim! Tudom, hogy most azt várjátok tőlem, hogy mondjak valami okosat nektek. Hogy megmondjam, hogyan nőhetnének meg megint a jég-

csapok. És erre a ki nem mondott kérdésre, ami belétek szorult, én mindjárt röviden és őszintén válaszolok is. Nem tudom – tárja szét két kezét a bolond. – Igen, nem tudom.

– De én tudom! – kiált át a tömeg feje felett az utcáról a polgármester. Fordul is rögtön a hang irányába mindenki. A látvány több mint szokatlan: a polgármester strucc hátán ül! Két japán turista közt. És a két japán alatt is strucc van.

– Megülik a madarat, mint a lovat! – szól ki a tömegeből egy csodálkozó hang.

– Emberek! Vége a jégkorszaknak! – hirdeti a struccról a polgármester. – Vegyétek végre észre, hogy ez a bolond meg a nőcskéje csak játszogatótt itt veletek. Elhittétek nekik, hogy pár darab jégcsaptól gazdagok lesztek. Hogy itt van Amerika. És tényleg gazdagok vagytok, kérdezem. Mert látom, hogy új ruhátok van, és egyesek már a falu végére is saját autóval járnak. Nem, nem vagytok gazdagok! Hanem adósok vagytok. A banknak, ahonnan erre az esztelen vállalkozásra hitelt mertetek felvenni. És ha még maradt valami abból a hitelből, és nem vették el tőletek a jelzálogba adott házáitokat, én megmondom, mit tegyetek. Én, a ti polgármesteretek, aki a falu szolgálatára szerződtem veletek, nemcsak azt érzem kötelességemnek, hogy október elejére vadonatújan aszfaltozott főutcat kapjatok, hanem azt is, hogy segítsek minden egyes megtevedt lakosnak, hogy a jövőjét rendbe tegye. Látjátok, min ülök? Ismeritek ezt az állatot?

– Struccon tetszik! – kiáltja be egy gyerek.

– Bizony, struccon. Mert a strucc fog benneteket megmenteni.

Hatásszünetet tart a polgármester.

– Ez a két ember itten mellettem a messzi Japánból jött ide, hogy ezt a csodálatos vidéket, aminek a mi falunk a közepe, struccháton bejárja. De nem csak ketten vannak ám! Lesznek nemsokára többen is. Szállásért jönnek hozzátok, és drága valutával fizetnek nektek azért, hogy struccháton kiránduljanak. És elvárják, hogy a házban, ahol megszállnak, legyen strucc is. Különben nem jönnek.

– Van disznónk meg baromfink, de struccot, azt honnan veszünk? – kérdi a tömegeből valaki.

– Úgy van! Struccot, azt honnan veszünk? – kérdezik mások is.

– Megmondom. Az én ménestelepemről, ahol ló helyett most struccot tartok. Ma lesz az ünnepélyes megnyitója a strucctenyészetnek. Nagy ünnepséggel egybekötte, étel és ital ingyen. Ott mindenki, aki eljön, választhat magának madarat. Eddig titokban tartottam a nagy eseményt, hogy meglepjem szeretett falumat.

– A madarat is ingyen kapjuk? – egyszerre három is kérdi.

- Lízingelitek. Tőlem. A hitelből, amit a bank adott. És meglátjátok, a sok pénzből, amit a japánok nálatok hagynak, tényleg meggazdagodhattok. És ha már nagyon gazdagok vagytok, nemcsak autótok lesz, hanem nektek is lesz saját madaratok. És a vadonatújan aszfaltozott főutcán struccon lovagolhattok. Gyí! Na, gyí! – fordít egyet a struccon a polgármester, és néhány lépést előre-megy.

- Aki struccot akar magának, kövessen!

A polgármester és a két japán után megindul az udvaron összegyűlt falu. Nem is mennek, hanem már futnak, hogy a három struccossal lépést tartsanak.

Kiürült a kert.

- Ezek elmentek – mondja csak úgy magának a bolond.

- El – reagál a Rozi.

Kicsoszog az öreg is a tornácra, harmadiknak. Fején a kalap, szájában meg a bűdös cigaretta, szipkába dugva. A kezében görbe bot.

- Látod, nem lettél polgármester, fiam?

- Látom.

- Pedig, hogy bíztam benned!

- Elmegyek – mondja halkán a bolond.

- Hová? – kérdi a Rozi.

- Abba a másik galaxisba, ahonnan idejöttek a férgek.

- Oda?

- Oda. Bemegyek a pincébe, és leülök a káposztáshordó mellé. Kivárom, hogy megnyíljon, és beszippantson a vákuum. Becsomagolsz nekem, Rozi?

- Ha akarod.

Vége

Szeged, 2002. április-május*

* A szerző a *Jégkorszak* című művének megírása idején az IRKA Egyesület támogatásában részesült.



SIMAI MIHÁLY

Gyulai tabló

(KRINOLINI BARÁTAIMNAK, BAJNOK ZOLINAK ÉS JUHÁSZ PISTÁNAK)

*a hárs nehéz és édes illata
mint szárnyas hírnök hozza az időt
úszik velem mágikus virág-tűzvész
gyönyörűség-örvényben forgat a
gyerekszem-fényű hajdanos Gyula*

*s aztán lövészárkokba menekít
bújtat bunkerbe mert lőnek már
akna sivít
vagyok háború kicsikója csattogó
facipők a patáim csatangelők
Csaba felé húznak az orosz gépek
s az angolok
az éjben kényszer-telihold
sztalingyertya lobog*

*háborús és veszélyes régi Gyula
mennydörgő ég október hatodika
elásva apám pisztolya meg a bakaruha
„csak háború fiam csak háború ne legyen többé soha!”*

*hej azok a nagy-éhu évek az ötvenesek
apám /ma se tudjuk mért/ börtönbe megy
apácák-adta kegyelemkenyér
egy meleg darabja most újra számhoz ér*

*hajnalló ég a Kastélykert fölött
tisztán hallom a zokogó Köröst
a Lány akibe rózsza öltözött
száll száll mint az a sok vérző szírom*

*hej Szent-László-utcám! hej Krinolinom!
s füzek zenéje! a Vár! a Csigadomb!
emlékhajók a folyón a tavon
s a temetőben két szent sírhalom*

*és még mindig a hívó lány szemek
ma is csábítanak a partra*

*de az a part már messze fönn lebeg
a csillagokból épült vár felett*





TÓZSÉR ÁRPÁD

legenda

(KERTÉSZ-FOTÓ ALÁ)

*torlódik súlyosan és lebomlik
a szellem (utolsó szerves szcena)
repedve betűre lapra tárgyra
halomban az agy pleisztocénja*

*ráhagyatkozik mi alatta van
rá aki elhagyta teremtményét
kirakatot járdát de visszanéz rá
ötletére a kíváncsi részvét*

*vagy a csíra ez már a szeméten
egy más lét tétova mozdulása
merengésében felejtett gépen*

*a blende pillaként meg-megrebben
volt-látás meg lesz-tekintet ássa
a csendet elsüllyedt rétegekben*

DARVASI LÁSZLÓ

Újabb borzasztó bűnügyek a Fővárosban

A nagyalakú, díszes borítékot nem is dobta be a postaládába a postás, hanem saját kezűleg vitte be a lakásba. A levélre ugyanis az volt az volt írva, hogy szigorúan bizalmas, és hogy „egyenesen Müller igazgató úr kezébe adják”. Holle mama megtörölte a kezét, mert éppen tésztát dagasztott, pogácsát akart sütni. Úgy meredt a postás pirosposzsgás arcába, mintha az éppenséggel meg akarná várni a pogácsák kisültét, csak hogy mind elvigye őket. Aztán fel-eszmélt, megrázta a fejét és bekiáltott a lakásba.

– Kedves férjurar, Müller igazgató, valami fontos leveled érkezett.

Müller igazgató már jött is, az orra elé illesztette a szemüvegét, és figyelmesen elolvasta a sorokat. Aztán felkiáltott, ejha, ejha, ennek fele sem tréfa. A levélben ugyanis ez állt:

„Kedves Müller igazgató, drága barátom!

Remélem, jó egészségben és boldogságban talál a levelem, s mielőtt a tárgyra térnék, kérek, add át szívélyes üdvözetemet Holle mamának. Kedves Barátom, ezúttal sajnos nem jó kedvből ragadtam tollat, úgy is mondhatnám, nagy bajban vagyok. Nem személyesen én, hanem, hanem városomban történnek olyan események, amelyek aggodalomra adhatnak okot. Ezért igazából nem is Müller igazgatóra, hanem a kiváló Boleszláv felügyelőre lenne szükségem. Úgy gondolom, azokat a rejtélyes eseményeket, melyek az utóbbi napokban nyugtalanítják a várost, egyedül a fantasztikus, a kiváló logikájú Boleszláv felügyelő tudná megoldani. Egymással összefüggő, titokzatos bűntényekről van szó, mélyen tisztelt felügyelő. Ezért arra kérek, hogy ha időd engedi, sürgősen jelentkez nálam. Nagyon számítok a segítségedre! Ja, és hallom, mostanában Holle mama kitűnő sajtos pogácsákat süt, úgy hogy ha nem okoz gondot, hozz nekem egy kosárral a kitűnő csemegeből!”

– Mi történt hát? – kérdezte Holle mama.

– Baj van, Holle mama, pogácsát kell sütnöd – dünnyögte gondterhelten Müller igazgató.

– Hát hiszen éppen azt csinálom! – nevetett Holle mama.

– Pogácsasütő verseny lesz? – tudakolta nyájas ábrázattal a postás, akit láthatóan rettenetesen kíváncsivá tett a titokzatos levél.

– Nem lesz pogácsasütő verseny – mondta kurtán Müller igazgató.

- Tömeges ételmérgezés? – suttogta előrehajolva a postás – nekem, uram elárulhatja, én vegetáriánus vagyok!

Müller igazgató is előrehajolt.

- De tényleg tud titkot tartani?

- Ó, én?! Hiszen Kavicsváron én vagyok a legnagyobb titoktartó, kedves Müller igazgató! Ha az anyukám kínozt, neki se árulom el a fontos titkokat! Például a múltkor is mit hallottam? A múltkor is azt hallottam, hogy Kelemen Aranka százötz heringkonzervet rendelt. Épp a tanúja voltam ennek a nagyon különös esetnek! De Kelemen Aranka megkért, ne áruljam el senkinek! Megyek haza, szépen felakasztom a fogásra az üres postástáskát, és máris jön az anyukám. Azt mondja, na, középső kisfiam, mesélj valami érdekeset, csupa fül vagyok. Mert én, tetszik tudni, a középső kisfia vagyok az anyukámnak. Mondom neki, anyuka, hagyjál már, ne legyél csupa fül, van ugyan egy titkom, de nem mondhatom el senkinek, neked se. Anyukám szeme ekkora lett, úúúú, mint két töklámpás. Titok?! Titok?! Ó, meséld el a titkot, kisfiam. Meséld el! Meséld el! Anyuka figyelj, ezt most tényleg nem mondhatom el, mert ez olyan titok, olyan, na, mindegy, máris sokat mondtam, anyuka. Azért szültelek borzasztó fájdalmak közepette, hogy te titkolózzál előttem?! Az anyukám már sírt. Úúúú, hogy tud sírni az én anyukám! Mint a záporosó! Mondom neki, ne sírj anyuka, inkább beszéljünk az időjárásról. Akkor az anyukám letérdelt előttem. Úgy rimánkodott nekem. A középső szülött kisfiának! Na anyuka, mi a fontos neked, a középső kisfiad postásbecsülete, vagy a te rettenetes kíváncsiságod, kérdeztem komolyan. Akkor az anyukám eltűnődött, és azt szipogta, hogy mind a kettő egyformán fontos.

- Van egy kis mákos süteményem – szólt közbe erre Holle mama, aki megérezte, hogy közbe kell lépni.

- Mákos vagy mazsolás? – hökkent meg a postás.

- Hát persze, mákos, mazsolás, porcukros! – kiáltotta Holle mama, és már hozta is a süteményt. – Becsomagoltam a legszebb darabokat, postás bácsi. Adjon az anyukájának is!

- Ó, az én anyukám imádja a mákos, mazsolás, porcukros süteményt! – lelkesedett a postás, aki már a ment is.

- Mondja, hogy van egy titka – szólt utána Müller igazgató.

- Milyen titkom? – hökkent meg a postás.

- Egy sütemény titka. Kicsit szabódjon, ellenkezzen, aztán adja oda az anyukájának a süteményt.

- Fantasztikus ötlet, így fogom csinálni – kiáltotta lelkesen a postás.

Már a kertkapunál járt, amikor visszafordult.

- Trapiti is levelet kapott! Arra is nagyon kíváncsi vagyok ám!

És aztán a postás becsöngetett Bánatos Olivérékhez is.

– Nem értem, mi a baj – vakarta meg a homlokát Holle mama, miután vizs-
szatértek a lakásba.

– Én se értem – jegyezte meg a lábuk alatt Báró Rojtos Eugén.

– Mert még nem tudtam elmondani, kedvesem. Az a helyzet, hogy egy rej-
télyes bűnügy miatt a Fővárosba kell utaznom. A pogácsa a jó Kukta Gerozán-
nak kell. Nagy baj lehet. Kukta Gerozán egyenesen Boleszláv felügyelőt hívja
– mondta Müller igazgató és megcsóválta a fejét.

– Miféle baj? – kérdezte Holle mama, és egészen riadt képet vágott.

– Nem levéltéma – szólt komolyan Müller igazgató, aztán ő is megvakarta
a homlokát, és az irattartó szekrénykéhez lépett. Előkereste a nyugdíjba helye-
zett nyomozó igazolványát, és óvatosan kihajtotta.

Boleszláv főfelügyelő, ez volt az igazolvány fedőlapjára írva.

Hümmögött kicsit, miközben kirakta az asztalra. Majd figyelmesen pakol-
gatni kezdett. Álbajusz, álszakáll, paróka, álkulcsok, nagyító, messzelátó, ál-
mosító cukorka, igazmondó cukorka, hazugság cukorka, egy szuperéles mini-
reszelő, mindenféle hamis igazolványok. Ó, Boleszláv felügyelő nagyon, na-
gyon ravasz volt ám! Például volt egy olyan hamis igazolványa is, ami arról ta-
nuskodott, hogy ő Boleszláv felügyelő. Hamis, de mégis igazi, hm? Szépen ki-
rakosgatott minden nyomozói kelléket a hímzett asztalterítőre, figyelmesen
szemrevételezte a kelléktárat, majd bólintott.

Így történt, hogy Boleszláv felügyelő másnap a korai busszal, egy élénk pi-
ros, jó nagyokat pöfögő busz volt máskülönben, elutazott a fővárosba, és je-
lentkezett a jó Kukta Gerozánál, akit, ahogy várni lehetett, igen nagy gondok
között talált. A főpolgármester megölelte a barátját, aztán csak annyit mon-
dott, a legjobb az lesz, ha Boleszláv felügyelő személyesen tájékozik ebben
a félelmetes ügyben. Ő inkább nem is mond semmit. Boleszláv felügyelő bóloga-
tott, hát persze, a személyes tájékozdás nagyon fontos dolog, bárki bármit
mondhat, de egy bűntényben mégis csak a személyes tapasztalatok a döntőek.
Meg persze a logika. A következtetések! A megérzés, hoppá!

A felügyelő első útja egy macskakórházba vezetett. Macskakórházi osztályt
akkor alapítottak az orvosok a fővárosban, amikor hosszas kutatás után rádöb-
bentek arra, hogy a macskákat is kínozhatják hasonló betegségek, mint az em-
bereket. Nem csak a fejfájásra, a lábtörésre, a tüszögéses megfázásra vagy
a hascsikarásra gondolunk. Például némely macskákra gyakorta rátör a macska-
mélabú. A cirmosok egy lábas tej vagy egy pamut gombolyag előtt egyszeriben
arra döbbennek, hogy ők csak macskák, holott, ha kis szerencsájük lett volna,
az erdők királyai, oroszlánok, fekete bundájú párducok vagy csíkos hátú rette-
gett tigrisek lennének, mint például Sír Kán, Bagira vagy legalább Micimackó
Tigrise. És mégis csak kicsi, doromboló, nyávogó macskák! Még egy tacsó is
megzavarja őket! Milyen szerencsétlenség, milyen szörnyűség, gondolják ezek
a sorsukkal elégedetlen macskák, és a szőrük fölborzolódik, egészen szomorú

poftát vágnak, és nem mennek többé egerészni, nem lopnak több tejfölt, konyhaasztalon felejtett sonkaszeletet, csirkecombot. Más macskák meg egy napon rettegni kezdenek az egerektől, és még a dorombolásról is leszoknak. Cin, cin, ordítja a kandúrkoma képébe a vakmerő kiséger, és a kandúr koma legszívesebben az egérlyukba bújna ijedtében, de az meg, jaj, jaj, jaj, egy feketén ásítozó döbbenetes egérlyuk, még rémületesebb!

Külön betegség a fekete macskáké, ezek a szerencsétlenek cicusok gyakran abba rokkannak bele, hogy nagy szerencsétlenség hírnökének tartják őket. Például egy kislány gyanútlanul ballag az iskolába, de hopp, hirtelen átszalad előtte a fekete macska, mire a kislány nem megy iskolába, mert aznap biztosan rosszul felel, vagy a tanár nénire rádől térkép vagy a csontváz, vagy az igazgató úr elcsúszik a folyosón eldobott vajjas kenyéren. Juj, juj, juj, jobb nem is menni az iskolába, ha ilyen balszerencsék bekövetkezhetnek. Holott ki tudhat ilyesféle katasztrófákról előre?! Jutott már valakinek eszébe fekete macska láttán, hogy szép nap lesz, hogy váratlan ajándékot kapunk, hogy epres torta lesz ebédre?! Na ugye, hogy nem! Szegény fekete macska felkel reggel, nagyokat ásítzik, a farkát csóválva álmosan ballag fogat mosni, szórakozottan belepilant a macskatükörbe, és, úúúú, máris rossz napja van. És ez így megy, mióta megszületett! Borzasztó!

Boleszláv felügyelő belépett a kórterembe, és figyelmesen körbetekintett. Mindenféle beteg macskák feküdtek az ágyakon, az egyiknek fásliba volt tekerve a lába, a másik nagyokat tüszögött, cüssz, cüssz, egy harmadik meg csak sóhajtozott, ciamúúúú, ciamúúúú. Az ügyeletes macskadoktor egy ablak melletti ágyhoz vezette Boleszláv felügyelőt.

- Legyen kíméletes, felügyelő - mondta komolyan.

A cirmos az ágyon feküdt. Szegény pára úgy nézett ki, mintha záporosó áztatta volna el. A szőre felborzolódott, a bajsza lekonyult, és egész testében remegett. Rámert Boleszláv felügyelőre, és váratlanul ugatni kezdett. Meglepő élethúséggel csinálta, egy rettentően dühös spániel hangját utánozta. De a következő pillanatban brekegni kezdett. Végül pedig úgy bőgött, ahogy a tehenek, mú, mú, mú, ami egy kiscicától végképp szokatlan fejlemény volt. Idős, fehér hajú néni, szipogva ült az ágya szélénél a szemét törölgette.

- Teljesen normális kismacska volt a Francika - sírdogálta a néni. - Gombolyaggal játszott, vajjas volt az orrocskája. Ó, és milyen édes kis hangja volt! Vajon mi történhetett vele?! Ki tette ezt?! Egy egérrém?! Egy ölebszörnyeteg?!

- Az egerek valóban meglehetősen gyanúsak - bólintott Boleszláv felügyelő - de én a kutyákat se hagynám ki a számításból. Mondja csak, néni, él kutya a szomszédban?

- Ó igen, de ő nagyon öreg, és már csak ünnepnapokon ugat.

- Értem. És tegnap volt valamilyen ünnepnap? Kutya névnap, csont fesztivál, ugató verseny, kutyaköltészeti rendezvény, valami ilyesmi, kedves ...ő, khm?

– Berta néninek hívnak – szipogta a néni, és Boleszláv felügyelőre meredt. – Ó, milyen szép férfi maga!

– Szóval nem volt ünnepnap – jött zavarba el Boleszláv felügyelő.

– Különben özvegy vagyok – igazgatta fehér fürtöcskéit Berta néni.

Boleszláv felügyelő, ekkor újra megnézte a cicát, majd telefonált.

Macskatolmácsot kér. A macskatolmács csakhamar megérkezett.

Mivel rutinos macska tolmács volt, nem nagyon kellett neki magyarázni semmit, úgy hogy gyorsan munkához láttak.

– Mi történt, cicus? – kérdezte Boleszláv felügyelő.

– Szörnyűség, borzalom, katasztrófa! – fordította a macskatolmács.

– Ennél részletesebben fejtsd ki, ha lehetne – dünnyögte Boleszláv felügyelő. Mire a cica kétségbeesett nyávogásba fogott. A macskatolmács alig győzte fordítani.

– Szép, napos, kiváló egerésző délelőtt volt, kérem szépen. Egyszer csak Berta néni hangját hallottam a bokorból. Cic, cic, cic, hát gyorsan odafutottam. De máris a tetőről ciccegett Berta néni, ami nagyon meglepett, mert nézen csak, felügyelő úr Berta néni, nagyon öreg már, hogyan is kerülhetne a tetőre. Csakhogy mire a tetőre értem, már letről, a pinceablakból ciccegett. Alig értem le a földre, amikor egy oroszlán bődült el mellettem, ááááá. Aztán egy béka brekegett bele a fülembe. Végül egy tehén azt suttogta a fülembe, mú, mú, tanítsam meg dorombolni, mú, mú, tanítsam meg dorombolni, és akkor én elájultam.

– Vannak ellenségeid? – kérdezte Boleszláv felügyelő.

A macskatolmács nyávogott vagy kettőt, mire a kiscica visszanyávogott.

– Az egerek, biztosan az egerek voltak – mondta a macskatolmács.

– Nálam csak tisztességes egerek vannak – tiltakozott halkán Berta néni. – Aki ilyesmit tesz, az tisztességtelen egér. Igaz is – nézett jelentőségteljesen Boleszláv felügyelő arcába – nem akar eljönni hozzám egy teára, hogy jobban ki beszéljük ezt a különös dolgot?

Boleszláv felügyelő nagyot sóhajtott. Aztán felállt, széttárta a karját. Komplikált ügy, nagyon komplikált.

– Sajnos, Berta néni, momentán nincs időm. Egyszer, talán.

– Várni fogom – kacsintott Berta néni, mire Boleszláv felügyelő köhögő rohamot kapott.

– Na, jöjjön egy másik szobába, felügyelő – mondta ekkor a macskaorvos, és megragadta a felügyelő karját.

A másik szobában egy virágkertész üldögélt az ágyán. Senki más nem tartózkodott a helyiségben, ez egy egyágyas szoba volt. A virágkertész első pillanásra teljesen normálisnak tűnt. Kissé kövérkés, piros arcú ember volt, még le sem vette a kertész kezeslábasát.

– Jó napot kívánok – mosolygott kedvesen Boleszláv felügyelő.



A virágkertész azonban egyáltalán nem mosolygott.

- Szóval gúnyolódik - jegyezte meg ellenségesen.

- Dehogyan. Csak illedelmesen köszöntem - mosolygott továbbra is Boleszláv felügyelő.

- Nagyon vigyázzon, uram, mert én nem vagyok normális! - hajolt előre a virágkertész. - Én, kérem, olyan bolond vagyok, hogy..., úúúú, én nagyon bolond vagyok, na, erre mit mond!

- Már ne haragudjon, de első látásra egészen normálisnak tűnik - vonta föl a szemöldökét Boleszláv felügyelő.

- Hah, első látásra! Mi az, hogy első látásra?! - kiáltott színpadiasan a virágkertész. - Mindig a dolgok mélyére kell nézni! Tudja, uram, hogy nekem elment az eszem?

- Azért vagyok itt, hogy megtaláljuk - bólintott Boleszláv felügyelő, és egyáltalán nem mutatott meglepetést a szokatlan bejelentésen. Előrehajolt. - Elmesélné, kérem, hogy történt!

- Micsoda? - hajolt előre a virágkertész is.

- Hát, hogy... khm, hogy elment.

- Mi ment el, kérem? - csodálkozott a virágkertész.

- Az esze - köhécselt Boleszláv felügyelő, és egy kicsit zavarban volt.

A virágkertész tekintete elsötétült.

- Ó, kérem, borzasztó érzés volt. Az egyik pillanatban még van eszünk. A másikban már annyi sincsen, amennyi egy minivirágcserepbe beleférne. Húúúú, felügyelő, egy világ omlott össze bennem.

- Mesélje el, kertész úr, hogy történt!

- A virágházban tartózkodtam, kérem - kezdett hozzá a virágkertész. - Dugványoztam, locsoltam, hm? Érti? És egyszer csak azt mondja valaki, hogy Jenő, mert, felügyelő úr az én nevem Jenő, a feleségem persze szokott néha Jencinek szólítani, vagy Jenőcinek, vagy a vevőim Jenő urat mondanak, vagy például van egy nagyon csinos hölgy a szomszédban, a Klárka, az néha átjön hozzám az üvegházba, na, a Klárka meg mindig azt mondja, Jenőkém, hát mit képzelsz, volt egyszer egy ember, úgy hívták, hogy Ramszesz Vogul, na és ennek az embernek volt egy furcsa szokása, kedves Jenőkém, az volt a furcsa szokása Ramszesz Vogulnak, hogy...

- Jenő úr! - vágott a szóözönbe Boleszláv felügyelő. - Térjen a lényegre!

- Ja igen, az eszem! - kapott a fejéhez a virágkertész, aztán Boleszláv felügyelőre meredt. - De furcsa, hogy ilyen üres! - Behajtott mutatójával megkopogtatta a homlokát. - Hallja, hogy kong? - Nagyot sóhajtott, majd folytatta. - Szóval tegnap délután, amikor épp a jegescsékkkel foglalkoztam, megszólalt valaki. Egyedül voltam. Illetve a virágaimmal. Egyedül voltam, és valaki mégis beszélt. Hogy mit mondott nekem az a valaki? Azt mondta, na, én most elmegyek, Jenő. Néztem jobbra, néztem balra, előre és hátra senkit se láttam.

Ha meg senki sincs nálam, akkor hogy akar elmenni, hát nem?! Van itt valaki, kérdeztem. Igen én! De ki az az én? Hát az eszed, Jenő! Az eszem?! Az, Jenő, az, mondta a hang, az eszed! Na várjunk csak, jutott az eszembe, valaki biztosan tréfálkozik az eszemmel. Valamelyik virágom, tegyük felé gonosz tréfát úz velem! Hanem aztán arra gondoltam rögtön, hogy a virágok nem gonoszknak. Legalábbis az enyéme nem tesznek ilyesmit. És ekkor újra megszólalt a hang. Na, Jenő, mi lesz veled, ha elmegyek? Hallgattam, felügyelő úr, mint a kuka. Tényleg, mi lesz velem az eszem nélkül! Esztelen leszel, Jenő, mondta ekkor az eszem, egy igazi félkegyelmű leszel, Jenő! És én akkor, felügyelő úr rimánkodni kezdtem, hogy drága eszem, édes eszem, ne hagyjál el engemet! De az eszem csak nevetett hidegen, kacagott, haha, hihi, hühü, elmegyek, Jenő, engem többé nem látsz. És tényleg elment. Viszontlátásra, Jenő, kiáltotta, és én felügyelő úr, még a lépteit is hallottam. Kipp, kopp, kipp, kopp, ó, de borzasztó volt hallani, ahogy megy el az eszem.

A virágkertész meredt a felügyelőre.

Boleszláv felügyelő nagyot sóhajtott.

– Mondja csak, Jenőkém, milyen virága van a jegecskének?

– Kicsi, lila virága van a jegecskének, ezt mindenki tudja, kérem – mondta büszkén Jenő, a virágkertész.

– Na látja – mondta erre Boleszláv felügyelő.

– Mit látok? – forgolódott a virágkertész.

– Jenő úr, ha maga tudja, hogy a jegecskének kicsi lila virágja van, akkor nem ment el az esze.

– Akkor mi történt?! – pislogott döbbenet a virágkertész.

– Valaki meg akarta ijeszteni – bólított Boleszláv felügyelő.

– Engem? Ugyan miért? – kiáltotta a virágkertész.

– Még nem tudom. De ígérem, ki fogom deríteni. Jenő úr, maga nyugodtan menjen vissza dolgozni. Nem beteg. Maga normális, Jenő úr!

Boleszláv felügyelő a legnagyobb csodálkozás közepette hagyta el a kórházat. Kint, az olyan utca békés képet mutatott, mintha egyáltalán nem lenne rossz, mintha béke lenne a világon, béke, derű és nyugalom. Iskolás gyerekek igyekeztek hazafelé, hátukon zötyögött a jókora iskolatáska, ők meg visongva, kacarászva futottak. Egy néni a kiskutyájának magyarázott, vedd tudomásul Bendzsó, hogy úri kutya csontot nem rág. Érted, Bendzsó? Nem szagolgatsz meg minden bokrot, lámpatövet, mert te úri kutya vagy, Bendzsó! Érted, Bendzsó? Boleszláv felügyelő elindult, s a gondolataiba mélyedt. Szórakozottan elővette a nyomozói jegyzetfüzetét és néha megállt, belejegyzetelt. Olyan mélyen tűnődött, hogy egyszer az úttest közepén torpant meg, ott kezdett el írni, pedig a zöld lámpa már pirosra váltott, s a forgalomnak el kellett volna indulni, de a fővárosi busz vezetője nem adhatott gázt, hiszen a zebra közepén ott állt egy bajuszos úr és bőszen jegyzetelt. Az volt a szerencse, hogy a sofőr



költészetkedvelő ember volt, és arra gondolt, nagyon lehetséges, hogy egy híres költő éppen az ő busza előtt írja meg a főművét, milyen nagyszerű, milyen fantasztikus, hogy a költők a zebra közepén, tilosban állva, igazi életveszélyben is tudnak alkotni. A sofőr tehát mosolygott, és nem dudált. Újra zöldre váltott a lámpa, és Boleszláv felügyelő felpillantott. És továbbhaladt, észre sem véve, hogy egy egész lámpaváltásig az út közepén állt. Különben pedig ilyeneket jegyzetelt:

Pánikkeltés!

Ki szokott ijesztgetni? Ki rémisztgeti a többieket?

Aki elégedetlen! Miért elégedetlen?

Ki akarja, hogy féljenek tőle? Miért akarja?

Miért pont cica?

Miért pont virágkertész?

Ki lesz a következő áldozat?

Ez egy sorozat-ijesztgető!

Boleszláv felügyelő pillantása ekkor egy telefonfülke piros dobozára esett, és a fejéhez kapott. Ó, hát persze, telefonálnia kell!

- Te vagy az Müller igazgató?! - hallotta Holle mama aggódó hangját, szegény még köszönni is elfelejtett.

- Én, én, nyugodj meg, kérlek szépen - dűnnyögte Boleszláv felügyelő.

- Mondd hát, mi van. Tényleg olyan komoly a baj?

- Azt hiszem igen, Holle mama.

- Menten elájulok a kíváncsiságtól!

- Hát szóval - köhécselt Boleszláv felügyelő - az történt, hogy egy... egy kiscica megőrült, egy virágkertész, egy bizonyos Jenő viszont nem. Ó, khm, nem őrült meg.

- És ez olyan nagy baj? - csodálkozott

- Azt hiszem igen. Nagy baj. Valami soha nem látott szörnyűség kezdete - mondta meggondolatlanul Boleszláv felügyelő, és szórakozottan letette a kagylót.

TATÁR SÁNDOR

A ti országotok bizony e világból való. Csak éppen(...)

*Elnézni a dombok felett
a párába vesző messzi hegyekig.
Majd később (miért ne?) a felhők
rajzolatán, karfiol-habcsokrain
siklatva tekintetünk
a Nap fényudvaráig, ha pedig
kifordult velünk bolygónk a
fény alól,
a mélységes mély kéken
hidegen szikrázó gombostű-fejekig.
S hogy tekintetünkön át foglyul ejtse,
a pillanatban (mert hol másutt?) rejlő
örökkévalóval egyesíte
egész valónkat egy napsütötte fűszál
színe és finom remegése.
Meg kéne tanulnotok. Ahogy én tanulom.
Addig nem lesz itt más, nem lesz otthonosabb,
sem békésebb, mint ami napra nap körülfoly:
elpukkanó mocskolódás-buborék az ajkon,
acsargás, fogakról vérnek csöpögése.
Egymásra licitáló szalagcímek,
tévétudósítások, népet etető víziók mikrofonok mögül;
veszélyről mennydörgők és esélyekről fuvalázók
– VALÓDI ESÉLYÜNK HELYETT.
A dombok s a hegyek
meglesznek holnap is (noha
pusztítjuk őket, szemellenzős vagy cső-
látásos terveink szerint). Elviselik, ha
nem emelitek rájuk szemetek.
De azzal vessetek számot, feleim,*



hogy nincs, ahol kárpótlási igényt
nyújthatnátok be, nincsen földön-égen,
a táguló tüdővel be NEM szívott tavaszi levegő
s az elpazarolt nézések miatt.*



* Kijózanodásotok és megbánástok magánügy lesz.

MONOSZLÓY DEZSŐ

Töltésszimmetria

*E században hol oly gyorsan kiosztott
áldás és átok
fekete-fehérré szálazta szét
a szimmetrikus világot
hol önkényes dugóhúzó-konvenció
javallta mi a bal és mi a jobb
mialatt a kétfelé forgó neutrínók
egyformán perdültek balra jobbra
összetört tükrök mögül mutogatva
a mozgó harmóniát
itt éltem én
az univerzum „baloldalán”
voltam hívó hitetlen konok
de mégis mindig a mindenség ikerrésze voltam
kiegyenlítettek
az anticsillagok*

Vampirella

*Mostanában egy vízirózsára
a vampirellára gondolok
a vérengző virágra
ki még nőstény ölni fog
de ha porzója nő és férfi lesz
kitárulkoznak a mézes ketrecek
porzó-hágcsókon nyitott az égi táj
száradó szárnyam napfényt inhalál*



Ödipusz

*Lassan elkezdte unni őket
s a többiekben önmagát
hosszú árnya ráfolyt az útra
fény vicsorgott a fákon át
talán a fényt ha szétszabdálná
eloldalogna árnya is?
a tüzes hangyák fejébe másztak
s széttárták véres szárnyaik*

Érintetlenül

*Mintha víz fölött
szálló szitakötők szárnya lengene
érintésed úgy fog körül
anélkül hogy megérintene
valami zsong is
hangod volna tán
mint cirógatás
a mályva bársonyán
semmivé váló lehellet
hídján a vágyam
veled lépeget*

Legenda

*Nappal abroszával eltakart az ég
nem látni csillagot
te látod talán s engem is
ki még a földi parton áll
s lenti látványhoz szoktatott
tekintetével kémleli
a tegnap álmából itt hagyott napot*

*partszélig ér a víz
magányom csöndjéből inhalálok
tolluk borzolják*

*nászról morognak a bűvár papagájok
egy kocsmaszobát is visz a víz
rajta asztal körötte székek
egyiken te ülsz
a másikon
szétporladt ígézet*

Caligula-bár

*A megváltás még késni látszott
bár előjátékként
pár kisebb show tűzijátéka sziporkált
Donald Duck táncra kérte
Hófehérkét és Piroskát
a nagyanyókat a farkasok
már mind megették
így velük csak a mese járta a menüettet
rosszaság jószág unalom
pördültek egyet s tovatűntek*

*de a megváltás még késni látszott
mintha igazán nem is akarna jönni
csupán az éjszaka szélén pislákol
egy csillag
nem volt nagyobb mint félkörömnyi*

Múlt

*Ég és föld
ha összeér
te segíts múlt
ki benned éltem
vállald fel a hazugságot
lehetnél volna menedékem
szivárvány bölcsőm
tarka poklom
fürgé órák*



*időket hímző szála
egyedül hagyva
már el nem mondom
ki hol mikor hagyott magára*

A tudat hatalma

*A betűk összekeveredtek
mint a kerge birkák
s ahogy a szavak
zavaros tartalmát megunták
elhatározták
hogy a gondolatnak is
fittyet hánynak
hisz ő a közös dajka
akkor a félig-meddig elárult
kisimította őket újra
mert megengedhetetlen
hogy a tudat pusztán
betűkből és szavakból álljon*

Hamelni patkányfogó

Alkonyatkor, amikor a formátlan éjszakában még nem fakulnak meg a körvonalak, de a házakat már becsurgatta kissé a sötétség, ilyenkor szeretek a külvárosi utcákon csatangolni. Szemmagasságra buknak le a belváros tornyai, a lépések visszhangja felerősödik, tollas szárnyat növesztenek a gondolatok, megcsiklandozzák belülről a gégefőt, szavakként már-már ki is repülnének onnan, aztán mégse, melegebb fészek a szív, oda takaróznak. Járókelő alig akad erre-felé, a redőnyöket már lehúzták, a nagy szállítókokcsik a közeli bútorgyárból eldübörögtek. Sem villamos, sem autóbusz, csak a kövek meg az ég. Füstös, barnás ég, azért bujkál mögötte valami kékség, s nemsokára feljönnek rá a csillagok.

Eleinte a kapubejárásokat számolgotam. Ebbe hamar bele lehet unni. Aztán eszembe jut a Hamelni Patkányfogó, aki olyan szépen tudott furulyázni, hogy

az elszaporodott patkányokat mind kicsalogatta a városból. Nagyon szeretném megfejteni annak a dallamnak a titkát. Sohasem sikerül. Ehelyett mindig a Hófehérke és a hét törpe indulójára emlékezem, arra, amikor a törpék hej-hó, hej-hó, csákányukat vállukon cipelve masíroznak. Ezt dúdolgatom magamban, s ezekkel az akkordokkal bízhatnám a patkányokat, de egy sincs belőlük. Csak egy öreg néni csoszog előttem. Idegesen billegeti a fejét ide-oda. Néha hátrafordul. Tán túl hangosan dúdolok. Vagy az is lehet, hogy fél. Olyan vékony a nyaka, mint a Hamelni Patkányfogó furulyája. Lába is vékony és x-alakú. Térde alatt a törpék kényelmesen átvonulhatnak, anélkül, hogy sipkájukkal súrolnák a harisnyáját. Karján a bevásárlószatyra ide-oda ring, akárcsak a feje. Kenyér van benne, meg egy kis csomag. Máj, tüdő, vagy egyéb macskaétel. Az ilyen kedves, törékeny nyakú öregasszonyok inkább macskát tartanak, mint kutyát. Milyen lehet az arca? Biztosan ráncos és elnyűtt. Az ilyen arcok meghatóak. Lépteimet meggyorsítom, hogy elébe vágjak. Igen, pontosan olyan, ahogyan elképzeltem. Hátról azért kedvesebb. Hagyom, hogy élém csoszogjon, bár látom, tétovázik, szívesebben venné, ha előtte menetelnék. Több ízben váltogatjuk helyzetünket, hol előttem, hol mögöttem lengeti szatyráját, aprókat szuszog hozzá, ez csipkézi körülöttem a levegőt, meg a lecsurgó, barna árnyak.

Hej-hó, hej-hó! Hol maradnak a patkányok? Meddig várjak rájuk? Már a harmadik utcát rójuk a nénival, sehol egy lélek. S ez az utca egészen úgy néz ki, mint egy szoba. Járdá szélén az ajtaja, belépünk. Sűrű házakból van rakva a fala, csak itt-ott néhány kert, ez az ablaka. Szép, tágas hely kettőnknek. Kicsit lemaradtam, gyorsítani kell. Ejnye, mégse. A szoba közepén ácsorog valaki. Egy rendőr. A néni egyenesen feléje tart, magyaráz valamit, a rendőr bólogat.

Hé! Ezt eleresztem a fülem mellett. Nyugodtan szedegetem a lábamat. Alljon meg!

Megállok. A hölgy azt állítja, meg akarta támadni.

Megfordulok és elmosolyodom. Ha mosolygok, egész arcom reszket. Olyan vagyok ilyenkor, ejnye, ki is mondta, mint egy röhögő szivacs. A hölgy felé fordítom a pofámat. Méghogy hölgy. Néni. Igazi néni. Miből tetszik gondolni? Nem válaszol, csak pislog. Úgy pislog, mint halottak napján a mécsesek. Talán ebből? Szakállamba simogatok. Úgy szokták mondani ugye, vörös kutya, vörös ló, vörös ember egy se jó. De hát mit csináljak? Ilyennek szült az a szegény jó édesanyám, isten nyugosztalja.

Ehhez az életrajzi részlethez a rendőr se tud mit hozzáfűzni, zavartan topog a csizmájával. A néni szégyenlősen lesüti a tekintetét. Persze ilyen kezekkel, felmutatom, hatalmas lapátenyereim vannak, könnyű lenne valakit megfojtani. Csakhogy ilyen mancsok másra valók. Tetszik tudni, mire? Zongorákat



meg bútorokat cipelek velük, ide rakom a nyakamra a gurtnit. Kissé összehúzó magam és cammogva járom körül őket. Hórukk, hórukk! Így, ni.

Most már a rendőr is mosolyog, szeme sarkát rám csillantja, de a nénihez szól. Hol lakik a hölgy? Itt a közelben.

Hm. A néni nem szól többet. Elindul. Én meg utána. Mentegetőzve, visszavisszafordulva, mintha az után érdeklődnék, elérünk-e mindketten a járdán. A rendőr azonban csak fejével biccent, talán a zongorákra és a nehéz bútorokra gondol. Én is. Egyszer majd valóban kipróbálom. Egy csigalépcsős ház torkába bedugom a hüvelykujjamat, s homlokáig feltáncoltatom a zongorát, egészen fel, a legtetejéig. Most azonban másra kell ügyelni. Ez az utca is szobára hasonlít, helyesebben még csak előszobára. Itt kell letenni a kabátot, meg a kalapot. Ha nincs, a terhes gondolatokat. A szobába már csak könnyedén szabad belépni. Megigazítom nyakkendőmet és csomót kötök zsebkendőmre. A csomókötés fontos művelet. A csendhez tartozik, enélkül bennem zavarogna a Hamelni Patkányfogó utolérhetetlen dallama.

A nénit később megtalálták. A vörös szakállat nem. Azt még aznap este újságpapírba csomagolva szemetesládába dobtam. Hát így van ez. Hej-hó, hej-hó, hej-hó, a Hamelni Patkányfogó dallama azóta se jut az eszembe.

SÁNDOR IVÁN

A vak a szirt szélén (nem) a semmibe lép

A JÁTSZMA VÉGNÉLKÜLSÉGE

„Olvasd!...
Hogyan? Üres
szemekkel?...
(Shakespeare: Lear király)

A világekorszakok sohasem tudják önmagukat értelmezni. A számukra ismeretlen majdani időben születnek meg a róluk szóló értelmezések. De a jelen átláthatatlanságába annak ellenére nehezen nyugszunk bele, hogy tudjuk, a jövő dönti el, létrehozott-e a nyugtalanságunk bármi maradandót.

A jelenre irányuló tekintet a káoszt látja: a diplomataasztaloknál, a harctereken, a szellemi megközelítésekben, a mindennapokban. Évszázados tapasztalat, hogy az egyetemes látás lehetősége megszűnt, az Én egykori koherens formái szétestek, érvényesnek tekinthetjük Jaspers gondolatát: „Az olyan szituációkat, hogy mindig szituációban vagyok, hogy nem vagyok képes harc és szenvedés nélkül élni, hogy elkerülhetetlenül bűnt veszek magamra, hogy meg kell halnom, e szituációkat nevezem határhelyzetnek. A határhelyzetek nem változnak, csak megjelenési formájuk alakul át...”

De mivé alakul?

Észleljük a jelenben *is*, hogy miközben *túl* vagyunk a folyamatos határhelyzet-lét egy korábbi szakaszán, a határhelyzetben-lét játzsmái folytatódnak. Azt is észleljük, hogy a megelőző szituáció vége és az újabb kezdete egy minden korábbtól különböző téridő-szerkezetben kopírozódik egymásra. Annál azonban, hogy hová-mibe sodródunk, áttekinthetőbbnek mutatja maga, hogy mi *után* vagyunk.

Négy tételben közelítjük meg.

VÁLTOZATOK A TÉRIDŐ ÚJ HATÁRHELYZETEIRE

Első változat: a játszma vége?

Mi az elmúlt fél évszázad egyik vonása?

A jelenségeknek a mechanikus reprodukció sémájába való elhelyezkedése szigorú és érvényes stílusként hat át minden életjelenséget, miközben „a tökéletesen instrumentalizálódott rációnak arra az értelemre kell rákérdeznie, amit éppen ő maga semmisített meg”.

Adorno már negyven éve úgy vélekedett, hogy a filozófia átváltozott a tapasztalati világ hulladékává, a kultúra a kultúripar keretei között eljutott önmaga teljes aláadásához, s kizárólag az esztétikai aspektus kísérelheti meg, hogy „szembenézzen a saját pusztulásával, mintha túl akarná élni azt”.

Annak a szituációnak a végiggondolásához, amelyben nemzedékek süllyedtek alá, teljes joggal húzta maga elé Beckett *A játszma vége* című művet.

De fél évszázaddal az írói és négy évtizeddel az értelmezői teljesítmény után nem a vége-szituáció, hanem a magunk mögött hagyottság, a folyamatos határhelyzet-lét utániség felől nézünk vissza a drámára is, mint a művészi aspektus érvényesülésére, az elemzésre is, mint a tudatnak saját pusztulása túlélésére irányuló teljesítményével.

Beckett vég-szituációjának színhelye: zárt terű szoba, bútorok nélkül; szürke fény; két kuka. A rekvizitumok között szerepe lesz egy messzelátónak, azonban bármerre is irányítják, a látóhatárt nem lehet felfedezni.

A törmelék-helyszínen, emberroncs-helyszínen van ugyan néhány kellék, azonban nézzük azt, hogy mi *nincs*: *Idő, Szubjektum, Történelem*.

Nézzük meg most azt, hogy mit jelent a *Nincs* az *Idő* tekintetében:

Hamm: Úgy látszik, magam vagyok... Elég volt, ideje, hogy vége legyen... És, mégis, habozok a ... befejezéssel. Úgy van, ez az, ideje, hogy vége legyen, és mégis... Hány óra?

Clow: Nulla...

Hamm: Akkor hát ez már nem fog megváltozni...

Clow: Ugyanazok a kérdések és ugyanazok a válaszok egy életen át.

Hamm: Semmi nem mozdul.

Mit jelent a *Nincs* az *Én* tekintetében? Azt, amiről Adorno azt mondta: az *Én* nem *Én*, csak majmolása már valami nem létezőnek:

Hamm: Majd ülsz valahol, parányi tartalom, mely belevész az ürességbe s az örök feketeségbe... Az üresség végtelensége vesz majd körül, ha minden időnk minden halottja feltámadna, azok sem töltenék be, olyan leszel benne, mint parányi kavics a beláthatatlan pusztaságban.

Erről mondja Adorno, hogy a játszma vége a külső és belső közömbösség zónájában játszódik. Közömbösen a saját témái iránt és már az igyekezet iránt is, amely még a nyomukba járna. Az *Én*-ek legyenek, amelyek még rángatóznak, miután szétlapította őket a légyecsapó.

Mit jelent a *Nincs* a történelemre vethető pillantás tekintetében?

Ha a történelem már csak elgondolható, viszont nincs gondolat, vagyis a megközelítésére nem áll rendelkezésre értelem, akkor magának a történelemnek sincs kép-, illetve tartalom-jele:

Hamm: Nincs többé természet... Oda a frissességünk, oda vannak az eszményeink!

Beckett öt évvel a *Godot...* után írja a *Játszmá...*-t. A *Godot...*-ban Vladimir ugyan megjegyezte, hogy kétségtelenül már csak egy rakás csontnak tekinti magát, de még hozzátette: Mi haszna most elcsüggedni? „Régebben kellett volna erre gondolni, egy örökkévalósággal ezelőtt, 1900 körül.” A *Játszmá...*-ban a látóhatár-nélküliség lezárja a történelmi érzék előtt is a horizontot. Nemcsak a szobát önti el a mindent elszürkítő fény, magát a világegyetemet.

Az *Időt, Ént, Történelmet* magába olvasztó vége-szituáció Hamm szavaival „Egy régen elvesztett játszma vége, vége a vesztésnek”.

Beckett vége-ítéleteiből egy mozzanat azonban hiányzik. A *részesség* motívuma, felelőssége, vétke. A roncsoltságokban mindent eltorlaszol a kitérttség, a vereség totalitása. Bizonyára azért, mert már kizárja az önszembenézésre való biológiai-szellemi-etikai képességet. Mintha azonban mégis maradna egy rés (fél évszázad tapasztalatai sze-

rint), ami játékban tarthatná a történelmiség és benne a töredékké romlottságában identitásának más formáit kereső Ént:

Clow: Melyik zóna érdekel különösebben? Vagy csak az összkép?

Hamm: Valamit tudnod kell... Én sohasem voltam ott... Mindenhonnan hiányoztam. Semmiben nem vettem részt. Nem tudom, mi történt. Te tudod...?

Clow: Mi a nyavalyát érdekel az engem?... Beállítom az ébresztőt... Te sípsz. Én nem jövök.

Ki sípol, ki nem jön fél évszázad után?

Avagy: ki nem ad jelet, ki közeleg mégis?

Második változat: a szirt széle után

Kuroszava Lear királyának, a *Ran*-nak utolsó jelenetében egy alakot látunk a szirt szélén. Botjával az utat tapogatja. Vak. A bot vége a levegőt szurkálja. Már csak a mélység van előtte, alatta, de a vak ember nem látja ezt, a botja szavára hagyatkozik, megtorpan.

Vár, de nem égi jelre.

Ezt abból tudjuk meg, hogy néhány másodperccel előbb a kezében tartott Buddha-kép kihullott a kezéből és lezuhant a mélységbe. „Nincs többé Isten, sem Buddha”, halljuk, miközben a kép zuhan. Nietzsche kijelentése után egy évszázaddal, Vladimir és Estregon Godot-ra való várakozása után harmincöt évvel.

Megemlítendő, hogy a Vak nem sokkal előbb elveszítette a sípját. Volt neki is, amiként Hammnak.

Ha figyelmesek vagyunk, feltűnik az alak mögött, a horizont szélén a nap, a jelenetet vörös fénnel elárasztó világítótestként.

Kuroszava erről a fényforrásról azt mondja, hogy roppant nehéz volt megragadni a pillanatot: vártunk és vártunk, mert aki ismeri a naplementét, tudja, hogy a lenyugvó nap elvakítja a látást, aztán amikor eltűnik, mintha minden befejeződött volna, mindennek a végére értünk volna, ám egyszer csak néhány másodpercre felparázsluk az ég alja és a napnyugta utáni fény mindent megvilágít.

Ebben a fényben a szirt szélén álló Vak utána van mindennek: a hatalom harcainak, a történelem színjátékainak, a családok szétesésének, a hiábavaló felismeréseknek, a bosszúknak, a látás elvesztésének, a hangzás elvesztésének, a vesztesékek sorozatának, nem keresi már a Buddha-képet.

Nem sokkal előbb a film *Bolondja* ezt mondja: az ember mindig ugyanazt az utat járja.

Emlékeznünk kell rá, hogy ez a mondat elhangzott ötszáz évvel előbb a *Lear király*-ban és harmincöt évvel előbb *A játszma...*-ban.

A *Ran*-ban a sziklafal mélyén elterülő földszávon eszeveszett a nyüzsgés. Ha a Vak ebbe merülne alá, ha egyike lenne az *alant* tülekedőknek, valószínűleg észre sem vennék őt. Vakságában nem ismernének a „látók” önmagukra.

Harmadik változat: színpad a tengeren

Amikor az információ nem orientál, tisztáz, frissít, hanem eláraszt, nivellál, manipulál, szembekerül egymással a tudat befogadó és értelmező igyekezete.

Az események – mint a képernyőkön – apró mezőkön osztódnak előttünk. Hektikus kapcsolástechnikával próbáljuk követni a követhetlent, miközben nem választható szét a képet néző és a képen szereplő voltunk.

Erről jegyezte meg Umberto Eco, hogy recehártyánk és agyunk eltompul, s mint amikor vakuval világítanak a szemünkbe, végül csak egy sötét foltot látunk.

„Így kezdődik a vég”, mondta.

Tévedett.

Mindössze egy már másféle játékszakasz veszi kezdetét a folyamatosságban, amelynek színpadán egyszerre vagyunk szereplők és önmagunk nézői.

Ilyen színpadot ír le Christoph Ransmayr *A harmadik levegőig avagy színpad a tengeren* című kisprózájában, és Írországtól délre, az Atlanti-óceán partvidékének sziklafalai között vezető út mellé helyezi. „Ez a színpad olyan közel van a hullámokhoz, hogy valahány rajta fellépő színésznek, énekesnek vagy költőnek nem egyszer meg kellett emelnie a hangját, hogy túlénkelje, vagy egyszerűen csak túlkiabálja a tengert.”

Előadás közben a közönség tagjai közül bárki átváltozhat nézőből előadóvá, kézbe veheti a harmonikát, a fuvolát és az elcsendesülő közönség meg a színészek, a zenészek tapsa közepette játszani kezdhet.

A szereplők, a nézők, a mesélők, a hallgatók szemébe egyaránt könnyeket csálnak a dalok és a történetek a vándorlók millióirol, a hajóroncsokról.

„Ennyi történetet és ennyi éneket a világ összes költője és énekes egyúttal sem mesélhetne vagy énekelhetne el, hogy a veszteségi listákba és számoszlopokba rejtett drámák és tragédiák mindegyike megőrződjön az emberiség emlékezetében.”

Tehet-e többet egy történet, minthogy arra emlékeztet, mit követtünk el önmagunkkal és társainkkal szemben, arra, hogy mi mindenre képes az ember szerencséjében és nyomorúságában, és így még arra is, mi int felénk vagy fenyeget a jövőben? kérdezi.

De: „ki ne fordulna el nyomban a színpad kínálta tragédiáktól, komédiáktól, koncertektől, operáktól, díszbeszédektől, ha a zenekari ároktól vagy a szél csapkodta színpadi függönytől alig száz méterre felmorajlana az Atlanti-óceán, s az előadás közepén vagy egy szimfónia utolsó tételében hirtelen bálnák és hajótöröttek úsznának *odakint* a hullámtörésen túl, sorsuk felé.”

Eddig Ransmayr.

Gondoljuk el, hogy a világ minden részére közvetíti – mondjuk a CNN – azokat a percek, amelyekben a bálnakat és a hajótörötteket a morajló óceán átsodorja a hullámtörőkön a színpadig.

Gondoljuk magunkat a képernyők előtt ülve egyszerre nézőknek és szereplőknek, hasonlóan azokhoz, akik a valóságos nézőtérén ülnek, ám részvevők közben az előadásban is.

És gondoljuk el, hogy a megszámlálhatatlanul sok színpadról-nézőtérrel, hatalmas osztott képernyő négyzetein egyszerre jelenik meg a műholdak közvetítésével a látvány, amely részvevő voltunkat mutatja nézőváltunk tekintete számára.

Eredetieknek képzeljük magunkat, ám másolatokként jelenünk meg a tekintetünk előtt.

Negyedik változat:

miközben az európai peremről a centrum felé haladunk, új előadás kezdődik

Európa egységéért az elmúlt fél évezredben a legkülönbözőbb ideig tartó, rövid távon részeredményeket is hozó, hosszú távon kudarccal végződő küzdelmek folytak.

A berlini fal leomlása óta eltelt közel másfél évtized ritka és szerencsés. Miközben az európai egység gondolata, gazdasági-politikai-jogi rendszere megerősödött, miköz-

ben Magyarország közeledett évezredek peremhelyzetéből a centrum felé, változnak a demokratikus államberendezkedések. Ralf Dahendorf erről már fél évtizede azt mondta, hogy a kormányok olyan nem várt társadalmi, politikai, gazdasági kihívásokkal kerülnek szembe, amelyekkel nem tudják, miképpen boldoguljanak. A globális konkurencia megingatta az európai életmodellt; felerősödött a protekcionizmus, az idegengyűlölet, a bizonytalanságérzés, az agresszivitás. Nehézséget jelent megőrizni az értékrend alapjait, a szabadságot, a szolidaritást, a jólétet.

A kétpólusú világtrend összeomlása után, az egypólusú világhelyzetben, az euroatlanti kapcsolatokon túl, távoli és még távolabbi pontokon agresszív törekvések figyelhetők meg újabb centrumok, legalábbis ellentétes bázisok kialakítására. Háborús pólusok születnek. Az európai egység egyik újabb próbatétele, miképpen határozzák meg államai viszonyukat az Egyesült Államokhoz, más világpólusokhoz és a harcterekhez. Elfogadott, hogy az európai egység megalapozásához elengedhetetlenek a közös évezredek kulturális-etikai értékek. Rendkívül kérdéses azonban, hogy a szellemi erőforrások, a kultúra általános depravációjában lesz-e elég innovatív képesség az értékerőztetésére.

Huizinga *A holnap árnyékában* magyar kiadásához írt utószavát 1938 augusztusában még így zárta: „És végül győz a szellem.” Fél évszázaddal később Stanley Kubrick *Űrodüsszeiájának* emberi számítóközpontja fokozatosan kikapcsolja tökéletes memóriáját (azzal az értelemmel, amit ő hozott létre és ő semmisít meg), gyermekdalokat énekel, végül csecsemőként gügyög.

Az európai értékrend legyengült, de van még benne annyi minőségérzés, hogy idegenek tőle azok a szemléletek, amelyek a múlt században többször is katasztrófába sodorták Magyarországot és ma is áthatnak jelentős, a hamis tudatokat széles néprétegekben konzerváló politikai centrumokat. A peremről a centrum felé indulva a felvilágosult európai feltételrendszer jó hatással lehet számunkra nemcsak a történelmi múlttól való elszakadásra, a létfeltételekre, de a közgondolkodásra is.

Kirajzolódk, hogy mi *után* vagyunk.

De a közeljövő homályos. 2001. szeptember 11., az iraki háború, a belgrádi miniszterelnök-gyilkosság után a világ *más* lesz. Milyen lesz egy ilyen formálódó új helyzetben Európa helye? Milyen lesz a formálódó új Európában Magyarország helye? Mi történik ama színpadon, amelyen egyszerre vagyunk szereplők és nézők, miközben a hullámverés élénk hajtja a hajótörötteket is, a bálnákat is és nincs más lehetőségünk, mint az, hogy minél határozottabban felkészüljünk szereplő és néző voltunkban a következő előadásra.

A MŰVÉSZI ASPEKTUS, MINT NYOMOZÓ TEKINTET

Pozzo (a *Godot*-ban) rálegyint Vladimir kérdésére: „Hagyjon már békén ezekkel az időre vonatkozó kérdésekkel. Nincs semmi értelmük.”

Nem egyetlen, és nemcsak a huszadik századi, de sokféle – az Időre vonatkozó kérdésfeltevéseket új aspektusba helyező – folyamatos *utániságokat* hagyunk magunk mögött. Nem tekinthetünk el összefüggéseiktől. Két megközelítésüket választjuk.

Első megközelítés: Lear találkozik Jan Kottal

A lengyel esztéta a Király oldalán halad a viharban, Edgar, Gloster és a Bolond társaságában. Arról, amit lát, azt mondja: az út végén egy világ omlik össze: négy bohóc – magát nem számítja közéjük – eljátszott egy komédiát a világ széthullásáról és bukásáról.

Jan Kott radikálisan képviselte a már a tizenkilencedik század közepe óta érvényesülő, a gondolkodástörténetben a huszadik század húszas éveiben kibontakozó, a második világháború hatására domináns álláspontot, mely szerint az isteneket, a szellemet, mindazt, amit korábban az emberi útonlétben tájolópontnak tekintettek, a történelem helyettesíti. A történelem Shakespeare drámáiban a hatalomhoz vezető lépcsősor, a csúcstól aztán letaszítják egymást azok, akik feljutottak; a történelem körforgás, ismétli magát; egyszerre jelenti a múltat és a jövőt, a jelen, mint villanásnyi idő szorul közéjük. A történelem abszolútum, érték és érdek nélkül pusztít, szakadékai mindenhol tátognak, mindenkire várnak.

Kott kiemeli Gloster vándorlás közben felhangzó kiáltását: „Ne tovább, uram, / Rothadni itt is jó hely van.” Lear próbál megbarátkozni ezzel a bizonyossággal: „Olvasd” – parancsol Glosterre. „Hogyan? Üres szemekkel?...” Lear: „Megtébolyodtál? Az ember szem nélkül is láthatja, hogyan folyik a világ...”

A történelemben az utolsó és az első világok egymásra kopírozódnak. (Ebből építkezik ugyanannak az évtizednek az elején Beckett, harminc évvel később Ransmayr.) Kott össze is köti a *Lear-t A játszma végé*-vel. Az egyik pont, ahol találkoznak (a két világ, a középkori és a huszadik századi világ omlása) az, amikor *A játszma végé*-ben Clov felemeli az egyik kukát, hogy megnézze, mi van Naggel: „Sír.” Mire Hamm: „Tehát él.”

„Sír, tehát él...” ez Beckett válasza az ember meghatározásának descartes-i formulájára, mondja Kott és hozzáteszi, hogy Beckett egyszerűen csak Shakespeare-t ismétli: „Sírva jövünk mind a világra...”

Peter Brook Kott értelmezéseinek alapuló *Lear király* előadása azzal fejeződött be, hogy a kopár színpadról ruhájukat megragadva kihurcolták a holttesteket, miközben vészjóslóan újra zúgni kezdtek a vihar hangjai; Brook Lear-filmváltozata a fehérség-üresség utolsó-első látványával ért véget. Koltai Tamás Brook-könyvében idéz a rendező naplójából: „Budapesten az utolsó jelenetben – ez a legkegyetlenebb jelenet, mert Cordélia fölakasztása indokolatlan –, amikor Lear a karjában hozza a halott Cordéliát és a kifejezés egyetlen formája az a hatalmas üvöltés, amely a kulisszák felől hallatszik, úgy éreztem, hogy a közönséget valami sokkal nagyobb dolog indította meg, mint egy szegény üvöltő öregember szentimentális látványa. Lear hirtelen a vén összetört Európa megtestesítője lett és olyan érzést keltett, ami Európában elfog csaknem minden országot: hogy az emberek az elmúlt ötven évben eleget szenvedtek...” (A nézőtérben ültem a vígszínházi vendéjátékon, tanúsíthatom, a közönség valóban ezt érezte.)

Alban és Edgar az összeomlás színhelyén intézkednek.

Honnan ez a stabilitás? Nem értik, hogy mi történt. Kent is csak azért búcsúzik, mert: „Gazdám hí, nem mondhatok nemet.” Aki életben maradt és újrakezd, ugyanolyan vak, mint akinek kiszúrták a szemét és elpusztult.

Újrakezdődik a körforgás – üres szemekkel.

Csak a Bolond látott át a szitán. De Kott arra is rámutat, hogy Lear ezért a tisztánlátásért nem értette meg a Bolondot. Lear ugyanis ragaszkodik az abszolútum létezésé-

hez. Ő is, Gloster is, a többiek is, mondja Kott, az istenekhez fohászkodnak, hisznek az igazságosságban, a természet törvényeire hivatkoznak.

A Bolondnak a világra vetett pillantásával végül azonban Kott sem tud mit kezdeni. A Bolond nem fogadja el szerepét, másokra akarja illeszteni a maszkot, kívül marad a játékon, a harmadik felvonás végén eltűnik: „S én délben megyek aludni.” Kott ezt úgy értelmezi, hogy azért nincs szükség többé rá, mert Lear már megjárta a bohóc-filozófia iskoláját, s most már azon a nyelven is ért.

De nem ért.

Lear ott maradt a maga utolsó világában, ahol csak Cordéliától búcsúzik, mielőtt meghal, és a szenvedés és pusztulás üvöltése marad.

Mintha Kott sem merne szembenézni azzal, hogy ha a Bolond már feleslegesnek érezte magát és Lear meghalt, már csak azok (Alban, Edgar) maradnak a színen, akik legfeljebb a személyes tragédiákat élik át, de azt, hogy a világ állt fejtetőre, nem veszik észre. Alban: „...mondanunk, mi fáj, nem illik... / Ifjabbak, akik itt vagyunk, nem érzünk / Ily dolgot...”

Az (új) *első* világ mindennapisága ugyanúgy az értetlenséggel, a vaksággal veszi kezdetét, mint aminek *utána* vannak a szereplők.

Második megközelítés:

Hidetora negyedszázaddal később találkozik Kuroszava Akirával

Nem tudom, ismerte-e Jan Kott munkáit Kuroszava. Amikor elkészítette a *Ran-t* (*Káosz*), tudta, hogy miféle (újabb) események *után* van.

Itt felhívhatjuk a figyelmet a sokszor emlegetett felgyorsulásra. Amikor Kott megírta tanulmányait, amikor Brook megrendezte a Lear királyt, az angol kritika is úgy fogta fel a teljesítményt, hogy évszázadok felfogásai után hoztak *mást*. Kott-Brook és Kuroszava között azonban már csak két és fél évtized telik el, a *Ran* óta mindössze tizennyolc év.

Térjünk vissza a befejező képhez, amelyet már bemutattunk.

A látóhatár sejtelmes mögöttesében a még egyszer utoljára felparázsló fénytől megvilágítva egy vak ember tántorog a szakadék szélén, botjával tapogatva a semmit. Ez a vak nem szerepelt a *Lear király*-ban. Pontosabban: az énjét kettéválasztó Edgár egyik énjét, a Szegény Tamást játszó Curumarut látjuk.

A nap felparázslott, de a Bolond filmbeli megfelelője, Kyomai az imént már azt mondta: besötétedett. A *között*-ben vagyunk. Nem tudható, hogy vajon a fény után. Nem tudható, hogy vajon a sötétség után. A *között*-ben tántorog Curumaru. Nem tudható, megveti-e a lábát a szirt szélén. Nem tudható, lezuhan-e.

Ez a *között* sűrű, mindennapi eseményektől zsúfolt időtér. Hozzá tartozik, ami a mélyben a szirt alatt történik: különböző színű zászlók alatt vonuló lovascsapatok, rohamozó, mindent felégető fegyveresek hadai esnek egymásnak. Ők az agg Király gyermekeinek, menyecskéinek (a *Ran*-ban Lear három lánya helyén Hidetora három fiával találkozunk) különböző családtagjainak egymást pusztító csapatai.

Mielőtt Curumaru a szakadékhoz ért, egyik kezében a tapogató botját tartotta. A másik kezében a már említett Buddha-képet.

Hogy került hozzá a Buddha? A vakság is, a Buddha-jel is egyetemes érvényű.

Curumaru nővérétől, a szelíd Szae-től (a Királyt megtagadó középső fiú hitvese) kapott egy furulyát. A furulyáról Kuroszava egy interjúban elmondja, hogy No-fuvola,

ez a japán zenében transzcendens hatalmak előhívását szolgálja. Curumaru, a Vak abban a kunyhóban felejt a furulyát, ahol az éjszakát töltötte a Királlyal. Szae visszasiet a szirt széléről a furulyáért, s addig *cserében* otthagyja öccsének a Buddha-képmást, aminek jelképes őrzésére ő volt a legméltóbb.

Ekkor ejti tántorgó mozdulatai közben a magára maradt Curumaru a képmást a mélybe.

Ekkor mondja a már alatt álló Tango (a filmbeli Kent): Nincs többé Isten, sem Buddha, az ég könnyeket sír.

Curumaru, ha nem volna vak és lepillantathatna, látná alatt az öldöklést, látná a halotti menetet is, amelyben Hidetora király és Szaburo (Cordélia) holttestét viszik.

Mindennek *utána* vagyunk. A Buddha-képmás, mint abszolútum mélybe zuhanása összegezi a történelem, a hatalom, a család, a test széthullása *utáni* mindennapi lét káoszát.

Említettük, nem eldöntött, hogy Curumaru lép-e, s majd akkor zuhan le, vagy nem lép, s akkor a szirt szélén vakon tántorog tovább.

Ez az eldöntetlenség is az *után*-helyzet mindennapisága.

Kott még értelmelte, Brook még megrendezte, hogy Alban befejező mondatai – habár a színpadon újra felmorajlott a vihar – feltételezték, hogy „Ifjabbak, akik itt vagyunk, nem érzünk ily dolgot...” Kuroszava már a zuhanást vagy a zuhanással felérő vaklétet tekinti az élet további lehetőségének.

Van még valami, amiben továbblépett, hogy hírül adja, mi *után* van a korszak.

Hidetora személyiségét súlyosan megterheli a saját rémtetteivel. Nem is király, hanem egy családi klán feje. Nem örökléssel, hanem családok elpusztítása árán jutott címhez és hatalomhoz. A királyi családot kiirtotta, legidősebb fia, Taro (Goneril) felesége, Kaede ennek a családnak a tagja, és nemcsak hatalomvágyból, de bosszút esküdve fordul ellene.

Hidetorát nem a gyermekeiben való csalódása, fenségének megingása üldözi legerősebben, hanem a *saját múltja*. Kedves menyével, Szaével, másik hűtlen fia, Jiro (Regan) feleségével azon a romos helyszínen találkozik, amit ő égetett fel egykor, kiirtva Szae családját is.

Kuroszavánál a Királyi-Én vétkes Én. A film kezdetén álmából ébredve mondja: „Pusztában megyek, szólok, kiáltok, senki sem felel, egyedül vagyok a világon, rettegek.” Amikor tébolyodottan vándorol, egy világos pillanatában ezt mondja: „Engem, Hidetorát saját fiaim támadtak meg, elárult a saját vazallusom. És nem is ez a legrosszabb. Miattam lett, hogy hűséges embereim haszontalan halállal haltak, és a sors úgy akarta, hogy egyedül én éljem túl őket, akinek meg kellett volna halnom.”

Az ember önmagát tette ronccsá. Önmaga tette a világot rommá.

Szaburótól (Cordélia) a végső találkozásnál ezt kéri: „Felejtesd el velem saját tetteimet.”

Ha Hidetora a (huszadik századi) történelem személyiséget deformáló súlyait viseli, másnak kell lennie tükörképének, Kyomának (a Bolondnak) is. Nem annyira kívülálló. Belesimul a káoszba. Nem világít meg, nem int. Mindössze megállapít: „Mióta világ a világ, ölvé él az ember... mindig ugyanazt az utat rója.” Amikor aztán Curumaru már a szirt szélén imbolyog, a Buddha-képmás már a mélybe zuhan, a hadak már öldöklök egymást, csak ennyit tesz hozzá: „Besötétetted...”

Ismét Adorno mondatai jutnak eszünkbe, amellyel *A játszma vége* elemzését befejezte: „A tudat nekilát, hogy szembenézzen saját pusztulásával, mintha túl akarná élni azt...”

VAN-E MAGYAR–JAPÁN HATÁR A MULTIKULTURÁLIS VILÁGBAN?

A magyar Lear-felfogásoktól ezek az összefüggések távol maradtak. Aminek más-hol sokszor tárgyalt okai voltak.

Érzéketlenségeink első megnyilvánulásaiaként Csokonai megjegyzését tarthatjuk számon. A *Kultúra vagy Pofok* című vígjátékához készült előbeszédében azt írta, hogy Shakespeare tragédiáinak „érettebb ideje a mi kultúránk grádicsának fentebb való fokán áll.” Paulay Ede rendezése Gloster megvakíttatását a színpadon kívülre helyezte, hogy megkímélje tőle a közönséget. Alexander Bernát száz esztendő előtti Shakespeare-tanulmányjaiban a *Lear király* „a fenségnek, mint olyannak a tragédiája”, amelyben „a nyelv és a pátosz a legmagasabbra szökik”. A tragédia a „fájdalom megrázó lélektani rajza”, oly magaslatokban járunk így, írja, ahol a fenséges fény mindvégig átvilágít a földi sötétségen. Ezt a felfogást érvényesítették a magyar Lear-előadások a huszadik század második harmadáig. Még a legpedánsabb Shakespeare-kutatók egyike, Kéry László is az egész életműre, benne a Lear királyra vetítette rá, amit a *Hamletről* szólva összefoglalt: „A történet végén mégis helyrebillen a feldöntött egyensúly. Horatio a szilárd emberségű, hűséges barát viszi át az örökséget abba a jövőbe, amelynek kulcsa most már Fortinbras kezében van.” A kilencvenes években az újabb megközelítésekkel próbálkozó fiatalabb irodalomtörténészek is a világrend helyreállíthatóságát vélték felfedezni a drámai végkifejletben. Az újabb Lear-előadások már pátoszmentesek, de nem adják jelét lényegi felismerésnek.

A lengyel–magyar szellemi határnak ez a szakasza még átjáratlan, holott negyven évvel vagyunk azután, hogy Jan Kott Peter Brook stratfordi bemutatója után leírta: „Gloster, a megvakított találkozik a tébolyult Learrel; ez a két embercsonk már tud önmagáról és a világról mindent, végig. Gloster lehúzza Lear lábáról a csizmát, keblére szorítja, aztán megcsókolja. Mit csókol meg? Talán az utolsó emléket annak a világnak, amely volt...” És a befejezésről: „A testvér vállára dobja a testvérét, akit megölt. Nem lesz új király. Üres marad a színpad. Akár a világ.”

Továbbá harminckilenc évvel vagyunk az után, hogy Brook a budapesti vendégszínház után ugyan leírta: „Miután megnézték, indítékot éreztek tradícióik újraértékelésére”, ám szó nem volt újraértékelésről. Hiányzott hozzá, hiányzik azóta is a világ eseményeinek a művészi aspektus szubverzivitásával érvényesíthető felfogása.

Még Gábor Miklós is, aki az elmúlt évtizedek egyik legtitiztáiban látó útkereső művésze volt, csak addig jutott (akkor) el, hogy „Brook Lear-képét nem lehet nem tudomásul venni, olyan kemény, olyan logikus. Ha valaki belémarna, készüljön fel rá, hogy a foga is belevásik! Márpedig én – érzem – szeretnék belemarni. Kihívásnak érzem, mint néző és színész egyaránt.”

Más módon át nem járt a „magyar–japán határ”.

Ehhez fel kell idéznem Kuroszava nyilatkozatai alapján azt a belső utat, a japán történelemre, mentalitásra és önmagára rányúló tekintetet, amely eljuttatta a Ranig.

„Szeretnék még egyszer visszapillantani a háború alatti önmagamra, mondta évtizedekkel ezelőtt. Nem szálltam szembe a japán militarizmussal. Sajnos be kell vallanom,

nem volt bátorságom semmiféle kemény ellenállásra, így aztán boldogultam valahogy. Hiába szégyellem, de ez az igazság. Mindnyájan olyanok voltunk, mint a süketnémák. Semmit sem tudtunk szólni, vagy ha igen, csak papagáj módjára ismételtük a téziseket, amelyeket a militarista kormány tanított nekünk.”

Felidézi 1945. augusztus 15-ét, amikor a császár bejelentett proklamációját várták, felidézi a pánikhangulatot, sokan már kihúzták őseik kardját a hüvelyből és mereven bámulták a pengét, hogy a várható parancsra testükbe döfjék. A fegyverletételt kihirdető császári parancsra aztán az egész város kivirult, a pengék visszakerültek a hüvelyükbe. „Nem tudom, hogy ez a japánok alkalmazkodó képességét vagy együgyűségét bizonyítja.”

Ugyanezen töpreng, amikor *A vihar kapujában* Oscar-díjat kap és a japán kritikusok azt írják, hogy ez csupán a keleti egzotikumnak járó érdeklődést mutatja: „Nem tudom, mivel magyarázzam az ítélőképességnek e hiányát. Csak kétségbeesni tudok saját népem jellemének láttán.”

A vihar kapujában forgatása előtt rendező-asszisztensei érthetetlennek találják a forgatókönyvet. Gondos magyarázatba kezd. Elmondja nekik, hogy a film az önszembenezés nehézségeiről beszél. „Tudjátok, azt tapasztalom, hogy az emberek képtelenek becsületesen szembenézni önmagukkal. A film megmutatja, hogy a megszépítő hazugságok iránti bűnös szükségletünk még a sírba is elkísér. Az emberi lény születésétől magával cipeli ezt a terhet, és ettől a legnehezebb megválni.”

A multikultúra korszakában az áthallásokra-azonosságokra érzékenyebbek vagyunk. A huszadik század második felében sem volt szokatlan – ma még kevésbé –, hogy tőlünk távoli világokban élő mesterek a maguk történelmének, társadalomfejlődésének, mentalitásainak és személyiségalakulásának terheit-változatait kapcsolatba hozták az európai kultúra-értékrend-világromlás eseményeivel. Borges mellett Kurosava is közéjük tartozott. E globális kontextus, az értelmezés fényei világítják meg azt, amit „határnak” neveztem. Kurosava életműve, nyilatkozatai rámutatnak bizonyos hasonlóságokra a személyiség felépíthetlensége, a kialakulatlan társadalmi-jogi alapok és legitimációs bázisok tekintetében, továbbá abban, hogy az Én-identitás, az önismeret romossága miképpen jár együtt az irracionális tudat, a kollektív mítoszok folyamatos újratermelődésével.

Huizinga életművének háromnegyed évszázad előtti két alapgondolatával máig nehezen tudott megbarátkozni a közép-európai gondolkodás. Az egyik az, hogy amivel újdonságként találkozunk, inkább a múlt valamiféle végjátéka, semmint az új kezdete. A másik az, hogy minden történelmi és szellemi tapasztalatunk latba vetésével sem képzelhető el, miképpen alakul a soron következő jövő.

Azzal azonban szembe kell néznünk, hogy mi *után*, a múlt milyen végjátékaiban vagyunk.

90 éve született Weöres Sándor

ÚJVÁRI EDIT

Weöres Sándor mariológiája

A HETEDIK SZIMFÓNIA ÉRTELMEZÉSE A SZŰZ MÁRIA-TISZTELET SZEMSZÖGÉBŐL

Weöres Sándor *Hetedik szimfóniáját* „legigazibb alkotásai” között tartotta számon,¹ és a Weöres-szakerettség is a nagy összefoglaló művek között említi.² Ebben a szimfóniában éppoly természetességgel ötvöződik a szubjektív és az objektív elem, mint ahogy a középkori Mária-kultuszban a nő, az anya iránti egyéni érzélem erősíti a hitbeli elveket: az oltalmazó szeretetbe vetett gyermeki bizalmat, a halálfélelmen való felülemelkedést, a szentség és a csodálat érzéseit.

A két alcím – *Mária mennybemenetele. Édesanyám emlékének* – kettős indítást jelez: a Szűz Mária alakját övező misztika, a halálát követő mennybemenetel csodája és a költő édesanyjának 1952-ben bekövetkezett halála két, egymást erősítő eszmei-érzelmi motivációt jelentett Weöres számára. „Édesanyám halála után tudtam ezt a verset kialakítani, megformálni, szinte az ő emlékére. Annak ellenére, hogy a versnek legalább a fele kusza, rendezetlen alakban körülbelül tíz évvel korábbi” – ekképpen nyilatkozott a költő a *Hetedik szimfónia* keletkezéséről.³ Mély gyászáról, anya-hiányáról a szintén ebben az évben keletkezett *Elhagyottan* című lírai darabjában közvetlenül vall:

*Mily égtájon keressem holt anyámat?
Az ablakban halottak holdja süt.
A hiány kóborol, odútlan állat.
Fénybe-fagyott üresség mindenütt.*

A Vatikáni Rádióknak adott interjújában Weöres nemcsak a katolikus egyetemességet elvet és miszticizmust vallja magáénak, hanem arra is utal, hogy édesanyja hite, hitének gyakorlása is meghatározó volt a katolicizmushoz való viszonyában: „...annak ellenére, hogy evangélikus-lutheránus vagyok, édesanyám katolikus volt, és mindig a ka-

¹ *Egyedül mindenkivel. Weöres Sándor beszélgetései, nyilatkozatai, vallomásai.* (szerk.: Domokos Mátyás) Budapest, 1993, Szépirodalmi Kiadó. 231.

² Bori Imre szerint ez „a vers Weöres nő-képzetének legtisztább, leggazdagabb szövevényrajzává lesz, amelyben a kórusok szólamai hangulatilag és képileg festik alá a játsszák ki a részek uralkodó Mária-motívumát, s a látomást mind egyetemesebb vonatkozásúvá, az élet princípiumának kifejezésévé feszítik.” Bori Imre: *A látomások költészete. Weöres Sándor.* In *Eszmék és látomások.* Novi Sad, 1965, Forum Könyvkiadó, 59.

³ *Egyedül mindenkivel.* 35.

tolikus vallásban is éltem. Sokat olvastam életemben a katolikus misztikusokat... A katolicizmusból mindig igyekeztem sokat tanulni, sokat meríteni”.⁴

A Mária mennybemenetele-tant mint a legújabb Mária dogmát 1950-ben – a *Hetedik szimfónia* végleges változatának kialakítása előtt két évvel – emelték hittétellé. A kései határozat ellenére a középkor Mária-kultuszának végig meghatározó eleme, és egyházi művészetének fontos ikonográfiai témája volt az *Assumptio animae, corporis*-tan.⁵ Bár a Mária mennybevétele-tan forrásai és éltetői az apokrif legendák, a népi vallásos rajongás és a középkori misztikus gondolkodók Mária-imádata voltak, és dogmává csak mintegy visszamenőlegesen emelték, mégis kétségtelen, hogy e tan népszerűségét éppen az egyik teológiai vonatkozással való egybecsengése indokolta; ugyanis a páli teológia egyik alaptételét, a feltámadás ígérését erősíti meg.⁶

A Mária-tisztelet legjelentősebb képviselője, a XII. század első felében alkotó Clairvaux-i Szent Bernát⁷ mariológiájában a megváltás első szakaszát, az Isten inkarnációját – az Angyali üdvözlést – második, beteljesítő mozzanataként Mária mennybemenetele és megkoronázása, az első feltámadott ember, Isten anyjának testi-lelki megdicsőülése követi.⁸ A ciszterci misztikus, „Notre Dame lovagja” ezzel Mária mennybevételenek apokrif tanát a megváltás lényegévé – Mária közvetítő szerepét tekintve pedig – a hívek feltámadásba vetett bizakodásának letéteményesévé magasztosította.⁹ Ez a tan, amely a hitben való bizakodás és megnyugvás érzelmi biztonságát nyújtja a halál rémületével szemben, egybevonja Isten anyja mennybevitelét a tőle oltalmat remélő hívő feltámadásának ígérétével. Mária mennybemenetelének katolikus látomása és az édesanya halála miatti fájdalom ezért is fonódhat össze olyan természetességgel a *Hetedik szimfóniában*.

Weöres többi szimfóniájához hasonlóan ez a monumentális – 296 soros – költemény is tételekből épül föl. Négy, számmal jelzett (külön cím nélküli), részenként is több versegységből kialakított szakaszait egy személyes hangú kóda zárja. Azaz a tételeken belül is hangulatilag és ritmikailag különböző versek egybekomponálása a *Hetedik szimfónia*. A zene költészetére, a szimfóniái versfelépítésére gyakorolt hatását világosan megfogalmazza egy rádióbeszélgetésében: „...a zenei struktúrákból tanulok... Zenei formát senkitől annyira nem tanulhat az ember, mint Bachtól. Nála legtisztább rajzúak, legegyszerűbbek, költészetben is leginkább realizálhatóak a strukturális ele-

⁴ *Egyedül mindenkivel.* 137–138.

⁵ Mária mennybevitelét ókeresztény források – az apokrif eredetű elbeszélő hagyomány, első sorban a Mária haláláról szóló Transitusok – nyomán már az V. században megünnepelelték, az erre emlékező ünnep augusztus 15-e, Nagyboldogasszony napja.

⁶ „...ha Krisztust nem támasztották fel, akkor hiábavaló a mi igehirdetésünk, és nincs értelme a hiteteknek.” 1Kor 15,14

⁷ Clairvaux-i Szent Bernát (1090–1153) ciszterci apát, misztikus teológus; a középkori Mária-kultusz legnagyobb hatású képviselője.

⁸ „Jóleső ezért a Világ Királynőjének dicsőséges mennyei bevonulására gondolni. Tisztelettel sietett Mária elé a mennyei seregek sokasága. Magasztaló énekek kíséretében vezették a dicsőség trónusához. Szelíd tekintettel, vidám arccal, örvendő öleléssel fogadta Fia, és minden teremtmény fölé emelte...” *Lángolj és világíts. Válogatás Szent Bernát Műveiből.* (ford.: Gólszky Kandid). Bp., 1978, Ecclesia. 358.

⁹ „Amikor Mária előrement, oly dicsőséges fogadtatásban részesült, hogy az Úrnőt bizalommal követhetik kis szolgái is.” *Lángolj és világíts* i. m. 352.

mek”.¹⁰ Fónagy Iván hangsúlyozza, hogy Weöres utolsó korszakában íródott költeményeiben a zenei (ismétlődéses) strukturák kötelmei nemegyszer erősebbek a nyelvi-eknél, például a *Tizenegyedik szimfónia* esetében.¹¹ E zenei strukturák, ismétlésszerkezetek formáit és funkcióit Nagy L. János elemezte behatóan.¹²

A kompozíció strukturáltsága mellett ugyanakkor az egész szimfóniát az ikonográfiaileg letisztult sémáktól a szürrealista látomásokig erőteljes vizualitás hatja át. Talán éppen e paradoxonban rejlik a *Hetedik szimfónia* formai bravúrja, hiszen az érzelmi áradást, a képekben tobzódó látomást a következetes zenei konstrukció szervezi műalkotássá.

Az 1. tétel hét eltérő – három, négy, öt, hat – sorszámú versszakból áll; csak a kezdő versszak hét soros. A klasszikus szimfónia lassú bevezetésére emlékeztetően ez a rész hangulati előkészítés. Ebben az első költeményben a főnevek dominálnak – *árny, kő, méz, gyolcs* –, statikussá merevítve a felravatalozott holttest megrendítő látványát. A felütés, az első szó, az „*árny*” a görög mitikus hagyomány halál utáni hódézi árnylétét idézi, amely a görög lírikusok tanúsága szerint maga a reménytelenség.¹³ A fizikai lét végének visszafordíthatatlanságát, könyörtelen megmásíthatatlanságát érzékeltető szuggesztív képek, a „*halálos pólya, a vaslakat*”, a „*göröngy*” passzivitása, nem-cselekvése viszont új dimenziót sejtet: „*a göröngy... / nem nézi: a test homálya mint emelkedik / a végső láng fölél, világot szétfeszít / az üszkös verejték koszorú.*” Ez a vertikális, emelkedő mozgás már az első versszakban felvezeti a későbbi tételek alaptémáját, a „*vaslakat*” szétfeszítését. Az „*üszkös verejték koszorú*” az egyéni halál kínjának és a Megváltó halálának egybejárását sejteti. Azaz a szimfónia zenei kezdetének mintájára az első versszak bemutatja az egész mű fő motívumait.

Az első tétel a halál diadaláról szól, a halott anya látványának sokkoló tényét – a test lábtól szemig ívelő lajstromát: *test, láb, térd, anyaméh, kezek, szív, nyak, fej, haj, száj, szem* – a gyöngéd képek mindössze oldani képesek. Egy interjúban is líraian – a harmadik tétel két sorával – vall a *Hetedik szimfónia* kéz-motívuma kapcsán „az anyám imába simuló szép kezeiről, amelyek a jóság feszülő pillérei voltak nekem...”¹⁴

*Üdv néktek, imába-zárt kezek,
szentély boruló fal-ívei,
dobozban két sor gyertyaszál,
harmatba-merült tíz hattyuszárny,
viruló éj csukott virága.*

Az erőteljes vizualitást mély értelmű szimbólumok gazdagítják: az utolsó sor képe, a „*viruló éj csukott virága*” látványként is hangulatteremtő. Az Éj ugyanakkor a kezdet és a vég archaikus női szimbólumrendszerének eleme, amely a pusztulás kozmikus törvényét revelálja – Weöres éppen erre a hagyományos jelképre építette *A sötétség úraszszonya* című versét is. A „*viruló*” éjjel szemben a virág, a női termékenység jelképe „*csu-*

¹⁰ *Egyedül mindenkivel.* 306.

¹¹ Fónagy Iván: *A költői nyelvről.* Bp., Corvina Kiadó, 338.

¹² Nagy L. János: *Ismétlésszerkezetek nyelvi-stilisztikai elemzései.* Szeged, 1993.; *Szavak és világok Weöres Sándor verseiben.* Bp., Akadémiai Kiadó, 1998.

¹³ „Holtan majd fekszől, senkise fog / visszatekinteni / emlékedre [...] holt árnyak raja közt kósza kis árny” Szappho: *Holtan majd fekszől...*

¹⁴ *Egyedül mindenkivel.* 261.

kott” – a keletkezés–pusztulás örök tényezőinek állandóságával szemben az egyéni létezés tragikusan véges.

A barokk Mária-ikonográfiára utaló „*bétfájdalmú szív*”¹⁵ említése a szenvedés és a fájdalom mérhetetlenségét tudatosítja. A „*jajkiáltás, kezdet óta*” a létezést átható általános érvényű szenvedésre ugyanúgy utalhat, mint az egyéni élet kezdetére, a megszületés első jajszávára.

Az utolsó képekben a halál kérlelhetetlen valóságának felsorolás-szerű képei nyugvópontra jutnak, a befejezett melléknévi igenevek mint jelzők a megmásíthatatlanság fájdalmát sugározzák:

*az érzékek hült ráncvetése
letiport akantusz ágboğa
elrobogott paripák nyoma.*

A temetés gyászhangulatát erősíti a 4., 5. és 6. versszak kezdete, az „Üdv”, amely búcsú az életből eltávozottól, de egyben a magasztalás gesztusát is magában rejt.

A második tétel – a szonáta-expozíció mintájára – két, markánsan elkülönülő részből, fő- és melléktémából áll. Az első vers – amelynek párdarabja a negyedik tételben keret-versként köszön majd vissza – az első tételt ellentételezi a feltámadás keresztény ígérétének jegyében. A szimfónia első versszakának előlegezett témája – „*a test homálya mint emelkedik*” – meghatározó motívumként bomlik ki e tétel első, jambikus lüktetésű, sodró lendületű szakaszában. Az igei dominancia vertikális irányt kifejező mozgalmassága energikus zenei főtémaként győzedelmeskedik a halál első tételbeli statikus főnevein:

*Az árny, az éj
a csönd, a hideg
török, recseg,
rög repül,
sugár hasít
por énekel –*

A halál előző tételben ábrázolt diadalát a halál fölötti győzelem követi, amelynek rendkívüliségét természeti tünemény erősíti: „*Az égen két / újhold delel*”. Az újhold a kezdet-jelentésen túl ősi női jelkép¹⁶, valamint a Mária ikonográfia egyik motívuma: az Apokalipszis¹⁷ Napba öltözött asszonyaként holdsarlón állva és holdsarlótól övezve is megjelenítették. Az előző tétel első versszakbeli „*végső láng*”-jának ellenpontja e tételben a „*parázs*”, amely „*fut fölfelé*”. A vertikális irány célpontja is föltárul ebben a szakaszban: „*ragyogó tetőn / szárny lebeg*”. A transzcendencia e fénylő keresztény látomását hanghatások teszik teljessé, amelyben egybeolvad a mennyei angyali zenekar, a temetői lélekharang és a feltámadás kúrthangja:

¹⁵ A XVI. századtól a *Mater dolorosa* 'Fájdalmas anya' ikonográfiai típuson Szűz Máriát hét tőrrel a szívében ábrázolták, amelyek hét, Jézusra vonatkozó fájdalmas eseményre utalnak.

¹⁶ A Hold 28 napos alakváltozását számos kultúra összefüggésbe hozta a női ciklussal és általában a női termékenységgel. Női istenségekhez társul: Artemisz/Diana, Ízisz attribútuma; Szeléné/Luna személyesíti meg. Plutarkhosz pl. Perszeponéval azonosítja: Plutarkhosz: *A Hold arca*, 27.

¹⁷ „Az égen nagy jel tűnt fel: egy asszony, öltözte a nap, lába alatt a hold, fején tizenkét csillagból korona.” Jel 12,1.

*hárfák, fuvolák,
hegedű sikolt,
harang kong,
kürt felel –*

A kürtzó a megnyíló sírok képét asszociálja, a megváltás-tan feltámadás-ígéretét, amelyben – ahogy e szakasz párdarabja, a negyedik tétel keretversének záró szakasza konkretizálja – az ősök reménye mint „betelt ige” valósul meg. Az „ős” ehelyütt még csak „csontot gyűjt, ... ágaskodik, / felfülel –”.

A második tétel második szakasza egy *Kórus* megjelölésű, a gyermekét tartó Máriát dicsőítő pásztor-ének. A lírai melléktema pasztorális jellege ismét zenei megoldásra emlékeztet. E vers keret-sorai a Szűz Mária oltalmazó erejébe vetett hitet demonstrálják, amely a Mária-kultusz egyik legerősebb érzelmi motivációja: „Híjja, híjja, híjja / övéit a bomály szélén!” A „híjja” szó a hívás és a hangulatfestő csujjogató kifejezés tökéletes nyelvi ötvözete. A népi vallásosság naiv hitét imitálja a tanúságtétel és a Mária iránti teljes odaadás:

*Láttuk őt gyermekével csillag fényén
[...]
Pásztorok vagyunk, juhok is vagyunk,
Nosza gyapjunkat lenyírjuk,
Nosza bőrünket lenyúzzuk,
Ösvényére ráborítjuk.*

A harmadik tétel hosszabb és struktúrájában bonyolultabb költemény az előzőknél. A 3-as számot követően ez olvasható: *Váltakozó kórusok*, amely nem alcím, hanem a formai jellegre utaló kitétel. Ugyanis hét, ...-jellel megszakított, jellegzetes Mária-toposzokból építkező 13–8 soros versszakba hét, hangvételében, témájában eltérő 3–4 soros versszak ékelődik. Ez a struktúra a gregorián zenében alkalmazott antifonális – ugyancsak két, váltakozó kórusból építkező – szerkesztésre és a barokk kettős kórusos technikára emlékeztet. Valójában a *Hetedik szimfónia* e tételében a himnikus szárnyalású Mária-látomás és a beillesztett – többes- és egyes szám első személyben fogalmazott – szakaszok a Mária-tisztelet egymást erősítő objektív és szubjektív indíttatását váltakoztatják. Fónagy Iván *A költői nyelvről* című kötetében az ismétlődés formáit ismertető fejezetében külön egységet szentel a váltakozásnak. Mint hangsúlyozza, a motívumok változtatása a drámai színváltáshoz hasonló ritmikus hatást kelt, amelynek jellegzetes eszköze a hangnemváltással párosuló témaátadás.¹⁸

A nagy ívű, pusztán a rövid betétközpontok által tagolt látomásos Mária-himnuszt három tétel-mondat strukturálja: az első versszak végén: „*az asszony ünnepe él a világon...*”; a negyedik versszak végén: „*az anya lángja ég a világon...*”; és a hetedik versszak végén: „*a szűz békéje leng a világon...*”. A Mária tisztelet mély gyökerű vallási hagyományából e három pillér, az „*asszony*”, az „*anya*” és a „*szűz*” kiemelése jelzi, hogy Weöres e kultuszhoz nem csupán ikonográfiai toposzait ismerte behatóan, hanem a Szűzanya-kultusz eszmeisége, tartalma is foglalkoztatta. Az „*ünnepe*” és a „*láng*” az evilágot átjáró életelvekben fejezi ki Mária hatókörét, a harmadik szint viszont egy magasabb fokon, a világ felett nyilvánítja ki a szűz hatóerejét, kozmikus valóját, amely „*leng a világon...*”.

¹⁸ Fónagy Iván: i. m. 341–342.

A mennyei révbe igyekvő lélek-hajók keresztény himnusz-költészetből és ikonográfiaiából egyaránt ismert motívuma jelenik meg a nyitókép látomásában:

*A végtelen, világos némaságot
evező-párok zsongása betölti,
[...]
árbóc-forgatag tárulása,
vitorla-sereg gomolygása*

A révbe igyekvő hajókat oltalmazó Stella Maris¹⁹ képe a Holdsarlós Madonna látomásával olvad egybe: „...*uszálya villog a habok iramán, / a homályos sárga égi sarlón*”. A kozmikus Mária-jelenés szintjét, a „*sárga égi sarló*”-t egyben belső, misztikus látomásként is megjeleníti „*a szem óriás kék hályogán*”. A színekhez kapcsolt képek, amelyek Mária mindenhol-jelenvalóságát jelzik, a személyesség meghittségéig ívelnek: „*és este ő bontja fehér ágyad, / minden poklon megy utánad*”.

Ez „*az anya lángja*”-t dicsőítő szakasz a megélt érzelem melegségével vall az erre épülő hitbeli elvről, amelyet az azonosulás misztikus élménye fokoz:

*...ő benned térdepel, és ő leszel,
ha elhagyod koszorúd, kedvesem,
honnan színt kap a rózsza és fényt a szem,
s érzed őt.*

Az első tétel ötödik versszakában a felravatalozott anya kezeit idéző képek itt, a harmadik tétel ötödik egységében eksztatikus látomásként, vertikálisan magasabb szinten idéződnek fel ismét. Az „*imába-zárt kezek*” megelevenednek, a „*szentély boruló falívei*”, a „*harmatba-merült tíz hattyuszárny*” metaforái pedig szinte hideg racionalitást árasztanak e harmadik tételbeli kéz-látomás képeinek felfokozott érzelmi intenzitása mellett.

*...imába simulnak a szép kezek,
jóság feszülő pillérei,
ujjak párás tetősora,
eleven csönd tíz anya-szárnya
szírom-tengerben mezítelen ujjak,
tízszeres zengés, mely hangtalan,
ragyog, sugártalan osztva fényét,
világosság, csókként úttalan...*

A „*tíz*” és a „*tízszeres*” jelzők mint Weöres tökéletességet kifejező számszimbólumai²⁰, az illogikus képek, valamint a „*ragyog*” és a „*világosság*” szavak együttesen érzé-

¹⁹ A Pál diakonusnak tulajdonított „*Ave maris stella*” (‘Üdvöz légy tengernek csillaga’) kezdetű himnusz első sora azt az elképzelést fejezi ki, hogy Mária úgy mutatja a híveknek a helyes irányt, mint a csillagok a tengerészeknek. In *Amor Sanctus. Szent Szeretet Könyve*. Babits Mihály (ford. szerk.) Helikon Kiadó, Budapest, 1988. 65.

²⁰ Weöres bölcséletét összegző prózája, *A teljesség felé – a Tao Te king stílusában megírt – lírai összefoglalása, a Tíz erkély tizedik paradoxona* („*A teljes zengés: hang-nélküli*”) éppen a *Hetedik szimfónia* harmadik tételének 6. sorában cseng vissza („*tízszeres zengés, mely hangtalan*”).

keltetik a Mária-látomás érzelmi csúcspontját, a misztika dimenzióit, amelynek hátterében, mintegy katalizátorként a legfájdalmasabb egyéni érzélem, az anya elvesztése dominál.

A harmadik tétel hatodik és hetedik szakasza mindent átható, kozmikus elvként láttatja Máriát. A kiinduló kép a Fájdalmas Szűz, a „Stabat Mater” határtalan szenvedést jelképező alakja.²¹

*...ő, ki a kereszt alatt állott
s a nyomoruságtól nem esett el,
a keresztben tájtékozó világot
bámulja riadt kék gyermek szemmel*

Ez a legmélyebb tragédia – gyermekének kínhalála – avatja minden emberi gyötrelmet tanújává és a szenvedők végtelen irgalmú közbenjárójává. A legelső szinttől – a pokoltól – a menny tökéletességének világáig ível jelenléte, hiszen az öröm és a kín végleteit egyesíti magában. Az alvilágba alászálló Istárként fényt visz a sötétség birodalmába:

*a pokol küszöbén sirdogál,
eves vackukban a halottak
félgett éjükbe burkolózva
a sebző fényre hunyorognak...*

A „szem ragyogása” a mélységeken és a magasságokon is átsugároz, de Mária tekintete nem csak a tér és az idő fizikai valóságát fogja át, hanem a metafizikai szférát is: „...minden áramon áthatol / a tiszta kék szem ragyogása, / tükrözi a tér hajló pántja, / az idő százmadrú futása”. Az esetlegességek törekeny világa – „mint édes csepp a bólogató sáson” – és a változás fölötti ideavilág egyaránt sajátja. A platóni tökéletesség-eszmény geometriája²² is hozzárendelődik, jelzi, hogy Mária fölötté áll a pusztulásnak, a folytonos változásnak kitett fizikai világnak, ő a „tündöklő gömb a változáson”.

A Mária-imádat külső és benső élményként feltárt látomásos leírásának hét szakasza közé ékelődő zárójeles betét-versszakokban egy másik dimenzióból, a pusztulásnak, kétkedésnek, fájdalomnak kitett emberi lét felől fogalmazza meg a Máriához kötődő Legfőbb Közbenjáró-eszmét. Az Édenből kiűzetett, halandóságra és testi kínokra ítelt emberiség gyötrelme, elhagyatottsága szólal meg: „Mi ébeztünk.” „Folyton sírtunk” „Kenyerünkben a verejték sója. Pecsényénkben a halál íze.” A naiv hangot imitáló szakaszok, tömondatokba foglalt panaszok éles ellenpontjai a megszakított, áradó, szürrealista képekben gazdag misztikus látomásnak. Különösen éles az ellentét az ötödik versszak „ragyog, sugártalan osztva fényét” – sora és az azt követő, beékelődő vers „Koporsó-fal körülöttünk” képe között.

Majd a Máriát a legnagyobb kint kiálló, gyermeke halálát megérő anyaként láttató 6. szakaszt követően körvonalazódik a könyörgés, a Máriába mint egyetlen védelme-

A 111 vers című 1974-es válogatott kötetében 10-es csoportokba rendszerezte költészete legjavát: 10 tánc-ritmus; 10 óda; 10 ballada; 10 szubjektív vers; 10 vers a szerelemről; 10 párbeszéd; 10 szonett; 10 rajzos vers; 10 csönd; 10 humoreszk és 10 emlékmű címmel.

²¹ A *Mária siralma* című művét (1936) amely az *Ó-magyar Mária-siralom* parafrázisa, a *Második szimfónia* biblikus tematikájú ciklusába illesztette.

²² Platón *Timaios* (33b–34b) című dialógusában fejt ki a gömbhöz fűződő tökéletesség-eszményt.

zöerőbe vetett bizalom: „Vedd le szívünkről a csepegő mérget, / a fekete hernyót szívünkről vedd le, / a parazsat a sötétséget”. A harmadik tétel záró szakaszában a párhuzamosan futó két szál, a „Váltakozó kórusok” hangja összefonódik és a Máriához mint Oltalmazóhoz fohászzkodó könyörgésben teljesedik ki. Ebben a mariológia tipologikus érve körvonalazódik: Éva bűnét – a kiűzetés és halandóság nyomorúságát – Mária hivatott helyrehozni.

*(Vacogunk, köpenyünk összehúzzuk,
könyörülj rajtunk, Boldogasszony,
könyörögj érettünk,
könyörülj rajtunk.)*

A negyedik tétel a beteljesedés: Mária mennybevételének misztikuma. Ebben a részben tovább fokozódik a strukturális összetettség – ahogy Weöres a vers keletkezése kapcsán utalt is rá, a végső változat előtt mintegy tíz évvel fogalmazódtak meg a beillesztett fragmentumok. A klasszikus szonátaformából eredő bartóki híd-szerkesztés követi ilyen következetességgel a zenei elemek szimmetrikus felépítését. A versszakok szerkezeti képlete a következő: A B C b C B A. Egy keretként szolgáló vers (A), valamint a Kórust (B,b) és Máriát (C) megszólaltató, egymásba ékelt szakaszok – azaz három markánsan elkülönülő hangvételű és verselésű rész – egybekomponálása ez a tétel. A Kórus összesen hét versszakát a Mária-szakasz oly módon tördeli, hogy az egész tétel zeneileg is eltérő részei szimmetriát alkotnak. A kezdő keret-vers után három Kórus-szakasz, egy Mária-rész, a tétel felénél egy kórus versszak (b), majd ismét egy Mária-rész, végül három kórus versszak következik a záró keret-vers előtt.

A keretté tördelt kezdő- és záró szakasz a második tétel első versének motívumait, képi és ritmikai világát folytatja, egyben e tétel meghatározó atmoszféráját, a mennyei régiót is felvezeti. A kezdő keret az *Assumptio animae, corporis*-csoda kezdete.

*A forrás felett
szétnyúló szárny
pibéje pereg
gyenge hó száll;
tág medencékben
újbor pezseg;
ezer erkélyen
ezer sereg;*

Az életforrás, a Szentlélek-galamb, az angyali seregek nem csupán a mennyei látomás általános keresztény toposzai, hanem a Mária mennybevétele ikonográfiai téma konkrét elemei. A Mária dicsőségét ábrázoló – mennybe emeltetését követő – megkoronázás elengedhetetlen szereplői a Szűzanya fölött lebegő galamb mint a koronázó Szentháromság egyik tagja és a mennyei karok. A képek ehelyütt is a Mária-szimbolikából erednek: a Havas Boldogasszony²³ hó-csodája a fehérhez és a hóeséshez társuló tisztaságot, szűziességet, szépséget is magába sűríti. A legyőzött mulandóság fölötti dia-

²³ A Havas Boldogasszony ünnepe (augusztus 5.) a római Santa Maria Maggiore templom 435-ös felszentelésének emléknapja, amely azon a legendán alapul, hogy Szűz Mária csodás, nyári hóeséssel jelölte ki emléktemplomának helyét.

dalt teljesíti be Mária, és ezzel az isteni megváltó tervet idéző hanggal szemben elnémul a pusztulás törvényét képviselő anyag.

*hallgat a föld
láncos haragia
mindent betölt
a szárnyak hangja*

A második szakasz angyali kórusa a „szárnyak hangja”-ként dicsőíti és hívogatja a mennybe emelkedő Máriát, aki – a katolikus mariológia szerint – az emberek közül elsőként részesült a feltámadás isteni kegyében: *Fényen át, lángon át / sötét föld szüze leben.* Ez a pirkadat színpompájában zajló mennybe emeltetés legyőzi az *árnyat és éjszakát* – amelyek a halál-képzet szimbólumaiként az első és a második tétel kezdő képeit alkották. A virradat pírját érzékeltető képek, a vér és a bor eucharisztikus konnotációi a keresztény megváltás-teológia kontextusába helyezik az Istenanya mennybevételét. Ugyanebben a gondolatkörben a *puha meggybor teli kelyhe* a keresztfeszítés helyettesítő áldozatát idézve az örök élet jelentését hordozza. Ugyanakkor a kehely befogadó, női formaként²⁴, anyaméhként Máriához mint az üdvösség tartó edényéhez is kapcsolódhat. E következetes keresztény szimbolikában egyetlen kép erejéig a kínai tradíció női elve, a jin-motívum is felsejlik *hol hegy árny mélybe-ér.* A jin ugyanis eredetileg a hegy árnyékos oldalát és a völgyet jelölte, erre utal a Tao Te king 6. verse.²⁵ A Szűzanya legfőbb növényi szimbóluma, a tökéletes szeretet és a misztikum rózsája ebben a részben elsősorban a rózsásujjú hajnal színvilágát jelzi, de a Maria assumta ikonográfiai téma jellegzetes elemeként a Mária üres sírjában talált rózsák legendáját is felidézi.

A Mária-szakasz első egysége dicsőítés: *Magasztalom őt, aki méhembem fogant / és fel-emelte holdsarlóm az égre.* A katolikus és evangélikus liturgiában egyaránt szereplő, az egyházi zenében a gregorián kortól oly gyakran megzenésített, újszövetségi dicsőítő himnusz, a Magnificat sorai visszhangoznak ebben a részben: „Mária megszólalt: »Lelkem magasztalja az Urat, és szívem ujjong megváltó Istenemben, mert rátekintett alázasatos szolgálójára. Lám, mostantól fogva boldognak hirdet minden nemzedék...«”.²⁶ Mária önnön mennybemenetelét az isteni terv földi halandó számára fölfoghatatlan részeként említi:

*és seregekkel népesíti győzelmi utam
és örök dal tornyait építi köröttem,
így kívánja; meg nem fejthetik
a léptem redői alatt forgó
tüzes hadak, bomályos nemzedékek.*

²⁴ A keresztény Grál legendához kapcsolt Mária-szimbólumként az a szent edény, amelyben az Isten testté lett. Mária ebben a felfogásban élő Grál, amely Krisztus vérét és egyben spirituális lényegét tartalmazza.

²⁵ „Csodálatos asszonynak hívják: / ő a völgy örök szelleme.” A Weöres műfordításában idézett sor prózafordítása ekképpen hangzik: „A völgy szelleme [az üresség] sohasem hal meg. Ezt nevezzük csodálatos asszonyinak (jin).” Lao-ce: *Tao Te king. Az Út és Erény könyve.* Weöres Sándor fordítása Tölkei Ferenc prózafordítása alapján. Bp., 1994, Tericum Kiadó, 111.

²⁶ Lk 1,46–48.

Mária összekötő-szerepe valósul meg abban, hogy a legközvetlenebb kapcsolatban áll a mennyei hatalommal. Ennek misztikumát dantei sűrítéssel²⁷ jelzi: „*Kezdetől apám, s én szültem őt.*” Ez a kapcsolat éppen azáltal válik a hit legbensőbb misztériumává, hogy az anyai-leányi közvetlenség említését Weöres az Abszolútum teljességgel dezantropomorf látomásával folytatja. A Mindenható transzcendenciája phallikus képben tárul föl:

*aki az óriás ürességen által
csend szikrázó kristálya fölé
a teremtmények sodrából fölmeredve
háromfejű oszlopként magasul
és villámló tetőként beborít
a hármás homlok glóriája.*

Az e roppant hatalom, a Szentháromság iránti rettenettel vegyülő tisztelet éppen a Máriához kapcsolt közbenjáró-eszmében, az „*Édesanyánk, ifju aránk / pirosarcu zsenge leányunk*”, a „*Virágcsengők királynéja*” érzelmi közvetlenségében képes feloldódni. A bernáti mariológia is az isteni entitás retentő emberfelettségét oldó Szűzanya emberi valóságára építi a maga közbenjáró eszméjét.²⁸

A negyedik tétel szimmetria tengelyét jelző kórus-strófa angyali hódolata egy mennyei harangjáték. A mindent átható zeneiség ehelyütt is vizualitással ötvöződik: a keresztény szakrális építészet transzcendencia-jelképei, a kupola és a torony itt mennyei valóságukban, fény-jelenésként zengenek: „*sugár-kupola imbolyogva, / pára-torony rengedezve / neked kondul, előtted vall*”.

A második Mária-szakasz önjellemzés. Ellentétpárok érzékeltetik a feminitás eszenciális értékeit: „*ütni nem tanultam, / csak simogatni; ébezteni sem, csak etetni; / sebezni sem, csak sebesülni; hódítani sem, csak kérni.*” Szemben a maskulin isteni hatalommal, Mária nem rendelkezik az Utolsó Ítélet attribútumaival: „*Az ítélet nem enyém; a mérleg, a bárd / nem az én kezemben*”. Ő a végtelen türelem és anyai szeretet perszónifikációja, „*csak fészek: ahogy meleg, úgy melenget.*” Mária szerepének paradox volta fogalmazódik meg a két utolsó mondatban. Mint a Könyörületesség Madonnájával, az emberi szenvedés átélőjével, teljességgel azonosulhat vele a benne bizakodó: „*mint neked, egyetlen kincsem a könnyem / fiam sebe végtelen birtokom / s e világ gyötrelme kaputlan kertem.*” Ugyanakkor magába sűríti az archaikus Földanya-képzetet is, az élet-halál szféráját uraló oltalmazó erőt:

*Ölemben az élet dús-lombu fája
s ha leszakadsz és lehullsz alája,
kötényembe markol erőszakos öklöd,
fejed rönkjét térdemre döntöd,
ne félj, vigyáz rád a csend, a könny, meg én.*

²⁷ Dante az *Isteni színjáték*-ban a Clairvaux-i Szent Bernát szájába adott Mária-himnuszát e szavakkal kezdi: „*Ó szűz Anyám, leánya ten Fiadnak*” (Par. XXXIII. 1.).

²⁸ Clairvaux-i Szent Bernát: „*Féltél közelíteni az Atyához, a hangjától is remegtél. Ekkor Jézust adta neked közvetítőnek. Vagy Jézustól is remegsz?... De talán mégis félsz Benne is az Isteni Felségtől, mert bár emberré lett, de mégis Isten maradt. Akarsz Hozzá is közbenjárót? Máriához fordulj! Máriában a tiszta emberség nemcsak minden bűntől tiszta, de tiszta a maga egyedülálló emberi természetében is.*” *Lángolj és világíts*, i.m. 354.

Úgy vélem, Weöres tudatosan vonja be azt a keresztény Mária-képzet előtti – *A sötétség úrasszonya, A nagy istenanyja, Az őszanya szől ivadékaikhoz, Securitas* című költeményeiben is megfogalmazott – anyai-női szimbolikát az Istenanyja önjellemzésébe, amely a vallási szinkretizmus érvényesülésével annak mindig is egyik alaprétegét képezte.

Az angyali kórus utolsó három versszaka előkészíti az egész szimfónia tematikai csúcspontját. A földi lét fájdalma, az elmúlás evilági törvénye, a „*Fénytelen mély*”, a „*hamu törmeléke*” ellenpontja „*az örök mosolygók*”, az „*örökös hajnal*” világa. A szoláris mítoszok újjászületési hajnal-szimbolikája Szűz Mária legjellegzetesebb növényi jelképével, a rózsával – „*rózsató*”, „*rózsamező*”, „*rózsa-tengere*” – együttesen alkotja a „*bíbor-özön*” képi világát. A „*gyengeség és erő*” paradoxona a „*lenn*” és a menny ellentétpárjával együtt a fizikai és metafizikai létezés is átható változást készíti elő: „*új sorstól hajladoznak a bolygók*”. A barokk látomás puttóktól övezett Mária-jelenése pedig már a pusztulás fizikai törvénye fölötti diadal pillanatát vezeti be:

*ő jön, lassan fordul uszálya,
integető sok csecsemő
rózsa-tengere kapdos utána,
áll a halál függ az idő.*

A záró-keret a beteljesedés: a testi-lelki mennybe-emelkedés. A szimfónia egyik alapmotívuma, a több tételben is említett „*ős-parázs*” a „*rög*” legyőzetik. A *Maria assunta* téma kitüntetett világtörténelmi pillanatként kerül bemutatásra:

*Húrként feszül
a változás:
hült ősz-parázs
újjá hevül;
sírtól sötét
pátriárka
betelt ígét
dong magába;
hallgat a rög
tapadt ajka;*

A második tétel „*felfülemelő*” őse itt mint pátriárka a beteljesedés tipologikus tanát és a feltámadás egyetemességét is érzékelteti. A metafizika szintjén, az „*örök*” szférájában merevül ki a záró kép.

*a szárny hangja
széttárt, örök.*

A négy tételt követő *Kóda*²⁹ – zenei szerepének megfelelően – függelékként zárja le a *Hetedik szimfóniát*. Az eddig objektív hang szubjektívre vált, a költő a legszemélyesebb gyász érzelmi intenzitásával szól az Istenanyjához és olvasóihoz. Az első versszakban Mária-hoz fohászodik az elhunytért: „*Csillagpályák asszonya, Mária, / oltalmazd Máriát, édesanyámat.*” A második versszak ahhoz szól:

²⁹ Zenei szakkifejezés: a latin cauda (‘farok’) a zeneműhöz függelékszerűen kapcsolódó záró rész elnevezése.



*Aki hallottad ezt a dalt,
egy szilánkját annak a dalnak,
melytől a világ szíve szakad meg:
aki hallottad ezt a dalt:
ocsudj lomha szörnyeidből.*

A záró sor felszólítása egy *ars poetica*i szándékot fogalmaz meg – amelyet ugyan-csak olvasóinak címezve a *Tűzkút*, majd az *Egybegyűjtött írások* kötetek *Köszöntőjében* és interjúiban is kifejtett: „felrázni óhajtalak”. Ez a szándék a *Hetedik szimfóniában* talán azért teljesedik ki elemi erővel, mert e mű katartikus voltát az egyik legmegrendítőbb emberi érzelem, az anya elvesztése miatti gyász adja, valamint az a remény és bizakodás szublimált hit, amely az évezredek átívelő, istennői-, istenanyai szimbolikát a katolikus Istenanya-kultuszban kristályosította ki.

Weöres e művében a szó, a zene és a kép összjátékával valójában arra vállalkozik, amely a liturgia évezredek hagyományokon alapuló ösztömvészetében teljesedett ki: a látvány és a hanghatás egymást erősítő és kiegészítő harmóniáját komponálja költői műalkotássá. Egyben a mítosz az ősi, eredendő aitiológiai funkcióját is érvényesíti, amely a probléma magyarázatának lehetetlensége esetén a megmagyarázhatatlan feloldásával, enyhítésével éri el katartikus hatását.



NAGY L. JÁNOS – VÖRÖS LÁSZLÓ

Weöres Sándor szegedi vonatkozásaiból

„A valóság is csak variáció”.

(Bikich Gábor: *Teve-variációk*,
avagy a költői mesterségről, 1975.)

1. Hosszabb ideig az a hír járta, hogy Weöres Sándornak Szegedhez csupán egy szövege kötődik: a *Levél Szegedre*. A Maros és a Tisza találkozása, a százezer szegedi álmai, az ég és a víz uszályának báránnyelbői, a Demeter-torony díszítése után a befejező strófa személyesen is megszólítja Ilia Mihályt, sokak kedves Tanár urát.

LEVÉL SZEGEDRE

*Ahol a Maros a Tiszába
úgy lép, hogy lábát sás megvágja,
él Szegeden százezer ember;
teli álmokkal, szerelemmel.*

*Adnék az álmokért, ha volna,
teher-gépkocsit foglalóba,
akkor is, ha nem teljesülnek,
hogy a folyók mentén csücsüljek.*

*A szerelemért adtam régen
birkanyáját, de csak az égen
egy egész uszály báránnyelbőt
és pásztorát, a déli szellőt.*

*S a sokszáz-éves torony csúcsán
lebeg egy szép rác halárus-lány,
hogy kísértettől megriadva
fussunk habokba, sás-fonatba.*

*Jó barátom, Ilia Miska,
a sás-fonásnak mi a titka?
A tápai szatyorért hála,
édesanyád keze munkája.*

(EÍ³ II: 258.)

2. Az 1990-es évek elején Szegeden hagyatékból került elő egy kézirat. Eredetije ma is megtalálható *Pataki Mihályné Veronkánál* (Domaszék, Deák Ferenc utca 9.). A szöveg négy, egyenként háromsoros strófából áll. A textus mellett ritmizálását adjuk. (Megjegyzés: a fél idézőjel a nyomaték jele: nem tettünk különbséget a súlyok között.)

KÉZDY ELZÁNAK

<i>Ha szemed lehunyod, kedvesem: két kismadár, két fecske-fióka elszunnyad fészkében csendesen.</i>	U 'U - 'UU - ' - U - - ' - U - - ' - UU - U ' - - - ' - - - - UU
<i>Ha mosolyog ajkad, kedvesem: egy rét, bíbor-virágos, harmatos rét hajnalban csillogva pihen.</i>	U 'UUU ' - - ' - UU - ' - ' - - U - - ' - U - - ' - - - ' - - U UU
<i>Ha szived vágyódik, kedvesem: ezer égi húr, citera, hárfa belezendül, bűg, cseng odafenn.</i>	U 'U - ' - - - ' - UU 'UU ' - U - 'UUU ' - U 'UU - - ' - ' - UU -
<i>Ha álmod felém száll, kedvesem gyöngy-örvényből lángoló angyal indul, merre bolyong? őt hívom, őt lesem!</i>	U ' - - 'U - - ' - UU ' - - - - ' - U - ' - U - U ' - U U - ' - - U ' - UU

Weöres Sándor.

Kézdy Elzának

*Ha szemed lehunyod, kedvesem:
két kismadár, két fecske-fióka
elszunnyad fészkében csendesen.*

*Ha mosolyog ajkad, kedvesem:
egy rét, bíbor-virágos, harmatos rét
hajnalban csillogva pihen.*

*Ha szived vágyódik, kedvesem:
ezer égi húr, citera, hárfa
belezendül, bűg, cseng odafenn.*

*Ha álmod felém száll, kedvesem:
gyöngy-örvényből lángoló angyal indul,
merre bolyong? őt hívom, őt lesem!*

Weöres Sándor.

A Weöres-szövegekben annyira fontos hangzás jellemzőiből egy-két adalék:

– az anaforikus és epiforikus szerkezetben a *ha ... szemed, ha ... ajkad, ha szived..., ha álmod...* sorozat indít, s a *kedvesem* megszólítás zárja a mindenkori első sort;

– a szemantikai sorozat vezérli a lexikai és ritmikai anyagot: a két *szem* = két *fecske-fióka*; az *ajak* = rét bíbora, harmata (és megismételve) *rét*; a *vágy* festésére a felsorolás és a zöngés mássalhangzók dinamikája; az *álombeli* találkozást sürgető energiákra a második sorban csupa zöngés konzonáns, a harmadik és a befejezés kérdése mellett két felkiáltás utal.

– stróféként jellemző módon kiemelt jelentőségük van az alliterációknak: rendre a *k*, az *r*, a *v-r-b* s végül az *l* ismétlődése jelentős;

– a 9-10-9 szótagos sorokban a keretező sorok igéi előbb statikusak: *lehunyod-el-szunnyad, mosolyog-pihen*; – *s egyre több aktivitást sugallnak: vágyódik-belezendül, bűg, cseng; és (felém) száll-bolyong, hívom, lesem.*

3. Kézdy Elzáról az alábbi életrajzi adatokat lehet tudni: hivatalos polgári neve Kézdi Erzsébet

Budapesten született 1909. március 29-én, Szegeden halt meg 1991. december 12-én. 1931–32-ben végezte el a szegedi városi zeneiskola 3. osztályát magánének szakon; ugyanabban a tanévben magánövendékként a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola 3. osztályát is befejezte, a metodikai tanfolyamot 1939–40-ben teljesítette. Végbizonyítványa 1940. június 15-én kelt.

Előtte 1934–37 között már tanított Székesfehérváron a r. k. tanítónőképző és polgári leányiskolában, majd 1937. szeptember 1-től 1941. június 30-ig a Miskolci r.k. Líceum és Tanítónőképzőben.

1941 júliusától 1942 augusztusáig magánzongoraórákat adott a Szegedi Míasszonyunkról nevezett szegény iskolanővéreknél; 1942. szept. 1-től a Szegedi Állami Polgári Iskola Tanárképző Főiskola ének-zene tanszékén zongora és harmónium szakon tanított, 1949–1953 közt a szegedi tanítónőképző, 1953-tól 1958-ig a Szegedi Pedagógiai Főiskola zene-tanára, adjunktus. Utolsó munkahelye 1958. július 16-tól a Rózsa Ferenc Gimnázium volt, innét ment nyugdíjba 1965. aug. 1-jén. Közben 1945–1949 közt óraadó volt Szegeden a Szt. Erzsébet leánygimnáziumban, a Dugonics András Gimnáziumban és a Klauzál Gábor Gimnáziumban.

Versünk szempontjából legfontosabb a székesfehérvári időszak, jóllehet biztosra vehető, hogy Weöres Sándorral nem ottani tanárkodása éveiben, 1934–37 között ismerkedett meg Kézdy Elza, hiszen a költő csak jóval később, 1947–48-ban volt székesfehérvári lakos mint a Vörösmarty Társaság teendőivel foglalkozó ügyintéző, a városi szabadművelődési felügyelőség alkalmazottjaként. Kézdy Elza azonban föltehetően kö-



tött olyan szoros barátságokat a városban ottani tanári éveiben, hogy később is ellátogatott oda Szegedről. Egy ilyen alkalommal ismerkedhetett meg Weöres Sándorral, amit az is bizonyít, hogy a vers olyan hivatali űrlap üres hátlapjára íródott, amelynek űrlap-oldalán ez a szöveg olvasható:

Székesfehérvár Thj. Város szabadművelődési felügyelője
/194 szám

Tárgy:
Hiv. szám:
Melléklet:

Ebből következően szerintünk a vers 1947-ben íródott; Bata Imre az *Egybegyűjtött írásokban* 1946-ra keltezi, de valószínűbb az egy évvel későbbi dátum.

4. A fentebb elemzett textus, *Az ismeretlen kedveshez* az *Egybegyűjtött írások* első megjelenésétől kezdve a *Variációk katona-nótákra* ciklusban szerepelt a gyűjteményben, pl. a harmadik kiadás (1975.) első kötetének 727. lapján (az 1986-os kiadás első kötetében az 580. lapon) olvasható. A címen kívül két eltéréssel közölte a szerző: az első sorban a kézirat *lehúnyod* alakja *lehúnyod*, hosszú *-ú*-val; a hetedik sorban pedig a kéziratban *szíved*, a nyomtatásban *szíved*, hosszú *-í*-vel.

A cím reminiszenciáiban felmerülhet Beethoven „ismeretlen kedves”-ének emléke. A címváltoztatás személytelenné teszi a címszereplő alakját. A két hosszú vokális következményei: a *lehúnyod* mintha törést jelentene, hiszen a *ti-ti-tá ti-ti-tá* lüktetésből a nyújtással *ti-ti-tá ti-tá-tá* lett; a *szíved* miatt a *ti ti-tá* helyett *ti tá-tá* hangzik, kissé édeskésebben.

5. A fentebb elemzett vers önmagában is értékes sajátosságait tovább gazdagítják a helyzetéből fakadó helyzeti energiák: azoknak a szövegeknek, szövegdaraboknak az értékei, amelyekkel egy ciklusba szerveződött.

Bata Imre kimutatásában az szerepel, hogy a *Variációk katona-nótákra* ciklus az *Egybegyűjtött írásokban* született, 1970-ben. *Néhány információ a részekről:*

1. *Részegség (Krimtatár dal)*. Bata 1944-re datálja. Előzőleg megjelent az *Elysium*, *A szerelem ábécéje*, *A hallgatás tornya* című kötetekben. Egytömbű vers hat sorpárból: a hosszabb sorok 15-18 szótagosak, a rövidek 7-10 szótagból állnak. A rövid sorok ismétlik a hosszabbak végét *hej* bevezetéssel. Lüktetését az ismétlésen kívül a belső rímek is egítik. Katona kesereg benne részegsége emlékein.

2. *Öreg szekeres (Mordvin dal)*. 1946-os szöveg, az *Elysium* közölte, majd az *Egybegyűjtött*. A kétstrófás vers 10-12 szótagos sorokból áll, páros rímekkel, a sorok kétfelé tagolódnak. A címszereplő figura búsul élete sanyarú során.

3. *Balkáni koldusdal*. Az 1944-es szöveg *A fogak tornáca* és *A hallgatás tornya* kötetéből ismert volt az *Egybegyűjtött* előtt. A rendre 8-4-8-4 szótagos, félrímes sorokat az *Ej törököm-törököm-törököm* adj garast! refrén zárja. A koldust nem kedvelik benne.

4. *Az ismeretlen kedveshez*. Bata 1946-ra teszi a keletkezését, *A fogak tornáca* című kötetben közölve először.

5. *Urfán völgye*. Az első közlés éve: 1945, a kötet, amelyben megjelent: *A fogak tornáca*. A négy strófa három-három 9-10 szótagos sorból épül, a mindenkori második sort ismétli a mindenkori harmadik. A vers kellemes emlékeket szomorúan idéz.

Következtetések:

1. *Kézdy Elzának* igazán lehetett ilyen verset írni: a fénykép meggyőző hatása.
2. Székesfehérvárhoz, Weöres és Elza ottani találkozásához fűződik a vers keletkezése.
3. Weöres a szöveget úgy szerkesztette be az *Egybegyűjtött írások* anyagába, hogy az eredete teljesen homályba vesszen. Jellemző, hogy a környezetében szereplő textusok címükben, alcímükben egyaránt idegenszerűsége utalnak, lexikai részleteik is erre valának.*



* A szerzők ezúton mondanak köszönetet dr. Grasselly Gyulánának és Pataki Mihálynának a kézirat és a fénykép rendelkezésükre bocsátásáért, valamint az életrajzi adatok földerítésében nyújtott segítségért; ez utóbbiért köszönet illeti Csillik Lászlót, a SZTE Juhász Gyula Tanárképző Főiskolai Kar levéltárának vezetőjét is.

Tények feltárása, legendák oszlatása

TÜSKÉS TIBOR: A HATÁRTALAN ÉNEKESE

A könyvcímről ezúttal érdemes külön szólni: kétszavas jellemzést ad Weöres Sándorról a költő 1980-as kötete, az *Ének a határtalanról* parafrázisával. Valóban, Weöres Sándor a legnagyobb távlatokban gondolkozó költőink közé tartozik, ezért illik rá a *határtalan* s az *egyetemes* szó. Tüskés Tibor nem csupán alkalomszerűen ír Weöres Sándorról és munkásságáról. Könyve újabb dokumentuma annak a több mint négy évtizedes kritikai figyelemnek és irodalomtörténeti vizsgálatnak, könyvészeti és életrajzi bűvárlatnak – csakúgy, mint a Weöres-irodalom szemlézésének –, amelyet a költő elkötelezett híveként folytat, noha tudjuk, nem Weöres az egyetlen, aki mellé oda szegődött: Csorba Győző, Pilinszky János, Fülep Lajos, Kodolányi János, Várkonyi Nándor, Nagy László vagy Rónay György is hasonlóan fontos neki, mint az „ég-sapkájú ember”, ahogy éppen Rónay György jellemezte a költőt saját verscímével. Tüskés érdeklődése kiterjed az egyes versek szövegének mikrofilológiai hitelességére, akárcsak az életmű átfogó értékelésére, melyből a művészetfilozófiai alapelvek meghatározása mellett a költemények legfontosabb formszervező elemeinek feltárása tetszik a tanulmánykötet legfőbb érdemének.

Tüskés Tibor kitűnő verselemző. Mintha Arany János tanítványaként nyúlna a vershez: elemzéseiben a *szerkezetet* tekinti a mű legfontosabb formai sajátosságának. Van gondja a ritmusra, jócskán a rímekre is – talán a költői képek értelmezésében tartózkodóbb kissé, mint ahogy azt a Weöres-versek természete kívánja. Aranyak máig igaza van abban, hogy a szerkezet az első számú formai szempont, de Arany után, a szimbolizmus óta rendkívül megnőtt a költői kép szerepe, a többiek közt Weöres költészetében is. Ám a folyamatos és meghitt kapcsolat az irodalomtörténész és Weöres költészetében még sok más, újabb és újabb „közelítés”-módot tartogat számunkra (hogy az esszéíró Tüskés kedvelt szavát idézzem), és Weöres költői képeiről még bőven lesz alkalma szólni. *A határtalan énekesével* egy időben jelent meg Tüskés Weöres

Sándor és Pécs című tanulmánykönyve, és tudunk a szerző korábbi munkáiról is, például a *Weörestől-Weöresről* című összeállításról, mely a középiskolai oktatás számára készült a Nemzeti Tankönyvkiadónál; Tüskésnél fáradhatatlanabb irodalmárt nehéz elképzelni.

E kitűnően megírt könyv fejezeteiből engem főként az ragadott meg, hogy jó néhány előítéletszerűen elterjedt vélekedést, tévhitet és közhelyszerűen leszűkítő minősítést eloszlát. Ezek közül szemeltem ki néhányat mindazok épülésére, akik szeretnének minél jobban



Masszi Kiadó
Budapest, 2003
222 oldal, 1290 Ft

tájékozódni egyik legjelentősebb huszadik századi költőnk világában.

1. Weöres Sándor lírájának leggyakrabban kiemelt, hol elismerésként, hol elmarasztalásként emlegetett sajátossága a *formaművészet*. Ennek meglepő, radikális felülbíráását eddig Pilinszky Jánostól olvastam, aki ezt paradox módon a belső „szegénység” – a keresztényi, krisztusi értelemben vett szegénység – sajátos megjelenési formájának nevezte.* Tüskés Tibor így beszél erről a *Merülő Szaturnusz* című, 1968-as kötet kritikusaként: „(...) nem járna rossz úton, aki a nyelvi gazdagságot, a csodálatos szerepjátást, szellemi játékot dicsérné e lírában, de kérdés, eljutna-e a költészet lényegéhez, legbelső tartalmaihoz? Weöres költészete (...) több mint formaművészet, a költői technika bravúros kezelése. Az új Weöres-kötet minden korábbi kötetnél többet mond ennek a lírának belső tartalmairól, gondolati mélységéről, ars poeticájáról.” Másutt így nyilatkozik erről az esszéíró: „Weöres az embert (...) megismert és rendezett »belső világára«, növekedésére, harmonikusá alakításának lehetőségére, »az egyetlen járható útra« figyelmezteti, és a személyes és közösségi mérgek és örületek veszélyétől szeretné megmenteni. Weöres Sándor filozofikus költő, aki egész pályáján az emberi létezés végső és alapvető kérdéseivel viaskodik, s olvasóját is szembenézésre és sorsának tudomásulvételére kényszeríti. Vállalja a művészet legköznapibb célját, a használni akarást.”

A nyelvben rejlő energiák felszabadítása nem „öncélú játszadozás”, ahogy sokszor beállították. Az értelemről elvonatkoztatott kifejezőeszközök a zeneiség fokozását segítik, s nem elvesznek valamit a költő és a befogadó bensőséges kapcsolatából, hanem hozzáadják azt, amivel egyébként a zene ajándékoz meg minket.

2. Ehhez kapcsolódik a *személytelenség* vádja – vagy egy ilyen divatáramlat számára való kisajátítás szándéka. „Mondják Weöres líráját személytelen, »objektív« lírának, holott ebből a költészetből nem hiányoznak az »én hangütései«, ennek a költészetnek vannak nagyon is szubjektív, érzékletes és anyagszerű megnyilatkozásai” – írja Tüskés Tibor. Valóban, Weöres nem megszüntetni kívánja a személyiséget, hanem kitágítani, egyetemessé tenni. Lírájának tárgyias vonásai is ezt szolgálják. Az „álsruhas” versekben ugyanúgy benne van a költő arca, ahogy a „megjátszott” személyeké – hangsúlyozza Tüskés. S az objektív költészet közvetítő eszközei és sokat emlegetett alakváltásai arra valók, hogy önmagát más költők, emberek, asszonyok, gyermekek és természeti lények helyében képzelve el, minél közelebb kerüljön ahhoz a legfőbb „személyhez”,

* „Harmadiknak és utoljára legtöbbit s talán leginkább félreértett költőnkéről, Weöres Sándorról ejtenék néhány szót. Általában formai gazdagságát, virtuozitását dicsérik. Holott Weöres költészetében mindez tizedrendű, ahogy tizedrendű más nagy költőnél is. Weöres Sándort én egészen másképp látom. Egészen másért értékelem. Nagyon is szegénynek és kicsinynek látom őt. Híres remekléseit hosszas és keserves zarándokútnak vélem, s formáinak káprázata mögött csak még inkább értékelem a poros és törődött zarándok szomjúságát, menekvését. Virtuozitása gyötrelmes sivatag a szememben, s egyedüli zarándokútjának hiteles térképét forgatom. Ami drága és kivételes benne, az épp egyszerűsége, ártatlansága, mit útravalóul kapott, elveszített és hosszú-hosszú zarándokútján újra és újra megtalált. Eljutni az ártatlanságig, eljutni Isten közelébe, ez az igazi ereje, költészetének valódi magaslata és istenélményének is a pecsétje. Weöres megtalálta nemcsak a vizek és növények, de a gyermekek, sőt, a csecsemők hangjait. Azt a hangot, amivel a teremtmény közli nevét Teremtőjével időtlenül és fáradhatatlanul.” (Pilinszky János: *Három mai költő*. Előadás a Vatikáni Rádióban Rónay Györgyről, Juhász Ferencről és Weöres Sándorról, 1967. A *Szög és olaj* c. kötetből, Bp., 1982.)

aki azonos a teremtés egészével, legyen bár neve Isten, Világszellem, Atman vagy Logosz. Erről persze sokkal részletesebb kifejtés adható a vonatkozó versek sokaságának elemzésével. Kiderül továbbá, hogy a személyesség a szó egyszerűbb értelmében is megtalálható Weöres lírájában, különösen az ifjúkoriban s még inkább az öregkoriban, melyről Tüskés érzékeny jellemzést ad. Kosztolányi túlstilizált élménye, melyről oly hősiésen kitarzott *bel cantó*val énekel *Száz sor a testi szenvedésről* című költeményében, a kései Weöresnél kendőzetlenül, szinte az alanyi költészet fájdalomával szólal meg, méghozzá szívbe markolóan. És az egész életművén végigvonuló erotika motívuma talán nem személyes töltésű-e, akkor is, ha félig-meddig ókori pásztorjátéknak álcázza kamaszkori emlékeit, vagy ha egy elképzelt költőnő, Psyché hangján szólal meg? Lehet-e személytelen az a líra, amelyet át- meg átszó a lírai műnem két legfőbb tárgya, a *szerelem* és a *balál*? És amely fölött mindig ott világít a harmadik szentség, a *szabadság*? Ennek egyik jeleként értékelhetjük eredendő (és furcsa módon József Attilára emlékeztető) hajlamát a mindenkori vitakészségre, a (szerintem) *anarchisztikus ellenkezésre*, melynek jeleit (a költő legkomolyabban vett tanítómesterével, Fülep Lajossal szemben is) Tüskés több vonatkozásban is regisztrálja.

Legérdekesebb észrevétele az állítólagos személytelenségről a sokat emlegetett *alakváltoztatót*, a „próteuszi költőt” illeti. A szerep-, illetve személyiségváltoztatás már önmagában sem zárja ki szükségképpen az egyéniséget. Egyrészt csak az váltogathatja személyiségét, akinek van, másrészt a másik emberben sem a személytelenséget keresi, hanem sajátjának egy újabb formáját: megfelelőjét, kiegészítőjét és közvetítőjét. Tüskés összehasonlító elemzésben vizsgálja meg Kassák és Weöres *Bartók Béláról* írt versét, és arra a következtetésre jut, hogy „Kassák formai kötetlenséget hirdet, ugyanakkor személyisége rejtve marad. Weöres mindig önmagából merít, önmagáról szól, ugyanakkor a versforma szigora pántolja körül műveit.” Az összevetés azért is termékeny, mert azt is észrevehetjük benne, hogy a rejtőzködőbb Kassák hangvétele – paradox módon – szubjektívabb: a költő kedélyvilága közvetlenebben kifejeződik benne, mint Weöresében, aki önmagából merít ugyan, de érzelmeit közvetlenül nem juttatja szóhoz. Vagyis a *személyesség* és a *szubjektivitás* közt a költészetben fontos árnyalati különbség van.

3. Még az ideológiától fojtogatott irodalmi korszakban alakult ki az a hamis kép Weöres Sándorról, hogy „*cinikus*” költő. Persze, hogy cinikus volt azokkal a tanokkal szemben, amelyek az irodalmat a hatalom szája ízének megfelelő tömegbefolyásolás eszközeként tekintették. Tüskés helyre teszi a költő cinizmusáról elterjedt vélekedést, tételezve és bizonyítva, hogy a költő cinikusan nyilatkozik az ügybuzgósággal álcázott cinizmusról, mely a világot átszövi, és tetszetős szólamokkal akarja elhitetni a diktatúráról, hogy maga a közérdek és az üdvözítő Rend. „Szánalmat” éreztet „a hivatali hierarchiának kiszolgáltató ember iránt. Mert a vezetők nem mindig gazdái népüknek, s a gyávaság, a meghunyászkodás, az álbátorság foltot hagy az ember lelkén” – írja Tüskés Tibor.

4. Nem Weöres az egyetlen, akit a „*pessimista költő*” bélyegével megjelöltek. Valóban, nem örvendezik a világ állapotán és jövőbe mutató tendenciáján. Vannak művei, amelyek nemcsak a világot pillanatok alatt lángba borítani képes háború fenyegetését vizionálják, hanem a modern életvitelt lassan ölő katasztrófának tüntetik fel. Weöres már hatvan évvel ezelőtt prófétaként jövendölte a ma már mindenki által ismert és jobbra tétlenül-tehetetlenül szemlélt ökológiai katasztrófát, a környezet romlását, az er-

dők kiirtását, az állatfajok ezreinek és tízezreinek kivészését, az oxigén fogyását, az elsivatagosodást és az élővizek pusztulását. Ezzel azonban nem ő „okozza” a borúlátást, mint ahogy sokszor vádolták, hanem látó és látnoki módon a közérdeket érintő bajokra hívta fel a figyelmet, abban bízva, hogy hallgatnak rá. Tüskés így látja: „(...) a költő maga tiltakozik, hogy pesszimistának tekintsék, »a világot én is szeretem, / boldogan élek, senkit se gyűlölök.« »Mert kispolgári habzsolás helyett, / önféltés, aggodás felett / lengetem a tárt szárnyú életet« – mondja” (*Naplójegyzet*).

5. Weöres idegen világba, a *régmúltba menekül* – ismételték az unalomig. Valójában az emberiségnek nem egy múlt pillanatát, hanem egész életét látja látomásaiban, a kezdetektől a távoli jövőig. Ráadásul verseinek egy igen jelentős tartománya foglalkozik a költő korával. Társadalomkritikája korántsem azt a képet nyújtja, hogy hátat fordít a közéletnek. Kívül áll rajta, ez igaz, hiszen költő és nem politikai szolgálattevő, nem olyan tehát, mint azok, akik őt megítélik, de kívülről is pontosan látja és ítéli meg a közállapotokat. Tüskés: „A világ születését, az élet keletkezését éli újra, ugyanakkor nagyon is jelen van ebben a költészetben a legmaibb valóság, a modern élet, »a fenol és a tőf-tőf kora«. S mivel e líra látomásos, mágikus jellegét épp eleget emlegették, ezúttal az utóbbit hangsúlyoznám, azt, ami e lírát a mához köti. Weöres felelősséget érez és aggódik a világért, és éppen ezért a világért.” – Valóban, ilyenek látjuk a harmincas években, amikor a diktátorról ad tömör jellemzést (*Hitler*), a világháborúban, amikor az országvesztő politikusok és politikai kalandorok döntései nyomán elszabadult poklot szemléli (*XX. századi freskó; Háborús jegyzetek*), s a háború után, amikor a szennykorszak eljövételét vizionálja (*A trágyaözönről. A teljesség felé* c. kötetben, 1945.) Es ilyenek látjuk a költőt a hatvanas években is, amikor a kispolgári szerzésvágy és középzszerűség eluralkodik, s a lakásínség meg az emberekbe betáplált önzés, hitetlenség ösztönzésére elhatalmasodik az életformák és a magyar családmódelel máig mélyülő válságállapota (*Oda a kispolgárhoz; Szeretők a nagyvárosban*).

6. Alapos tisztázásra szorul a költőnek az a sokszor egyoldalúan kezelt vonása, melyet Tüskés Tibor egyebek közt Weöres és Illyés kölcsönviszonyát vizsgáló írásában idéz a Weöres-irodalomból: a *nemzetietlenség*, más szóval kozmopolitizmus. „Nem minden ok nélkül mondták ellenfelei (...) Weörest »nemzetietlen költőnek«, Illyést pedig »az utolsó nemzeti költőnek«. Hogy mennyire torzító ez a szembeállítás, érdemes korai költészetük egyetlen mozzanatára figyelni: amint a fiatal Illyés, az uradalmi főgépész Párizsban járt fia önmagát parasztfiának, zsellérek unokájának mondja, azonképpen a fiatal Weöres, akinek apja katonatiszttól lett földbirtokos, s aki Csöngén vidéki udvarházban nő föl, a valóságosnál falusiasabbra »hangszereli« líráját, a paraszti életről, pl. a disznóetetésről ír falusi életképeket. Társadalmi helyzetük rajza, környezetük mitizálása sok rokonságot mutat.” Ezt a jogos észrevételt azzal egészíteném ki, hogy Weöres 1945 után évekig sokkal közelebb állt a falusi életvitelhez, mint Illyés: a család csöngői gazdaságában kétkezi munkával működött közre, beleértve a kanászkodást is, ahogy versben megírta. De nem az eredet s még csak nem is a kétkezi munka a fontos, hanem az, hogy Weöres közelebb áll gyermekdalaiban a népköltészethez, mint verseiben Illyés szinte bármikor (a *Hetvenhét népmesére* és a farce-szerű színdarabokra, a *Bolhabálra* és a *Tűvétevéőkre* ez természetesen nem vonatkozik, csak a versek formavilágára). Illyés nem a formák, a ritmusok terén „népi” költő a maga európai módján a kezdetektől a pálya végéig, hanem műveinek társadalomszemléletében, témáiban, szociális szellemében, érzelmi világában. Megkockáztatom, hogy míg Illyés *a népből*

kivált értelmiségiként szól népéhez és népe nevében, addig Weöres *a nép egyik eszményivé stilizált névtelenjeként* szólaltatja meg tündérsípján „magyar etűdjeit” és szövi színpompás „rongyszőnyege” motívumait. A század nemzeti lírájának két nagy lehetőségéről van szó, melyek nagyszerűen kiegészítik, nem pedig megkérdőjelezzik egymást.

A „nemzetietlenséget” illetően nincs igazuk azoknak, akik szerint Weöres olykor „kénytelen” a nemzeti költő szerepét is vállalni, de általában „nemzetietlen”, kozmopolita felfogás jellemzi. Ez a Weöres-irodalom vaskos balfogásai közé tartozik. A nemzeti jelleg valójában a többivel egyenrangú vonása; egyik nagy lehetősége a sok közül, amelyet a rá jellemző finomsággal és kitűnően működő kritikai érzékkel kezel. A haza féltése, az ország erkölcsi és fizikai épsége iránti aggodása nem valamiféle „alkalmazkodás” az itthoni környezetben fennálló konvenciókhoz – vagy éppen az alkatától idegen elvárásokhoz –, hanem legbelsőbb igénye. Kétségtelen, hogy ennél „határtalanul” szélesebb a költői univerzuma; az ő világképe valóban *világkép*. De amikor hazáját félti, akkor éppúgy teljes felelősséggel és érzelmi odaadással szól, mint a nemzetkritikában (szatirikus vénájával is) ugyancsak felejthetetlen elődje, Arany János.

Magyar tanulság (1945) című verse alaplú, amelyet mindenkinek ismernie kellene, mint József Attila *Hazám*, Illyés *Nem volt elég* vagy Radnóti *Nem tudhatom* című költeményét. Az elejét idézem időszerűsége miatt:

*Fénylő tajték után fut a magyar.
Jaj, mindig azt a nemzetet csodálja,
amelyik veszteg lenni nem akar
s a bolhatáncot legvadabbul járja.*

Öröm, hogy Tüskés Tibor könyve ilyen sok tisztázni valóra ráirányítja a figyelmet, s a tisztázás munkáját javarészt el is végzi.

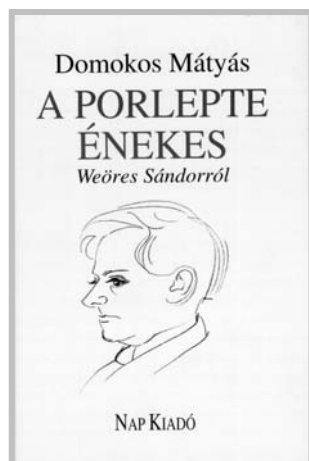
Alföldy Jenő

A zarándok útja

DOMOKOS MÁTYÁS: A PORLEPTE ÉNEKES

Domokos Mátyás esszékötete, *A porlepte énekes* kettős kötelezettséget ró a szemlélőre. Egyik a mű tárgyát, Weöres Sándort, a huszadik század klasszikusát és műveit illeti, másik magát a szerzőt, az esszé íróját. Elemző, értelmező és értékelő munkájuk végzése közben az irodalmi írók ritkán ajándékozzák meg olvasóikat olyan élménytöbblettel, mint Domokos Mátyás. Az ilyen művek írására vállalkozó költőkön, írókon kívül nem is tudom, akad-e irodalmár, aki versenyre kelhetne az itt felvonultatott műelemzések olvassmányosságával. Hamarjában annak a nevét írhatom ide, aki az esszéműfajról a mindmáig legérvényesebb meghatározást adta nyelvünkön, még hozzá esszé formában: Gyergyai Albertet (*Esszé az esszéről*). Igaz, hosszú élete végén róla is kiderült, hogy az esszén kívüli szépirodalmi műfajokban is író a javából, amikor két kötetben kiadták önéletrajzi regényét. De éppen ő tanít arra, hogy az esszé maga is *írói mű*, mely nem tévesztendő össze a szakmai értekezésekkel, tanulmányokkal, disszertációkkal és akadémiai székfoglaló előadásokkal. Tudománynak azok is hasznosak és jók lehetnek, de a személyesség hitelesítő pecsétjével ellátott irodalomnak csak akkor tartathatjuk őket, ha nem a föld szintjén maradván, távcsövön át kémlelik a madarak röptét, hanem maguk is fölemelkednek, és együtt szárnyalnak a magasságban otthonos lényekkel. Az *irodalmi író* több mint irodalmi szakember. Olyan író, aki csupán műveinek tárgyában tér el pályatársaitól: mások műveiről szól ugyanolyan ihletetten, mint a vérbeli novellista vagy drámaíró a maga választott hőseiről.

A könyv címe idézet Weöres Sándortól; a költő személyiségét jelöli meg. A „porlepte énekes” a világ vándora. Az, akinek egyik nyilatkozata szerint Magyarországon alig van olyan táj és település, ahol meg ne fordult volna, s aki élete során bejárta a földkerekséget Norvégiától Indiáig, Kínáig és Itáliától Amerikáig, ámde képzeletben ennél lényegesen több helyen megfordult, és olyan tartományokba is elhatolt, amelyek méreteit csak kozmikus mértékkel lehet kifejezni. Nem csupán három, hanem négy dimenzióban volt otthonos: az előre-hátra végtelen időben éppúgy, mint a határtalanul kitágított térben. S abban a világban, amelynek végképp nincsenek méretei: az emberi lélekben. Az a költőnk, akit Weöres legközelebbi lelki rokonának érzek, Pilinszky János volt kortársai közül. (A régiekből Csokonait választanám.) Domokos Mátyáshoz hasonlóan Pilinszky is a „porlepte énekes” metaforáját vette át, amikor vatikáni rádiónyilatkozatában tömör jellemzést adott szeretett pályatársáról: „Híres remekléseit hosszas és keserves zarándokútnak vélem, s formájának káprázata mögött csak még inkább értékelem a poros és törődött zarándok szomjúságát, menekvését.



Nap Kiadó
Budapest, 2002
196 oldal, 1700 Ft

Virtuozitása gyötrelmes sivatag a szememben, s egyedül zarándokútjának hiteles térképét forgatom. Ami drága és kivételes benne, az épp egyszerűsége, ártatlansága, mit útravalóul kapott, elveszített és hosszú-hosszú zarándokútján újra és újra megtalált. Eljutni az ártatlanságig, eljutni Isten közelébe, ez az igazi ereje, költészetének valódi magaslata és istenélményének is a pecsétje. Weöres megtalálta nemcsak a vizek és növények, de a gyermekek, sőt, a csecsemők hangját. Azt a hangot, amivel a teremtmény közli nevét Teremtőjével időtlenül és fáradhatatlanul.”

Pilinszky láthatóan a saját értéknormáira szűkíti le lelki testvére életművét, akire hasonlított is, meg nagyon-nagyon el is tért tőle, nemcsak a nyelvi-poétikai bravúrokban, a szférákon túli zenét megszólaltató formaművészetben, az iróniában, a groteszkben vagy a játékosságban – amelyekben ő sokkal kevésbé s jóval ritkábban merült el –, hanem világnézete alapjaiban is. (A mélységben és a magasságban voltak egyek.) Weöres Lao Ce tanítását követte, aki szerint a cél az úttal azonos. Pilinszky teleologikus vallásosságától, üdvösségfelfogásától gyökeresen eltér az övé, bár amit a katolikus költő az idézet második felében mond, némiképpen korrigálja leszűkítő ítéletét: a „vizek és növények,” a „gyermekek, sőt, a csecsemők hangja” a mindenségről szimfonikus hangzatokkal zengő költészet nagyszerűségéről, polifóniájáról, tehát a helyesen felfogott *gazdagságról* is vall. Ennek kimondása közben el kell ismerni, hogy a morálisan (és nem esztétikailag) felfogott (lelki) *szegénységet* illetően csakugyan Weöres Sándor a minden ízében-mozdulatában keresztény költő legközelebbi szerzetes-testvére, -cellatársa.

Domokos Mátyás láthatóan arra az álláspontra helyezkedik, hogy Weöres csak a maga mértékrendszerével mérhető. Pilinszky csupán a megérkezőt látja a „porlepte énekes”-ben, Domokos az úton levőt is. A „porlepte énekes”, vagyis a roppant arányú weöresi költészet alanya, saját, másutt leírt szavaival az az „ég-sapkájú ember”, aki „egyen-fölötti” művét maga fölé boltozta. Zenéje sokszor az emberek feje fölött zeng, mint a templomban az orgona, mégis az embereket szólítja meg, hogy emelkedjenek föl hozzá. Ahogy Domokos Mátyás jellemzi, nem „személytelen” ez a mű, hanem egy eszményien felfogott, mint mondtam, egyen-fölötti, mégis személyes „én” alkotása, aki mulandó testi határai közé zárva érezhette és mondhatta magáról, hogy nincs olyan bűn és gyarlóság, mit el ne követett volna, de műve mérhetetlenül több önmagánál: *Ének a határtalanról*. Mintha Vörösmarty hattyúdalanak alanya biztatná a „vén cigányt” arra, hogy „isteneknek teljék benne kedve”, mármint a muzsikájában. Domokos könyvének fő motívuma, mely esszéről esszére kitapintható, az önmaga fölé emelkedni képes ember példája, akkor is, ha tisztán szavakban, olykor az értelmüktől függetlenül vált, zeneként vagy egy eladdig ismeretlen jelrendszer eszközeként használt szavakban nyilvánul meg.

Domokos esszékötete rövid áttekintést ad a költői pálya egészéről, különösen az 1943-as, nagy pályafordulatot követően, amelynek határköve a *Háromrészes ének* (a költő későbbi besorolása szerint *Harmadik szimfónia*), illetve az a levél, amelyben Weöres egyik mesterét, Várkonyi Nándort tájékoztatta e műben már érvényesített új törekvéseiről. Domokos főleg ettől a „kopernikuszi fordulattól” kezdve kíséri figyelemmel az életmű gyarapodását. Gondolom, vonzalmát fokozhatta és tudatosíthatta az is, hogy esztétikai műveltségének alapjait annak a Fülep Lajosnak a környezetében szerzte meg, aki akkor már évek óta Weöres Sándor legjobban elfogadott, szeretetét kérelmetlenül szigorral párosító kritikusa és (megléhet, időnként gyermeki-dacosan fölülbíralt) tanácsadója volt. Domokos nem a szigorúságot, hanem az egyértelmű szeretetet

vette át Füleptől: az ő számára Weöres klasszikus. A negyvenes évek második felében került ismeretségbe Weöres Sándorral; olvasóként, szerkesztőként a költő haláláig – a nyolcvanas évek végéig – munkakapcsolatban volt vele, s azóta is rendszeresen foglalkozik műveivel. Birkózott a kiadás jól megfontolt taktikai kérdéseivel a kézi vezérlésű irodalompolitikai irányítás idején; törődött a szöveggondozás aprómunkájával; bajlódott különböző filológiai kérdésekkel; utóbb, a költő halála óta az életút nevezetes mozzanataiban, a művek fogadtatásában s utóéletében is búvárkodik. Nem Weöres az egyetlen, aki az alázattal folytatott lektori, szerkesztői, kritikusi és irodalomtörténeti munka révén immár élete szerves részévé vált, hiszen hasonló terjedelemben és hasonló lelkesedéssel kezeli Illyés Gyula és mások munkásságát – például Németh Lászlót, Pilinszkyét, Vas Istvánét, Kálnokyét, Nagy Lászlót. Megvallhatom, számomra régóta ő a jó példa (Tüskés Tiborhoz hasonlóan) abban, hogy tökéletesen fölé tudott emelkedni az irodalmunk értékeit megosztó előítéleteknek, amelyek gyakran jó képességű embereket is károsan befolyásolnak, és kirekesztőleges ítéletekre vagy bánásmódra csábítanak értékes szerzőkkel, művekkel szemben.

Domokos Máttyás esszéi sokféle műfaji változatot villantanak fel. Van köztük lektori és szerkesztői jelentés, könyvkritika, interjú a költővel, beszélgetés a költőről egy másik költővel (ezúttal Parancs Jánossal, aki a hatvanas évek közepe felé, a párizsi Magyar Műhely munkatársaként gondoskodott arról, hogy kiadják az itthon karanténba helyezett *Tűzkút* kötetét), van mikrofilológiai vizsgálat Weöres jegyzőfüzetben fennmaradt írásairól, amelyek érdekes adalékokkal szolgálnak a költő műhelymunkájáról. Olyan írás is előfordul a könyvben, amely élményszerűen tárja fel a weöresi költészet és személyiség furcsaságait (*Amulett*) és érintkezését a misztikával (*Vakvéletlen?*). Méltó szavakba foglalja a költő szülőföldjéről származó motívumokat (*Polyrhythmia – Csöngén*), melyekkel megvilágítja, hogy az egyetemesség poétája egyszerre volt „népi” és „urbánus”, és egyik cipőbe sem szorult bele a lába levethetetlenül. A látszólag igénytelenebb műfajba tartozó írások is megérdemlik az esszé nevet, mert nemcsak fogalmilag pontosak, hanem láttatóak is, és magukkal ragadóak. Stílusuk külön elismerést érdemel: a szabatos és áttekinthető körmondatok bárhogy kígyóznak-kanyarognak, bármennyi bővítmény, közbeszúrás és kitérő, előre- és visszautalás terhét cipelik magukkal, az olvasó zökkenők nélkül követheti a végső következtetéseikig.

Akad „jegyzet” alcímet viselő elmélkedés is az életmű egyik sajátosságáról, mely a Weöres-versek evidenciájára hívja fel az olvasó figyelmét (*A szó szerint értendő költő. Jegyzet A fogak tornáca című Weöres-kötethez*). Nevezetesen arra, hogy ez a – Babitscsal mondva – kötetéről kötetre „kiszámíthatatlan meglepetésekkel” szolgáló költészet sokkal egyszerűbb, mint ahogy nem is egy kritika, elemzés sejteti, szinte a divatos diszkótermek színesen gomolygó „működébe” burkolva a verseket. Erre a „jegyzetre” szánék pár külön bekezdést.

Ne legyen félreértés: nem arról van szó, hogy minden ízében könnyen érthető, bárki számára első olvasásra felfogható és élvezhető ez a költészet. Vannak ilyen rétegei jócskán – a gyermekversek éppúgy ide sorolhatók, mint a szerelmi líra méltán népszerűvé vált, vallomásos és igézően erotikus, olykor pornográf darabjai, az édesanyához írt canzonék, sőt az imádságos énekek egy része is. Ide tartozik a *Psyché* című verses regény, melynek művelődéstörténeti vonatkozásai átlagos tájékozottsággal is jól követhetők, és *A holdvilág csónakosa* című dráma, mely nem nehezebb legfőbb elődjénél, a *Csongor és Tündénél*. Különösebb nehézség nélkül befogadhatók azok a csúfondáros groteszkek is, amelyek a tömegtársadalom riasztó jelenségeit tűzik tollhegyre

a Horthy-korszakban írott tiltakozásoktól és a második világháború legelső bugyraiban söprögető „gázmesterek” látomásától a *Majomország* rikítóan élénk, kiplingi, orwelli színekkel ecsetelt képsoráig s a középszerűségben üdvözülő kispolgárok meg a távlatlanul sivár életű nagyvárosi szeretők fordított idilljéig. A könnyen érthető művek között említhetők alighanem a megrendítően közvetlen öregkori versek jajkiáltásai, amelyek ledobnak minden maszkot és szerepet, s a testi kínok, a depresszió okozta szorongást öntik látszólag eszköztelen művészi formába. S a szavak zenéje akkor is primér és evidens esztétikai élményt ad az olvasónak, ha a szokványos oksági viszonyoktól s a logikus értelemről függetlenül fogadja be, mint a népköltészet halandsaverseit, a latin szövegekből félrehallott „antanténusz, szórakaténusz”- vagy az „ingyom-bingyom táliber, tutáliber máliber”-szerű szövegeket. Van azonban ennek a poézisnek jóval nehezebben fölfejthető, csak meglehetősen fáradsággal bejárható tartománya is. Nagyobb erőfeszítést igényel például a *Gilgames* című eposzfeldolgozás, a *Mahrub elveszése*, az *Átváltozások* negyven szonettből álló ciklusa és a „szimfóniák” nagyobb része, s az olyan verskompozíciók sem mondhatók könnyűnek, mint a *Grádicsok éneke* vagy a *Teomachia*.

Domokos Mátyás arra hívja fel az olvasó figyelmét ebben a jegyzetnek álcázott eszszéjében, hogy Weöres lángelméjűen tudott olvasni „a mennyek ábrás könyvében”, mégis – vagy épp ezért – az ő olvasata, bármennyire költői, azaz jelképes, poétikailag és fonetikailag, zeneileg megformált nyelven szól is, „szó szerint érvényes, mert szó szerint igaz”. S ez nem a pusztán „közérthetőség” kérdése. Arra az érzékenységre utal, amelynek birtokában Weöres meglátta az emberi történelem uralkodó tendenciáját, amelyet kortársai alig vettek észre, de az évtizedek fájón igazolták „látomásait” és próféciáit, s amelyek – mai szemmel nézve az emberiség viselt dolgait – inkább józan diagnózisnak és figyelmeztetésnek mondhatók, mint révült vagy rémült vízióknak és jövendöléseknek. „(...) fél évszázad történelmi távlatából szemlélve a könyvet, megrendülve kell bevallanunk, hogy a versek költői látóerője a történelem menetéről és következményeiről azóta is újabb meg újabb vérözönnel pecsételte meg a közösen megélt történelem, így hát a költő ítélete e tekintetben is szó szerint igaz. A második világháború tűzvész-lobogása után, Auschwitz és a Gulag után, vagy a hidegháborús skizofrén béke fél évszázadában erőszakos halált halt ártatlan milliók hullahegyei láttán, Koreától és Vietnamtól Boszniáig, Chiléig és Dél-Amerikától Szomáliáig ki merne kételkedni abban, amit e könyv címadó verse diagnosztizál az ember történelmi szituációjáról?” – teszi fel szónoki kérdését Domokos *A fogak tornáca* kötet elemzésében. Az esszéekben vissza-visszatér Weöres félig tréfás, félig halálos-komoly önjellemzése: ő voltaképpen „sültrealista” költő. Persze, hogy az, ha összevetjük az ötvenes évek „optimista” költőivel, akik derűs színekkel ecsetelték a véres diktatúra, az erőszakos természetátalakítás és a kultúrbarbárság gyönyöreit, mindazt, ami a politikai szatirikusnak is kiemelkedő Weöres egysoros versével jellemezhető legjobban: „Mennyekbe száguldó prolibusz”.

A másik esszé, amelyről külön mondandóm van, az esszéíró Domokos Mátyás stílári remeklése: a *NAGYSÁG* című *kitalált* interjú, alcíme: *Képzelt beszélgetés Weöres Sándorral*. Az áthúzott „nagyság” szó egy Weöres-vers címe, amelyben a költő elhatárolja magát ettől az inkább protokolláris, mint esztétikai minősítéstől. Földöntúli szerénysége – ahogy erre mások is rámutattak – valójában nem önlekkicsinylés, hanem ars poeticájából szervesen következő vélemény: Adyval szólva, ő nem nagynak, hanem „mindennek” jött.

A valóságos irodalmi interjúk készítésében oly alapos és fölkészült Domokos Mátyás kettős vállalást teljesít a fiktív párbeszédben. Egyrészt mindent elmond a költőről – pontosabban: mindent elmond a költővel (vagyis a költő helyett, a költő nevében), amit csak tud róla, és amit fontosnak tart – egy átlagosnál alig hosszabb (ál)interjú keretében. Másrészt az írói beleélés módszerével élve jellemzést ad Weöres Sándor gondolkodásmódjáról, szellemi magatartásáról. Vagyis a *pastiche* határán fejt ki véleményét a költőről és műveiről.

A képzelt riport alatt kettős dátum olvasható: 1976–1996. Vagyis egy ténylegesen lejegyzett beszélgetést Domokos két évtized múltával, hét évvel a költő halála után tovább folytatott, kiegészített és újra értelmezett. Így kedvére beszélgethette a költőt olyasmiről is, amiről Weöres talán nem szívesen nyilatkozott volna, mert a teoretikusnak tartott kérdésektől valósággal irtózott, vagy csak kurta, lakonikus válaszokat, aforisztikus általánosságokat és a kérdésbe csomagolt – a kérdező által várt – választ udvariasan helybenhagyva, egyetértő igeneket és helyesléseket vetett volna oda a kérdezőnek. Akkor is, ha egyébként szívesen társalgott vele – ahogy ezt láthatjuk is a kötet *Válaszolni nebezebb* című, tényleges tévéinterjújában. Az irodalomnak Shelley óta nem volt nála demokratikusabb arisztokratája („hercege”, mondhatnám Vas Istvánnal), de olyan is alig akadt, aki nála zártabban be tudott volna gombolkozni, ha nemszeretem kérdésekkel ostromolták. Domokos nem tett föl különösebben „kínos” kérdéseket, de azért úgy látom, hogy a fiktív interjújában olyasmiről is szóra bírja a költőt, amiről a valóságban csak elharapott válaszokat kapott volna. Weöres sosem beszélt olyan részletesen saját költészetéről, mint ahogy az álinterjújában. Árad belőle a szó, amikor felsorolja, ki mindenkinek a személyébe helyezkedve játszott a próteuszi szereplehetőségeit, viszont így káprázatos körképet kapunk a weöresi tárgyiasság egyik tartományáról. Az elképzelt beszélgetés egyebek közt azért is szerencsés forma, mert kitűnő jellemrajzot ad az önérzetét a végtelékig fokozott önlekiacsinnyítással érzetető (s ebben Arany Jánosra emlékeztető) mesterről. Az öngúny persze védekezés is a dicséretnek, egyáltalán, a „nagy költő” póza ellen, mely dermedt hallgatásra készítette volna. Kétségtelen, hogy nem vallotta magát költőnek, csak kísérletezőnek, nem vallotta magát műfordítónak, csupán stilizátornak – és így tovább. Domokos jellemzése nemcsak azért jó, mert emlékeiből és különböző dokumentumokból rekonstruálta Weöres gondolatait, hanem azért is, mert szinte életre kelti a testi értelemben halott költőt.

Domokos földézi azokat a kritikákat, amelyek szerint Weöres versei „nem zárják magukba a József Attila-i hitvallást, hogy »aki dudás akar lenni, pokolra kell annak menni«. Nyersebben fogalmazva: hogy a tragédia színei hiányoznak ebből a költői világból.” Úgy vélem, a két gondolat közt nem a finomabb vagy nyersebb szókimondás fokozataiban rejlik a különbség. Weöres életművéből igazán nem hiányzott a pokolra szállás mozzanata, társadalomkritikai értelemben sem. Mivel az erőszak és az igazságtalanság minden változatától irtózott, sokszor okot adott arra, hogy Radnóttal, Vas Istvánnal vagy Zelk Zoltánnal együtt őt is a „tiltakozó nemzedékhez” sorolja színvonalas sajtókritikusainak legszigorúbbja, Halász Gábor. De a tragikum az más. Lehet, hogy nem azt értem tragikumon, mint Domokos Mátyás – vagy mint Cs. Szabó László, aki így vall a költőről: „Weöres költészete telítve van tragikus ízekkel.” Ha például a világháború végén és után írt nagy verseit nézzük, a *XX. századi freskót*, a *Háborús jegyzeteket*, a *Magyar tanulságot* vagy *A reménytelenség könyvét*, akkor a köznapi szóhasználat szerint valóban „tragikus hangú” vagy tragikus helyzetet feltáró művek ezek. Ha azonban esztétikai kategóriaként értelmezzük a szót, akkor ezek (nagyon sok más Weöres-

művel együtt) nem tragikus, hanem apokaliptikus költemények, vagy – Bojtár Endrétől és az általa hivatkozott lengyel szerzőktől kölcsönözve a szót – a *katasztrofizmus* (katasztrófalátás, katasztrófában való gondolkodás) megnyilvánulásai, s ezt mondhatjuk *apokaliptikusnak* is. E fogalmak rokon értelműek a tragikussal, de a szó arisztotelészi értelmében eltérnek tőle. Míg a tragikus ember a túlerővel szemben elbukik, és erkölcsi hőssé válik, addig a katasztrofizmus hangadója tudomásul veszi a katasztrófát, s legfeljebb figyelmeztet rá, vagy vigasztal. A filozófiában jártas Weöres nagy elméleti biztonsággal utasította el az arisztotelészi és a belőle származó, tragikumra és katarziszra vonatkozó esztétikai nézeteket. (Ennek megfelelően elfogadta viszont Mallarmétól a „homéroszi eltévelyedés” és az „orfeuszi út” elméletét.) Ezek szorosan következnek a személyiségről vallott felfogásából, az egyén-felettségéből. A tragikus személyiség nem lehet egyén-feletti: benne ütköznek össze a világ ellentétes erői. A katasztrofizmus ellenben jól összefér Weöres sztoikus ataraxia-felfogásával: többször megvallott szenvedély-mentességével, rendíthetetlen nyugalmával, a „változó világban” a „változatlan” keresésével. Ez nem korlátozta őt az *objektív pátosz* megszólaltatásában – ezért igazai, ihletett költő. Legsötétebb színezetű proféciáinak egyikében, *A reménytelenség könyvében* írja: „Boldog, aki nem vár semmit / és a teljes sötétséget magára ölti.” Egy másik, 1944-es, „sültrealista” világállapot-látteleletében, a *XX. századi freskóban* az „Undor Angyala” arra szólítja fel az embereket, hogy „Ne fontoskodj.” A *Háborús jegyzetekben* így óvja vesztébe rohanó nemzetét a kétségbeesett ballépésektől: „Ne ugrálj!” Ez a gondolkodásmód az európai, ha úgy tetszik, a görög kultúrára is visszavezethető: teiresziászi intelem a bűnbe sodródó, ember és isten elleni vétkek elszabaduló poklában. De nem tragikus. Nem ellenerőt képvisel a gonosszal szemben, hanem a passzivitással tiltakozik. Ez főként Gandhi (és Németh László) útja. Am ha Weöres igen sokszor a keleti gondolkodást és mentalitást követi, akkor ettől európai csak igazán: az európai ember törekszik arra, hogy kipróbáljon valami mást; ha úgy látja, hogy a világot végképp nem sikerül maga körül megváltoztatnia, akkor önmagát változtatja meg, épp azért, hogy önmagához hű lehessen. Henrik Ibsennel mondván, az európai ember ismerve, hogy elveti a „légy elég magadnak” megalkuvását az adottságaival, és a „valósítsd meg önmagadat” álláspontjára helyezkedik (Rilkével mondván: „Változtasd meg élted”). Nagy filozófusok is hatottak Weöresre, például Seneca, Pascal, Schopenhauer. Hamvas Béla is ez irányban bátoríthatta. A tragikum hiánya nem fogyatékosága, hanem egy sajátos bölcséleti rendszer szerves következménye. A filozófiában jártas esszéíró, Domokos Mátyás további munkái talán majd ezt is feltárják Weöres olvasói előtt. Igaz: a tragikummentes költészet képét némileg módosítják az utolsó évek versei, amelyekben, ahogy Domokos mutatja ki, „Az élettani végzet keltette döbbenethez művészi aggodalom és szorongás is társul”. Az öregedés, a betegség s a halál közelsége szinte közös nevezőre hozza Weöres líráját a minden ízében tragikus alkatú Illyés Gyulával, a küzdő emberével. Illyés Weöresnek is címezhetette volna egyik „táviratát”, az *Egy urbánus velembelinek* címűt: „Lám, ez is vigasztal. / Hogy te is öregszel. / Velem, vén paraszttal / egy sutra menekszel.”

Alföldy Jenő

SZABÓ GÁBOR

Napozz Holddal! – analízis

FÜST MILÁN: NEVETŐK

Füst Milán és a pszichológia viszonya legalábbis ambivalensnek mondható, hiszen míg szövegeinek értelmezői leggyakrabban lélektani megfigyeléseinek finomságait emelik ki, addig teoretikus megnyilvánulásaiban az író határozott igénnyel lép fel művészet és teória radikális szétválasztása, különmeműsítése mellett: „Egy szó mint száz: a pszichológia tudomány, s az irodalom művészet. A pszichologizálás tudományoskodás.”¹ – írja pl. egyhelyütt, kissé iskolamesteres pedantériával, míg máskor a műalkotáson belüli pszichologizálást a felesleges magyarázkodás bűnében marasztalja el.² Bőségesen idézhetők lennének még azok a megállapítások, amelyek mind azt sugallják, hogy Füst mennyire féltette a művészet egészségét a teória vírusától, ám éppen azért, mert ezzel a művészet immanens pszichológiai funkcióját szerette volna tisztán tartani. Ugyanakkor az is ismert, hogy pszichológia iránti vonzalmának több tanulmányban is hangot adott, így pl. a Jung személyiségtipológiáját megelőlegező 1909-es esszéjében, vagy mondjuk az *Általános lelki jelenségek eredete* c. 1935-ös írásában, hogy csak kettőt emleget ki a még könnyen bővíthető sorból.

Az iménti, a tudomány és a művészet merev szembeállítását megfogalmazó idézet voltaképpen két nyelvjáték, két diszkurzusforma elkülönítését célozza, amelyek ezek szerint különbözőképp definiálható, egymással össze nem egyeztethető nyelvi normarendszer és pragmatika alapján szerveződnenek. A szövegtípusok közötti különbség így azok narratív funkciójában gyökerezne; míg a tudomány nyelve didaktikus-magyarázó, addig a művészeté jelenítő-érzelelmkövetítő feladatkör ellátását teszi lehetővé és követeli meg. A nyelv paradigmatisztruktúrájának retorikai meghatározottságát preferáló jelenkori elméletek távlatából a füsti oppozíció többféleképpen is megbillenthető lenne, e helyett azonban most azt szeretném megvizsgálni, hogy egyik korai szövegének nyelvi tere miképpen kebelezi be és egyenműsíti a Füst által különállónak tekintett „pszichológiai” és „művészi” diszkurzusformákat. Elemzésem így – ha minden jól megy – nagy valószínűséggel azon a teoretikus koncepción belül fog mozogni, melyet Shosana Felman a következőképp fogalmazott meg: „...nem beszélhetünk az irodalom és a pszichoanalízis világos szembenállásáról, vagy a kettő jól elkülöníthető határterületéről. A pszichoanalízis éppen annyira intraliterális, mint amennyire az irodalom intra-pszichoanalitikus.”³ A *Nevetők* című, 1917-es Füst-szöveget Bori Imre a *Boldogtalanok* folytatásaként és *A feleségem története* előzményeként az életmű fontos álló-

¹ Füst Milán: *Látomás és indulat a művészetben*; Kortárs kiadó, 1997. 164.

² *ib.* 161.

³ Shosana Felman: *A költészet olvasása ...* in: Bókay-Erős (szerk.) *Pszichoanalízis és irodalomtudomány*; Filum kiadó, Bp. 1998. 427.

másának véli; mint írja, „a Füst-próza hosszú sora nyílt meg ezzel a kisregénnyel.”⁴ Peter Altenberg-ről írott, sok tekintetben ars poeticaként is olvasható esszéjében pedig Füst mintha csak majdani regényének nívóumait kiemelve írná a következőket: „Hála Istennek, megyünk előre a témátlanság útján ...”, ahol (a szöveg) „refrénjei, a stiláris és fúgaszerű felépítés, (...) a szaggatott crescendo-k, az egésznek ütemes lüktetése, majdnem versszerű jellege, a feszültség az egyik mondatról a másikig, ezek pattantják ki a villamos szikrát, az unalom, a szerelemvágy és egyéb köznapi szenvedéseink lelkét.”⁵

Kezdjük akkor innen. Ami a „témátlanság útját” illeti, a *Nevetők* valóban mindent megtesz azért, nehogy az olvasó rövidre zárhassa a szöveg értelmezését, és tárgyának definitív körülhatárolásával könnyedén kisajátíthassa a művet. A szövegnek ez a sajátossága talán következhet Füst művészetelméletének Hamann esztétikája iránti elkötelezettségéből, mely szerint a képpé szervezett látomás, a hallucinatív áradás kényszerű fogalmi redukciója csupán az „angyalok nyelvének” érzéki, ám verbálisan mégis reprodukálhatatlan grammatikájának tökéletlen fordítási kísérlete. Erre utal a regény nyelvi-stiláris megformáltsága, ami az iménti Altenberg-idézet szellemében mexikói sorozatokat megszegyenítő buzgalommal képszerűsíti a domesztikálatlan szenvedélyeket és ösztönöket, illetőleg ezt sugallja a szöveg elliptikus szerkesztettsége is, ahol az üresen maradó szemantikai terek a kimondhatatlan „lényeg” állandó jelenlétét sejtetik. A szöveg tehát több szempontból is rejtvénytű, hiszen az oksági viszonyok amúgy is hiányos láncolatát a mélyszerkezet metaforikus összefüggései még további homályba igyekeznek burkolni.

A szöveg egésze egy visszaemlékezés története; az E/1 elbeszélő – mint egy helyütt megtudjuk, a komoran csengő Jenő névre hallgat – által konstruált narratíva, melynek segítségével koherens kapcsolatot szeretne létesíteni elbeszélésének jelenideje és életének múltbéli eseményei között. A múltat re-konstruáló narratívum számára ezért olyan közeget jelent, amelyben megteremtődhet életének realitása, s amelyen belül megképeződhetnek egy konzisztens identitás körvonalai is.

A visszaemlékezés első felében megismerjük az elbeszélő iskoláskori barátját, B. A.-t, illetőleg kettejük erősen estikornélos kapcsolatát. (Több momentum, így pl. a regény utolsó mondata is – „mintha én magam lettem volna ő.”⁶ – alátámaszthatja azt a feltevést, hogy B. A. és az elbeszélő voltaképpen egyazon személyiség két pszichológiai vetületének metaforikus alakmása lenne. Tovább erősítheti ezt a gyanút Füst egy 1936-os naplóbejegyzése, amelyben így ír: „Egy fiatal francia pszichoanalitikus, mint hallom, megírta a tükör-stádiumot – arról írt, amit húsz éve hirdetek, hogy »minden, ami van, lenni akar és tükröződni és azáltal is válik valamivé, hogy tükröződik.«”⁷ A Lacan-analógia tehát adott, ráadásul a bejegyzés „húsz éve” terminusa éppen a *Nevetők* megírásának idejére esik. (Ennek ismeretében kézenfekvőnek tűnhetne B. A. és az elbeszélő kettősét a tükör-stádium mitikus pillanata általi hasadás jeleiként kezelni, s a szöveget így a „saját” valóságtól való elidegenedésen való sikertelen túllépési kísérlet leírásának olvasni, amelyet a nyelvi rendszer merev logikája alól kisikló, ám azt paradox módon épp ezáltal meghatározó vágystruktúra által létrehozott jelölőlánc alakít. Ám ezt a lehetőséget többek között azért is tudom könnyű szívvel elvetni, mert ke-

⁴ Bori Imre: Füst Milán; in: Az avantgarde apostolai. Symposium Könyvek Újvidék 1971. 57.

⁵ Füst Milán: Peter Altenberg; Nyugat, 1908. 23. szám

⁶ Füst Milán: *Nevetők*; Osiris kiadó, Bp. 1999. 144.

⁷ Füst Milán: *Napló II.* Magvető kiadó, Bp. 1976. 344.

véssé tartok izgalmasnak kész teóriák rácsozatába applikálni egy alapvetően nyitott szövegstruktúrát; mindenesetre, mint lehetőség, ez is a *Nevetők* értelmezési horizontjának részét képezi.) Nos, Jenőre nagy hatással van a különc B. A., aki – Esti Kornél majdani szellemében – megvillantja előtte a létezés abszurd, a halállal rokon, sötét dimenzióit. Kapcsolatuk a későbbiekben egy különös esemény miatt – erről kicsit később – megszakad, majd újbóli találkozásuk során elbeszéli barátjának, hogyan ölte meg és eztán hogyan tette magáévá szerelmét, Melát. Barátja döbbenetét érzékelve azonban jobbnak látja tréfának minősíteni saját történetét. A szöveg a felfokozott idegállapotban lévő B. A. rejtélyes halálával zárul.

Ahogy azt már említettem, az elbeszélő elvileg azért reprodukálja az eseményeket, hogy narratív formába rendezésük, a történetyszerűség normatív szabályaihoz történő illesztésük segítségével kontúrokkal lássa el, indítékokkal ruházza fel a szereplők ténykedéseit, illetőleg hogy megadja mindazon kontextuális jegyeket, amelyek a koherens megértés nyugalmát biztosíthatják számára. Az elbeszélő részéről tehát az elbeszélés megkonstruálása pszichológiai értelemben vett enterápiaként működik, összhangban azon posztfreudaiánus elgondolásokkal, amelyek szerint a pszichoanalízis meggyőző ereje elsősorban a hézagmentes narratívumok, jól megszerkesztett történetek narratív igazságában rejlik.⁸

Fontos kiemelni, hogy az elbeszélő visszaemlékezésébe egy másik elbeszélésként applikálódik B. A. monológja, aki ebben a situációban, vágyainak és tetteinek *talking-cure* szerű kibeszélése által az analitikus szerepével ruházza fel az elbeszélőt, aki így (B. A. számára) *értelmező* és (önmagá számára) *értelmezendő* is lesz egy személyben. Vagy fogalmazzunk másként: Jenő számára a saját identitását megteremtő énelbeszélésnek csak egy másik narratíva, jelesül B. A. énelbeszélésének kontextusa teremthet olyan legitimáló teret, amelyen belül önreprezentációs kísérlete értelmezhetővé válhat. Eppen úgy, ahogyan a regény első olyan momentuma, ami mindkét (?) fiú tudatvilágának alakulását erősen befolyásolja, szintén egy *másik* szöveggel történő szembesülés értelmezői feladatát rója rájuk.

Az Esti Újságban megjelent hírről van szó, ami arról tudósít, hogy egy férfi – az örökség reményében – befalazta bátyját a pincébe, aki végül tizenöt év megfeszített munkájával a felszínre kaparta magát, s első haragjában – tévedésből, írja a szöveg, jól lehet a pszichoanalízis ezt a kategóriát igencsak fenntartással kezeli – testvére helyett annak feleségét öli meg. A cikk alighanem a szövegegész egyik önértelmező alakzataként funkcionálhat, különösen, ha hajlandók vagyunk Poe-reminiscenciaként olvasni azt. Ezt pedig könnyedén megtehetjük, hiszen az amerikai szerző legtöbb szövege – pl. az *Egy bordó amontillado*, az *Elsietett temetés* vagy *Az Usher-ház vége*, stb. – szintén az élve eltemetés és befalazás motívuma köré szerveződik. Ezeket a motívumokat a kortárs Poe-értelmezők egy része bizonyos nem szocializálható vágyak és ösztönkésztetések szublimációs kísérletének retorikai alakzataiként kezeli. Mégpedig sikertelen kísérletekként, hiszen ismert, hogy az elfojtásra ítélt, elsüllyesztani kívánt erők Poe szövegeiben minden esetben újra a felszínre törnek, valami végső összeomlást idézve elő. Talán legpontosabban *Az Usher-ház vége* c. szöveg példázhatja az iméntieket, amelyben a házon végighúzó repedéssel két részre osztott omladozó épület – a psziché, mint szöveg, vagy, ami ugyanaz, a szöveg, mint psziché – egyik lakója, a racioná-

⁸ Donald P. Spence: *Narrative Truth and Historical Truth*. W. W. Norton and Co.; London, New York, 1982. 21.

lis, intellektuális Roderick eltemeti halottnak vélt lánytestvérét, a nervózus és emotív Madelaine-t, aki azonban egy végzetes éjjelen kiássa magát kriptájából. Madelaine felbukkanása a szubjektum pusztulását eredményezi: az eltemetettnek hitt self újbóli felszínre törése szétrobbantja a pszichés ökonómiát, az „én”-t elnyeli a megsemmisülés örvénye: a testvérek együttes halálával párhuzamosan így a szubjektumot reprezentáló ház is a porba hull, ami természetszerűleg a szöveg/psziché végét is jelenti.

Poe gazdag mintázatú szövege természetesen számtalan olyan finom részletet rejt magában, amelyek ennél jóval árnyaltabb értelmezést kívánnának meg, most azonban csak azt a csupasz szöveg-vázlat próbáltam bemutatni, aminek analógiájára modellálható lehet a *Nevetők* imént említett újságcikke. Poe-i kontextusban ugyanis e tudósítás szintén egy hasadt személyiség pszichés küzdelméről, a megtagadni akart ösztönkésztetések elfojtásának kísérletéről és e vágyak felszínre töréséről ad hírt. Ez a részlet tematizálja és előrevetíti B. A. önmagához és Melához fűződő bonyolult viszonyát, küzdelmét a nő iránti *gyilkos* szenvedélyének elfojtására, illetőleg magát a gyilkosságot. Ez az értelmezési lehetőség alighanem azt a feltételezést erősítheti, hogy B. A. történetét tekintsük hitelesnek, még utólagos tréfává avanszálásának ellenére is. Csakhogy a szöveg még számos olyan sajátossággal bír, amelyek még ezzel együtt sem engedik konzisztens struktúráként lezárni a művet. A jelentés lebegtetése éppen úgy a mű alapvető poétikai jellemzője, ahogyan az elbeszélő B. A. létét is a „libegés”⁹ metaforájával írja le. Füst Milán poétikájának ezt a formajegyét határozza meg Angyalosi Gergely – *A feleségem története* kapcsán – a hatvanas évek francia prózapoétikájának egyik kulcskategóriájával, a „*valószerűség*” terminusával.¹⁰

Annak ellenére tehát, hogy a *Nevetők* az értelem megragadását állítja diszkurzusának középpontjába, a szöveg végére érve vajmi keveset tudhatunk meg annak mibenlétéről. A szöveg szerkezete ugyanis olyan halogató, egy racionalizálható értelemmag híján folytonosan tovaryűrűző folyamatként reprezentálja a megértés aktusát, mint ami lépésről-lépésre távolít el eredeti céljától. Hiszen az elbeszélő ugyebár azért konstruálta visszaemlékező narrációját, hogy meg tudja általa ragadni saját identitását; ehhez azonban énelbeszélését B. A. szövegének/énelbeszélésének tágabb kontextusába kellett helyeznie, aminek megértéséhez egy újabb idegen szöveg, egy újsághír szolgálhat magyarázattal, viszont e cikk értelmezhetősége egy XIX. századi szövegcorpushoz utasít tovább. A racionális értelemmagtól való fokozatos távolodás, az esszenciális jelentés megragadhatatlansága hasonlóan mutatkozik meg a szöveg fény-árnyék metaforikájának használatában is.

A két kamasz barátságának térideje ugyanis az este, az „alkonyodó pesti utcák”, „mikor már leszállt a homály.”¹¹ A sötétség trópusai fedik le a szöveg elején a fiúk léthez fűződő irracionális, átláthatatlan viszonyát, és ugyanebbe a homályba torkoll a mű zárlata is: „Ha néha élelem áll ez a múltam, csak nehezen tudom kihámozni magamból, mert mintha köd ereszkedne a szemem elé. S mintha valaki küldené ezt a ködöt, aki nem akarná, hogy tisztán lássak.”¹² – olvashatjuk az elbeszélő sorait. A kezdet és a vég között az értelem körvonalazódásának tekintetében tehát semmiféle különbség nem

⁹ Füst Milán: *Nevetők*; ib. 143.

¹⁰ Angyalosi Gergely: *Narrativitás és valószerűség*; in: u. ő: *A költő hét hordója*; Latin Betűk, Debrecen, 1996. 22-31.

¹¹ Füst Milán: *Nevetők*; ib. 5.

¹² ib. 143.

mutatkozik, a tisztánlátás megteremtésének érdekében létrehozott narratíva a kezdeti homályban veszejt el magát. A szöveg még két lényeges ponton játszik el a fény-árnyék metaforái által kínált lehetőséggel; ezek közül az első annak a jelenetnek az előkészítése, ami majd a két barát kapcsolatának hosszabb megszakadását fogja eredményezni. Az elbeszélő itt egy jól kivilágított cukrászdában ül, egy este, majd kilépve innen az utcai sötétségbe, barátjával találkozik, aki azonban üdvözlés helyett jól fejbeágja őt sétapálcájával, és minden további nélkül távozik. A cukrászda átlátható, világos közegét – ahol, egyáltalán nem melleleg, az elbeszélő ugyancsak rosszul érzi magát, fuldokol az unalomtól és a keserűségtől – a sötétség megszokott terepére cserélve nyomban a lét otthonosan megnyugtató alapsajátosságával, az irracionalitással szembesül. A létmetaforizáció képi megjelenítésén túl a jelenet Gide *Les Caves du Vatican* című, 1914-es regényének egyik újítását, az *action gratuite* cselekményformáló komponensét idézi, hiszen Lafcadio tettéhez hasonlóan B. A. cselekedete is mindörökre megindokolatlan marad, minthogy értelme szintén éppen értelmezhetetlenségében rejlik. A létezés megmagyarázhatatlan mivoltát az éjszaka képével is metaforizáló jelenet így a szövegész önreprezentációjának is tekinthető.

A fény-árnyék másik megjelenése szintén igen lényeges pontokon problematizálja a megértést. B. A. ugyanis éjjel kezd bele történetének elbeszélésébe, és reggelre fejezi be azt; a szöveg ekkor nem győzi hangsúlyozni a nap vakító ragyogását: „A nap ezalatt teljes erejével kisütött”, „A nap beletűzött a szemembe”, „... a napfény elől összebújni” stb.¹³

Első pillantásra ezért úgy tűnhet, B. A.-nak sikerült létrehoznia egy megvilágító erejű narrációt: diskurzusa a klasszikus szabályok szerint a sötétségből a világosság felé halad, azt sugallva, mintha énelbeszélése az ok-okozati összefüggések kauzális láncolatának összekovácsolásával maradéktalan eredménnyel ruházná fel értelemmel a léte-zést, az „élet elbeszélhetőségének freudi problémáját”¹⁴ sikerrel oldva meg. A szöveg itt látszólag a metafizika klasszikus metaforikájához fordul, hiszen mind a mai napig a „fény” a „fényrejövetel” elementáris platóni képei határozzák meg a filozófiai diskurzusok megismeréssel kapcsolatos látásmódját és retorikáját.

E metaforák premier plánjában – mint Derrida írja – a Nap áll, minthogy megjelenésével a fény, a nézés, a szem metaforái, vagyis az idealizálás par excellence figurái is felbukkannak, mint az általános filozoféma alkotói.¹⁵ A B. A. történetének végén bekövetkező megvilágosodás ezért aztán jócskán problematikus, hiszen nem csupán személyiségének, tettének mozgatórugói maradnak homályban – ahogyan abban a bizonyos sétapálcás jelenetben is –, hanem történetének visszavonásával az egész narratíva hitelességét megkérdőjelezi. Így bár a szövegrészlet képvisége a megértés felé vezető útként értelmezi B. A. monológját, ezt azonban egy ellentétes irányú (és értelmű) narrációs folyamat ellenpontozza, hiszen éppen B. A. történetének végén, a Nap felragyogásának pillanatában vész el az egyértelműsíthető interpretáció utolsó lehetősége is.

Ezen a ponton Füst szövege izgalmas egyezést mutat Joseph Conrad *The Heart of Darkness* c. kisregényével, amely hasonlóképpen alkalmazza a fény-árnyék metafora cselekménybe illesztését. E regény narrátora, Marlowe, múltjának elbeszélőjeként szint-

¹³ ib. 138-139.

¹⁴ Peter Brooks: Freud metanarratívája; in: Pszichoanalízis és irodalomtudomány; ib. 355.

¹⁵ Jacques Derrida: A fehér mitológia in: Az irodalom elméletei 5. (szerk. Thomka Beáta). Jelenkor kiadó, Pécs, 1997.

tén egy olyan történetet mesél, melynek értelmezhetősége csak a sztori legitimáló Másikja – Kurtz – által lenne lehetséges, s miközben történetét mesélve fényt akar gyűjtani hallgatói elméjében, a hajón fokozatosan besötétedik, s eközben kinyilatkoztatása maga is a megismerés fekete lyukába torkollik. Füst és Conrad szövegeiben az a közös, hogy mindkettő lehetetlennek nyilvánítja a lét biztos megalapozhatóságát, s azzal a felismeréssel szembesít, hogy a létezés képtelen elviselni a megvilágosodást. Illetőleg, paradox módon a megvilágosodás éppen a megvilágosodás lehetetlenségéről szóló tudást hozza el, annak belátását, hogy a szubjektum csak a sötétség által, azon belül hozhatja létre magát. Az éjszaka képei Füst szövegében implicit módon a Hold jelenlétét is feltételezik. Ennek figyelembevétele gyümölcsöző lehet, ha azt a Nap ismeretelméleti trópusának remetaforizálásaként kezeljük. A Hold *visszaverődő* fénye ugyanis csupán *másodlagos* fényforrásként világíthatja meg a szöveget, azaz a „tények” és az „esszenciális mag” elsődleges jelenlétéhez képest csak indirekt tudást adhat a létezésről. A másodlagosság, a visszaverődés, az indirekt tudás Holdhoz kapcsolható konnotációi azonban nem pusztán a centrális szövegértelmezés hiányára utalhatnak, hanem lefedik a mű narratív szerkezetének már említett sajátosságát is, mely szerint az értelem megragadását az elbeszélés mindig egy másik szöveg legitimálónak vélt terébe gyűrteti tova, minek következtében a jelentés sohasem a maga „fényes” valójában mutatkozik meg, hanem csak – egyre halványuló – *visszfényként* dereng fel. A szöveg eképp nemleges választ ad arra a kérdésre, hogy vajon szerzhető-e valamilyen lényegi tudás a figurális nyelv segítségével. Mindemellett a *Nevetők* zárójelbe teszi a nyugati gondolkodás azon fontos szubjektumelméleti elképzelését is, amely az „életút” metaforájában rögzült, s amelynek fenntartásához a filozófiai nyelv biztosította a szubjektivitás derűs egységében való hit megalapozását. E szerint az „életút” a kezdet és a vég közt feszülő egységes és átlátható ív képisége által lenne megragadható és elbeszélhető, ám Füst szövege ezzel szemben – sikertelen én-interpretációkon keresztül – éppenséggel rejtvényt szerűnek, töredezettnek, inkohereensnek mutatja B. A. és az elbeszélő sorsát. Számukra az én-tapasztalat hiánytapasztalatként jelentkezik és a lényeghez való hozzáférhetetlenséget sugallja.

A szöveg (Füst-től megszokott módon modorosságoktól sem mentes) retorikája – mint Blumenberg szerint a retorika maga – a valósággal kapcsolatos nehézségek foglaltata, annak a teremtő szimbolikának igazság-pótlékként történő megjelenítése, amelynek segítségével az ember megkísérli belakni a létet.¹⁶

Ennek megfelelően a szöveg számos kérdést hagy megválaszolatlanul – egyik értelmezője szerint Füst „módszere éppenhogy a *kérdésre* alapozott”¹⁷ –, vélhetőleg a létkérdésekre való válaszadás lehetetlenségét sugallva ezzel. Csak néhány ilyen kérdést említenék: Először is: történt-e gyilkosság? És nekrofil aktus? Valóban terhes volt Mela? Mi okozta B. A. halálát? Talán barátja pofonjai segítettek hozzá? És akkor már két gyilkossággal kellene számolnunk? Mikor érkezett Melától a B. A. halottas ágya mellett heverő levél? Mert ez ugye döntő lenne az első kérdés megválaszolhatóságát illetően ... És egyáltalán: mi baja volt a nővel B. A.-nak? Nem folytatom tovább, viszont ha már a dolgozat elején megemlítődött Lacan neve, akkor most a regény eddig vázolt

¹⁶ Hans Blumenberg: Antropológiai közelítés a retorika aktualitásához. in: *Literatura* 1999/2. 107–127.

¹⁷ Kabdebó Lóránt: Kísérletbe rejtett modell; in: *Vers és próza a modernség második hullámában*. Argumentum 1996. 203.

hiánystruktúrán alapuló szerkezetének jellemzésére hadd idézzem a francia analitikus furfangos tanítványának, Slavoj Žižeknek egy leírását:

„Az előttünk lévő kép kerete nem a valódi keret, létezik egy második, egy láthatatlan keret, mely a kép struktúrájából alakul ki és észlelésünket keretezi. És ez a két keret nincsen fedésben, hanem egy láthatatlan rés választja el őket. A kép centrális tartalma nem a látható részei révén mutatkozik meg, a helye ebben az áthelyeződésben éppenséggel két keretének diszlokációjában, az őket elválasztó részben van. Vajon képesek vagyunk-e még posztmodern bolondságunkban ennek a résznek a nyomait kideríteni? (...) Lehet, hogy az emberiség döntő dimenzióját veszítjük el, ha elvesz a képességünk, hogy ezt a hasadást felismerjük.”¹⁸

Ugy vélem, a Nevetők jelentősége is éppen ebben a diszlokációban rejlik, ezért aztán az, ami újból olvasásra indít benne, az nem más, mint az olvashatatlan állandó jelenléte a szövegben.¹⁹

¹⁸ Slavoj Žižek: A naiv kérdések sokkjának kitéve (<http://www.c3.hu/zizek.html>)

¹⁹ vö: Shosana Felman, ib. 425.

KABDEBÓ LÓRÁNT

„És történelme van a meséknek”

MONOSZLÓY DEZSŐ POÉTIKÁJA

Az ember helyének kirajzolása egy huszadik századi költő tudatában: ekként foglalhatom össze azt a költői vershelyzetet, amely számomra leginkább jellemezheti Monoszlóy Dezső munkásságát. Legújabb válogatott kötetének* olvasását akár előlről kezdem, akár a végéről, vagy ha olvasás közben ide-oda cikázom: az egyik legtudatosabban alkotó költő pályaképe rajzolódik ki elém. És ez nemcsak egy jelenbeli horizontról történő válogatás tudatosító szuggesztíójának eredménye. Mellé teszem – ellenpróbaként – az évtizedek során megjelentetett köteteket is: az így adódó teljesség sem rajzoltatja át a pályaképet. Visszamenőleg hitelesítik a válogatás sugalmait. És arról győzhetnek meg, hogy a válogatás valóban következetes és szintet tartóan kitűnő.

Monoszlóy abban a percben lép költőként a huszadik századba, amikor a kor meghatározó költőszemélyiségei éppen kiesnek belőle. Akkor, amikor az egyszer történt mindig megtörténhetővé válik. A vészeknek egyik arca éppen felmutatja másik arcát is. Amikor kiderül: nincsen menedék, minden elkötelezettség magával hozza a maga poklait. A túlélés nem nyújthat esélyt, csak újabb rémségeket nyithat meg újra. Olvasom az 1944-es *Gombostűk háborújából*:

*A holnap jön, a holnapra várni nem kell.
Komolyan csak a bátrak félnek.
A nyomornak is van száz színe.
És történelme van a meséknek.*

(Mozaik)

És az 1997-es *Mozaik* című gyűjteményben egy huszadik századi élet tapasztalatával megfelelően a valahai kihívásra: az ifjan még csak hetykén hangoztatott felvállalást az „egész valómmal” szótlansul elfogadott bölcsességgel ismételve meg. Az összeomlást elfogadó-ellenpontoszó József Attila-i testbeszédet átvéve, túl a szavakon, gesztussá rögzült mozdulattá szervíti a számára adódó magatartás-képletet:

*Ha szóvá válna létezésem
egész testemmel integetnék
értem
nem értem
akár a fák
ahogy lélegzik az erdő
virág hajlik*

* *Magam vagyok Kelet s Nyugat*. Válogatott versek. Méry Ratio. 2001. A tanulmány verseit ennek a kötetnek, illetőleg a *Caligula-Bár*, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1990. és a *Vasárnap illata*, AB-ART, Bratislava, 2000. kötetek alapján közlöm.

*lebben a kendő
a kimondhatatlant
a mozdulat mutatná*

(Szótlanul)

Valahogy ez a – személyes sorsában olyannyira kalandos életrajzra kényszerülő – magánember költészetében (és általánosabban: poétikájában) egy nagyvonalú lemondó gesztussal tolja minduntalan a múltba a cselekményes hősiességet, a romantikusan megmintázható cselekedeteket, a mindenfajta kiállást, elkötelezettséget. Ami hangsúlyos ebben a költészetben: ez az „egész testemmel integetés”, az egyetlen meghatározó gesztus, amely minden történelmet már mint megtörténtet néz még megtörténe folyamatában is, így emelve át a versalkotás pillanatába is. A szenvedő, aki azzal viaszgalja magát a kízókamrában: ez már megtörtént, én most már csak egy történelem legendáját élem újra. Változtatni nem tudok, a fontos az, hogy szépen ismétéljem meg saját megtörtént pillanatomat. Emelt fővel akar távozni abból a századból, és ez számára az önmaga nézőjévé válással képzelhető el. Gyerekjáték, legenda, szertartás, kízókamra, szerelmi hevület: minden önmaga ismétlése. Megváltoztathatatlan ismétlése. Az aktivitás feleslegessége. A belealkalmazkodás szükségszerűsége. Yeats és József Attila búcsúztak éppen előtte ezzel a „tragic joy”-jal. Ami utána marad: akár számára is? Az üresség, az unalom, amely kihívja a gyermeki dalokat, az ironikus helyzetképeket, a mélységből feltörő sóhajokat. A szertartást, amely egyszerre az *üresség* kiméráival telített, és a túléltség bölcs számvetésével robbantó hatású. T. S. Eliot *The Hollow Men* ismételő technikája és Vas István félve kimondott hősiessége egymásra montírozva akkor, amikor a költő még nem ismerhette ezeket a párhuzamokat. Az egyiket, mert még nem ért szövege idáig, a másikat, mert még nem vált szöveggé ekkor. 1944-ben. A kritika Weöres Sándorhoz – a tragikus derű szertartásához – köti ezt a kezdetet.

A kezdet és a vég között a fénykor: nemcsak a jövő nem mutat változást, de a múlt is csak a torzság sorozata: előre-hátra ugyanaz: üresség. Yeats fogalmazta meg a század esélyeként ezt az esélytelenséget:

*mérlegeltem, mi volt s mi lesz,
és úgy láttam, mindegy, mi vár:
egyensúlyban tartja üres
életem az üres halál.*

A század első felének sejtelmére így felel meg immár a század tapasztalatainak „teljességében” Monoszlóy költészete. A férfi fénykorában (1967-ben, egy látszólagos történelmi felszabadulásban), kimondja válaszul a diákkori latin memoriterre („Aurea prima sata est aetas”) „De hisz soha nem volt aranykor”.

*Fintorogsz?
Folyton fintorogni kell
Faggasd ki kibodorított ízlésed ha éhes
Mi mindent falna fel
Soroljam?
Minek?
A gondolat anyagcserétlenül elég százlábú szörnyet hord szüntelen*

Ugyanekkor prózában (*A milliomos halála** című regényben) ezt írja:

„– Én nem azért vagyok olyan türelmes magához, mert Bálint jó volt hozzám, hanem azért, mert maga arra az alapvető szerencsétlenségre hasonlít, ami legközelebb van a tisztasághoz. Az ilyen embereknek van egy pillanatuk, de csak egyetlenegy, amikor fel akarnak mászni a cseresznyefára, de még a cseresznyékért se nyúlhatnak, az ág letörik. Én is ismertem egy ilyen lányt, Zsuzsának hívták, az is kitörte a fogát. Persze ő akkor még gyerekeket se szült, hiszen mondtam, hogy nem érte el a cseresznyéket, magának meg már nyolc leendő Rézkobakja van, mégis rá hasonlít.

– Hogy hasonlíthatnék rá? – tapogatta a tenyeremet a nyanya.

Ezt nem tudom megmagyarázni, talán azért, mert maga már annyira túl van mindenen, amennyire Zsuzsa az egész élet előtt állt. Talán ez köti össze magukat. Ebben a különbségben halhatatlanságot érzek. Maguk ketten már nem tudnak becsapni engem, Zsuzsa sem. Hiszen ő megfejti nekem a teheneket. Maga meg már senkinek nem akarja megfejni, hanem itt él velem szemben az egész életével és a langyos tenyerével, amellyel leendő Rézkobakjainak borogatja a begyulladt manduláit, és piszkos pelenkáit mossa, magát az élet annyi trágyával vette körül, hogy cseresznye nő a selypítő szájából, vagy virág vagy nem tudom micsoda... Maga előtt azt se szégyellem, hogy bűdös vagyok.

Ez az utolsó vallomás úgy esett ki belőlem, mint egy rettenetes kellemetlen kavics, amely a lábujjam közé szorult.

Felszabaduló kezem irányába pillantottam, s dermedten láttam, hogy a nyanya helyett Tündérrózsza ül velem szemben. Eppen neki vallottam erről, de ő időt sem adott a mentegetőzésre.

– Örülök, hogy ezt elmondta. Kár, hogy ott a mólón nem beszélt erről. Akkor nekem kellett meghökkentenem magát. Pedig csak a saját undoromon akartam átlépni. Maga közben folyton virágokról fecsegett, de a virágoknak csak szára meg szirma van, azok nem vizelnek, azok...

– Hagyja abba, azonnal hagyja abba. Tündérrózsza nem beszélhet így.

– Na látja. Csak magának akartam segíteni. Hogy végre ne lásson Tündérrózsának, de magán nem lehet segíteni. Maga nem akart velem együtt megszegyenülni, nem akarta feloldani a szégyenemet, most meg gyáván a maga külön szégyenéről beszél, ahelyett, hogy azt emlegetné, ami bennünket összeköt.”

És mindez egy bányamélyben, a bányaomlás előtti pillanatokban. Mint Yeats ír pilótája halálát előrelátva. A huszadik század reprezentatív poétikai helyzetét jelenthetik. Mindenki, minden pillanatban az életveszély helyzetében. És senki sem lehet önazonos: mindig mást kell mutatni kifelé és más életet lehet önmagában megszervezni. Ez pedig éppen azt jelentheti: veszélyes az olyan ember, aki önmagát egyetlen meghatározott képletként igyekszik feltüntetni. Mennyi korábbi modell, személyiség-képlet, ideológiai elkötelezettség, etikai indíttatású állásfoglalás vált hiteltelenné. Ezt bevallani: ehhez erkölcsi erő kell, – de poétikai határozottság is. Hány költő próbálta a maga poétikáját reprezentatív politikai, ideológiai, történelmi meghatározóvá felstilizálni, –

* *A milliomos halála*. Madách Könyv- és Lapkiadó, Pozsony, 1991. (Ez a kiadás tartalmazza a regény teljes szövegét)

a kánonból kihulló élő-halottak sora mutatja. Mások magamentsége szintén poétikát kínált, melyet oly kevéssé méltat utókora. József Attila *Eszmélete*, és Szabó Lőrinc állandóan önmagát feláldozó ítélkezése a példa, hogy a század poétikája reprezentatív példáit azok közül választja ki: akik felkínálják a hősiességgel szemben az önmaga esendőségének bevallását. Monoszlóy öfelőlük indul: mértéke éppen a megesett ember, akiről tudni lehet, hogy megvan a maga „szégyene”. Az ilyen emberben azután már lehet bízni, mert ő nem fog semmilyen „romantikus” szerepben tetszelegni (ha igen, hamar lelepleződik). Ha pedig az embert ilyen esendőnek lehet megrajzolni, akkor már megjelenhet a megbocsájtó-megítélő, elveszejtő-feloldozó gesztus, amellyel ezt a világot már át lehet tekinteni.

*A másokra tapadt bűnben van vigasz
mert fárasztó a jóságot szeretni
bármennyit adsz kevesli*

*szeplőtelenége horgony
bálvány testéből ereszti a láncot
hogy benned maradjon*

*akire szeplő hullt színesebb szeretni
százféle ilyenné képzelet igézhet
angyali ördögi s hasonlít olykor
a sobasem látott
leprás kezével Gauguin-festette képhez*

Nem az elfogadás szándékával veszi mindezt tudomásul Monoszlóy. Ereje mégis abban van, hogy *tudomásul veszi*: tud róla, amikor verset ír az emberről. Amikor maga kedvére való embert szándékozik megformálni. Ahonnan indulva a maga mértékét is megalkothatja. Micsoda szembesülés: a század helyzetének tudomásulvétele. Ha nem akarom: felvehetek hősi pózokat, vagy káromkodhatok, és ha az sem használ, füttyö-részhetek (Ady, Szabó Lőrinc). Hányan próbálták ki mindezt abban a huszadik században. Monoszlóy kikeresi a maga emberét, akivel nem kell szégyenkeznie, akit ha felmutat, rámondom: talán övé a főnyeremény. Számomra hiteles, amikor „komolyan csak a bátrak félnek”:

*Kuss víz
a tenger rá se rántott
viharos csúf pofájával
mint szörny kítátott
szája
vicsorgott rendületlen*

*a parton ülő
rájött
nem ő az Isten
akkor találta ki
az imádságot*

És hiteles akkor is, amikor ennek a változó-esendő embernek a tudatát gondolja át. Aki tudatosítani meri önmagával önmaga változandóságát, és ezt a tudati-érzelmi állapotot össze is méri a világgal, amelyre mindezzel reflektál. Egyként válik bizonytalanná önmaga (a mérték) és a külső világ (a megmért). Maga a viszonyítás válik ezáltal fontossá, amelyet ezentúl már „gyanakodva figyelhet”:

*Egyszer nagyon szeretett valakit
Később nem szerette
Aztán ismét nagyon szeretett valakit
De most már mindjárt azt gondolta
háttha ezt se fogja szeretni később
Akkor találta ki az arisztoteleszi hármas mondatot:
Minden madár repül
A fecske madár
Repül a fecske
Azt az újat még szerette egy ideig
de már gyanakodva figyelte a madarat*

És hiteles akkor is, amikor – hasonlóan „gyanakodva” – szépen elbúcsúztat valamit (eseményt, szerelmet, kapcsolatot, történetet), bölcs belátással, megítéléssel, legendává stilizálással:

*Most hogy a nagy kalandnak
alighanem gyors vége lesz
diadalkapuk nélkül
tántorogva
kétoldalt mogorva
árnyékoktól kísérve
s varjú se mondja kár a kár
turpis kacagásod
szívemben felcsilingel
mint ószláv legendák haván
ha trojka száll*

Történetet adott a meséknek egy életen át, mint ahogy még mindenkit megelőzve ki is mondta egy nagyon régi ántivilágban. Mert a költőknek az a dolguk, hogy mint bizonyos állatok, előre megsejtsék, jelezzék a földrengést – és esetleg megsejtsék, mi lesz a földrengés után az új kánon meghatározója. Ez pedig a legnehezebb. Sokan próbálkoznak vele, de keveseknek „jön be”. Monoszlóy ezen kevesek közé tartozik. A legszerencsésebbek közé. Talán – elkövetkezett – életrajza is predestinálta minderre? A kiobbantott üldözöttség, a sehovanemtartozás otthonkeresése. Mely olyannyira éppen a század második felének nagy alakjával, Esterházyval társíthatja.

De nemcsak kimondhatta, amiről azóta szól a mese, hanem maga poétikai gyakorlatában követhette is. A történelemmel szembesülő ember meséit gondolja végig költeményeiben. A sokféle embert, az esendő embert. És melléjük állíthatja a bölcsen megformáló személyes embert. Azt, aki úgy éli meg személyes életét, hogy közben megvan a maga véleménye mindenkiről. Persze leginkább önmagáról. De ezt az önmagát mint egy ántivilágot nem kiemeli, de beleviszonyítja egyfajta *töltésszimmetriába*, a szétszállott szimmetrikus világban a figyelő tudatnak a helyét így jelölve ki:

*Voltam hívó, hitetlen, konok,
de mégis mindig a mindenség ikerrésze voltam,
kiegyenlítették
az anticsillagok.*

Hogyan helyezkedik el ebben a „töltésszimétriában” az én, a saját sorsát hordozó egyes ember? Monoszló Dezső legfontosabb regényében, a *Menekülés Szodomából** címűben imígyen láttatja egy kihallgatás történetébe szőve; egyszerre megszervezi ezt a viszonyultságot és egyben szituálja is; történetet mond el, melyet belehelyez a történelembe:

„Egy ideig hallgattunk. Amrafel kitartóan mosolygott, védekezni kellett a mosolygása ellen.

– Most jut eszembe, egyszer személyről is álmodtam – törtem meg a csendet. Láttam, hogy Amrafel arca felvillanyozódik. – Volt egy szörnyem, úgy mint másnak kutyája, cicája van. Mindenhová követett, kopolyús, halszerű, puha állat volt. Szörnyen undorodtam tőle. A meneküléskor mégis magammal vittem, s akkor a kalauz egy dróthálós ketrecbe zárta. Azt mondta, ha így utazik, nem kell jegyet váltani neki. A szörnyem nem kapott levegőt a ketrecben és fuldokolni kezdett. Annyira sajnáltam, hogy én is vele fuldokoltam.

– És?

– Reggelre megfulladtam.

– Nem fulladt meg – tiltakozott szigorúan Amrafel.

– De megfulladtam, csak azután felébredtem.

– Így érthető – helyeselt Amrafel – teljesen érthető, mindenki ilyesmiről álmodik, aki vallomást akar tenni.”

Ezáltal testesül meg a kezdetektől vállalt poétika. Az egyes ember helye a maga történetével a történelemben. „A *bekövetkezettnek* nincs története” – írja. Illetőleg a *bekövetkezett* olyan múlt, amit minden résztvevő másképpen lát és másképpen ítél meg. A múltnak más *története* van mindenki számára.

„Próbáltam részletesen elismételni közös hajótörésünk történetét.

– Azt hiszed közös volt? – kérdezte – Én mindezt másképp éltem át. Semmit se tudtam Tiruszról, amit mondasz csak megzavar és elkergeti az emlékeimet. Bennem egy szőrös gödölye nyújtózkodott, valaki kést rántott és elvágta a nyakát. Ennyi az egész. Most ezt szeretném felidézni.”

És mit tehet az egyik ember a másikért? Ebben a században, a Semmiért Egészen világában minden beszélgetés mögött ösképként a kihallgatás szertartása a szervező erő, a kihallgatás pedig a megsegítés álarcájában tájolja el az embert.

„– Ha hinnék, talán félrevezethetném, hiszen a hit a reménylett dolgokra és nem a valóságra vonatkozik. De az én reménységem mindössze egy dologra összpontosul, arra, hogy ha már sikerült elmenekülnünk Szodomából, ne forduljon hátra Lea.

– És azt hiszi, meg tudja ebben akadályozni?

– Aligha.

* *Menekülés Szodomából*. Készült Dario Detti nyomdájában, Róma, 1975.

– Most is hazudik – bosszankodott Amrafel – maga tele van ködös bizakodással, de ennek semmi köze sincs a hithez, a piac erősebb a maga zavaros legendáinál, persze ezt ismételten mondom, mi a Piacfelügyelőt derék embernek tartjuk, az eseményekért nem ő a felelős. Ja, kérem, – csapta össze a kezét – ilyen az élet.”

Erre épül a regény, de erre épül Monoszlóy egész lírájának poétikája is:

„Az emberek szimultán gondolkoznak.
Az emberek szimultán élnek.
A városok szimultán élnek.
Egyszerre történik minden.
Az egyén tudata más. Egyetlen embernek természetesen csak
a saját egyetlen története a fontos.”

*

Mindezek után egy Istent kísértő játékba kezdett Monoszlóy, egy korábbi kisregény ötletét folytatva: valaha *A gödölye dicsérete** című regényben született meg Gábor alakja. De a mostani szöveg alapvetően változott. Történelmet akar teremteni, összefoglalva a huszadik század tapasztalatait. A *bekövetkezettnek* megkeresni a történetét. Az eddigi történetei és versei mindig egy folyamatból metszenek ki egyetlen legendás pillanatot. És mindig megmarad a továbbfolytatható folyamat. Vagy valami szembesülésre alkalmat ad egy halál ténye (*A milliomos halála*). Itt a kettőt egyberoppantja az író. Megmarad a folyamat, mert a főszereplő képzelel el a saját halálát követő eseményeket, de megjelenik egy megváltoztathatatlan tény is, hiszen a regény arról szól, hogy a főhős már váratlanul halott. *a halálom utáni napon*** című regény története egy bekövetkezett tény (Koncz Gábor hirtelen halála) gondoltatja el azzal (Koncz Gáborral), akivel bekövetkezett az adott tény. A cím első személyű birtokos jele hangsúlyosan utal erre a poétikai helyzetre. Előbb a nők reagálását játszatja le, utóbb a barátok beszélgetésében éri tetten az előző napot. Monoszlóy ezáltal ki akar erőszakolni egy *együttet*. Azt, amit eddigi műveiben se a vallatás helyzeteiben, se legenda távlatosságában, se a szerelem összekötöttségében eddig nem tudott ebben a költői-írói világban összemérni: viszonyítani és egymásra montírozni. Mi lehet így ez a könyv? Egy íróember kaján kíváncsiságát vajon fel tudja-e izzítani olyan kísérlettel, amely vitába szállhatna a huszadik századi tapasztalatból felépített poétikával? Meg tudja-e szüntetni saját világát egy író az összegezés pillanatában? Vagy marad személyes bosszúnak ez a gesztus, amellyel az őt legjobban kiszolgáló embertársait-barátait leckézteti meg csupán. Azaz: alkotássá izzik-e a könyv, vagy csak játék, – mégha szerzője véresen komolyan gondolja is.

A jól megírt regény kielégítheti egy ember ironikus igényét, személyes bosszúját. Beszámol mindarról, ahogyan ő maga látja társait: szerelmeit és barátait. Tehát legfelső fokon újratemti önmaga legendáját. De azt nem hiszem el, hogy ezek a nők csak így vélekedhetnek róla. Lehet, hogy így is. Ezt elhiszem. Gonosz bosszú, vagy bosszantó zsörtölődés láttathatja ezt is. Talán a barátok beszélgetése közelebb viszi a poétikai igényhez, de csakis azzal, ahogy elfelejtkeznek pillanatok alatt a friss halotról. De

* *A gödölye dicsérete*. Kisregény. Életünk Könyvek, Szombathely, 1994.

** *a halálom utáni napon*. Regény. Magyar Napló, Budapest, 2001.

mindezzel nem tesz mást az író, mint a benne élő emlékek segítségével megszólaltatni véli környezetét. Amit már korábban is hallott belőlük, azt szerkeszti szöveggé ebben az első három részben. De arról, ahogy *azoknak* a legendáiban a „megtörtént halott” miként él, *arról* hírt nem adhat.

Marad tehát a huszadik századi poétikai modell, amelyről azt mondhattam, hogy egyik reprezentatív megvalósulását éppen Monoszlóy művészetében ünneplhetem. Megnyugtathatom: nem sikerült lerombolnia, megsemmisítenie egy életmű eredményeit. Az önpusztítás ezúttal elmaradt. Ellenben maradt a visszaigazolás: a modell érvényes, sikeresen mutatkozik be: ilyennek látja *egy ember* önmagát az önmaga elé állított tükörben. És ilyennek látja mindazokat, akik vele töltötték életüket. Vegye tudomásul az író, hogy az *én* által se a szerelme, se a barátja meg nem ismerhető, és az *én* se ismerhető meg *általuk*. Amióta a tizenkilencedik századi *mindentudó író* detronizált, azóta ezt a teljesítményt semmilyen trükkel kicsikarni nem lehet.

De lehet elővarázsolni azt a bölcsességet, amely a *Menekülés Szodomából* nagy teljesítményében történetekké transzcendáltatott: ha az *én* beszél, a saját legendáit ismétli, az *én története* építi fel az *én* képzetét, mindenki más, az összes többi egy szimultán történet részese. Legfeljebb majd egy másik történetben, *egy másik én* is elmeséli önmaga számára ugyanazoknak a történeteknek az eseményességét. És így tovább. De ezek a történetek nem lehetnek sohasem ugyanazok. De hát erre éppen Monoszlóy Dezső poétikája tanított meg!

a halálom utáni napon a maga epigrammatikusságában marad egy élet összefoglalása. Pontosabban: egy élet legendájának felvázolása. Így látta ez a bizonyos Gábor a maga viszonyát szerelmei és barátai között. És így látja Monoszlóy Dezső ezt a bizonyos Gábort a maga saját történeteiben.

Kérdés: a könyv olvasói mennyiben vehetik magukra ezt az életet. Mennyiben tartják a maguk huszadik századi meghatározottságukhoz hasonlatosnak ezt a legendát. A megírt történetet. És ez már nem ennek a bizonyos Gábornak a kérdése, hanem egy irodalmi mű értékének mérlegelésére tartozhat. A magam részéről úgy érzem, a *Menekülés Szodomából* Lótjának huszadik századi újabb reinkarnációja ez a történet, csak-hogy a sztori közben megváltozik: nem Lea tűnik el ismételt, hanem Gábor-Lót tekint vissza kajánul, és rajzol ki egy újabb variációt egy huszadik századi sorsképletre.

De akkor mi lehet az Istent kísértő mozdulat ebben a könyvben? A IV. rész. Amelyik már nem egy valamilyen emberi sorsnak az ironikus emlékirata, hanem egy életmű ars poeticájának a megmérettetése. Nagyívű montázs Monoszlóy-szövegekből. Prózából, versből, életrajzból. Amire már *A gödölye dicsérete* című könyvével készült. Ez már a huszonegyedik században tett első lépések egyike. Egymástól függetlenül, egymásra kacsintva teszi ugyanezt egy prózáíró és egy költő. Esterházy a *Harmonia caelestis*ben (Monoszlóy-szöveget is bele montírozva, szerintem, a kivégzésről szóló leírást) és Monoszlóy ebben a IV. részben.

Mindkét könyvben tudatosodik: az elmúlt korok magatartás képletei a mai ember tudatában jelenvalóak. Illetőleg újra lehetősége nyílt annak, hogy az összes átgondolva alakítsa ki az ember most és itt a maga aktuális legendás helyzetét. Senki nem befolyásolja, senki nem kötelezi semmire. Az ember van. Még tudnia sem kellene a múltat. Ezek a magatartások *vannak*. Ha akarom, tudom, ismerem, ha nem, hát nem. Persze én leszek szegényebb a tudatlanságomban. Tehát van sokféle magatartás. Nagy a kínálat. És megvan az ember – viszonylagos – szabadsága, hogy mit válasszon. A huszonegyedik század még nem csupázta le a lehetőségeket. Nem határolta be az embereket.

Hagyja, hogy kerítsék be kertjeiket. Ki-ki a magáét. És ezzel a másikat is. A huszadik – az egyik legvéresebb – század azzal búcsúzott, hogy itt hagyta emlékül a maga emberlegendáit. Az általa elképzelt Édent: „Géza bácsi kertjében minden élt.” A huszonegyedik század kezdetén ezt a kertet fel lehet mutatni. Ez a legfontosabb poétikai teljesítmény talán. „Úgy látszik, az ember csak azt tudja, amit csinál, a többit csak hallomásból ismeri.” Mit is csináljunk? Talán „műveljük kertjeinket”. Mindenki külön-külön. Majd csak megépül az új század emberében az újabb *töltésszimmetria*?

Monoszló Dezső módszert teremtett. És most elvezet kertjeinkhez. Ha eddig kézen fogott, most elengedi olvasója kezét, aki ha ennél többet vár, csak kevesebbet kaphat. Ahogy ő belépett a századközép poétikai kínálatába, most ő mutatja fel a maga kínálatát. A huszonegyedik század emberének lesz miből válogatnia. A legtöbb, mi adható.



„A Tisza-parton mit keresek?”

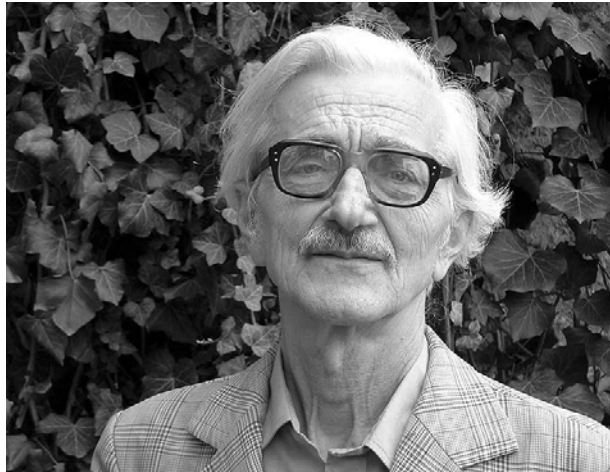
„Minden jel egyben rejtjele egy magasabb, szakrális jelenlétnek”

BESZÉLGETÉS SIMAI MIHÁLYAL

Békési szülőfalujából indulva a gyulai diákéveken át vezetett Simai Mihály útja a szegedi főiskola magyar szakára, ahol 1955-ben szerzett diplomát. Azután évtizedes pedagóguspálya következett: egy tanyai iskolában, utána Békéscsabán tanított, végül kollégiumi nevelőként sikerült visszakerülnie Szegedre. 1962-ben jelent meg első verseskötete, A virradat vitorláí. Pedagógusi hivatását 1965-ben az irodalomközelibbnak gondolt újságíróira cserélte: kilencévnyi napilapos robot lett az eredménye a Dél-magyarország szerkesztőségében. 1974-ben találta meg helyét, amikor a Kincskereső főszerkesztő-helyettese lett. Két fia, Attila és Kadosa voltak a „gyerekműzsái”: sorra jelentek meg a hetvenes-nyolcvanas években az ő inspirálásukra született gyerekvers-kötetei (Az égre pingált kicsikó, Bohócország címere), meséi (A nádszálon szippantott tündér, Zobb, a legcsibészebb robot), később ifjúsági regényei (A világ legszebb lovai, Robogunk az Esztrabanton, A sólymok szabadnak születnek). 1992-től főszerkesztőként jegyezte a Kincskeresőt 1995-ös nyugdíjazásáig. Legutóbbi kötete, a Fényörvények 1997-ben látott napvilágot. Új versgyűjteménye, a Jel/ölhetetlen jel/ölhető idén ősszel jelenik meg a Tiszatáj Könyvek sorozatban. 1981-ben József Attila-díjjal, a következő évben Ifjúsági Díjjal, 2001-ben Szeged Kultúrájáért Díjjal tüntették ki. Tizenkilenc éves volt, amikor majd' fél évszázaddal ezelőtt az első verse megjelent a Tiszatájban. A művészet erejével és játékosságával a rettenet fölé emelkedés jellemzi költészetét – fogalmazott laudációjában Olasz Sándor, a lap főszerkesztője, amikor Simai Mihály áprilisban, a költészet napján a szegedi várban életművéért átvehette a Tiszatáj-díjat.

– Szülőfalud, Medgyesegyháza büszkén hirdeti internetes honlapján, hogy két neves alkotó is a díszpolgára: a képzőművész Schéner Mihály és Simai Mihály, a költő. Milyen emlékeid vannak a medgyesi gyerekkorról?

– Medgyes csodálatos kis faluként él az emlékeimben. Ezek az emlékek persze eléggé elmosódtak, mert életem



első öt esztendejét töltöttem csak ott. Hatalmas rokonságunk volt, rendszeresen látogattuk valamennyi nagynénit, nagybácsit. A szép, idillikus gyermekkort jelenti számomra Medgyes. Édesapám színes egyéniség volt, jó humorú, kicsit bohém is. Sok mindennel kísérletezett életében. Először kereskedősegédként a Hangya Szövetkezetben dolgozott, utána kocsmát nyitott és tönkrement. Ötéves koromban ezért Gyulára kellett költöznünk, ahol az OTI-nál lett tisztviselő. Édesanyám vezette a háztartást, nevelt bennünket és összetartotta a családot. Ő jelentette a másik pólust. Míg apám kifelé élt, ő befelé élő, végtelenül érzékeny, jólelkű teremtés volt.

– *Iskoláid Gyulán végezted?*

– Az első elemitől kezdve az érettségiig. Már a kezdeteknél az írással gyűlt meg a bajom, rondán írtam. A fogalmazással nem volt gondom, az mindig könnyedén ment. Édesanyám gyakran olvasott fel nekünk történeteket, meséket. Apámnak is jó „beszélőkéje” volt, szeretett adomázni. Noha nem volt sok könyvünk odahaza, korán megszerettem a verseket, már elemista koromban elkezdtem mondókákat fabrikálni. A nyarakat a medgyesi rokonoknál töltöttem, ahol hagyományá vált a családban, hogy születésnapokra, névnapokra írtam az ünnepeltnek egy verset és felolvastam. Tavaly nyáron unokahúgomtól, Szávai Ildikótól kaptam meg az édesapját köszöntő egyik ilyen versikémet, hogy megnézzem, mit is követtem el. Tízéves lehettem, amikor írtam.

– *Mikor fordult meg a fejedben először, hogy költő lehetnél?*

– Nyolcadikos koromban vettem a bátorságot és beküldtem a Rádió Gyermekújság szerkesztőségébe az egyik versemet. A mindennapi kenyér megbecsüléséről szólt. Csodálatos módon leköszölte a lap, és az a furcsa dolog történt, hogy az érte járó pénzt óra közben hozta be az iskolába a postás. Ez volt az első honoráriumom. 14 forintot kaptam, és a verset el kellett szavalnom május 1-jén is. A magyartanáraim mindig szerettek, mert én is szerettem az irodalmat. Kár, hogy a szép gyulai gimnáziumi évek Sztálin és Rákosi éltetése jegyében teltek. Az ötvenes évek elején egyik alkalommal majdnem bajba kerültem; költöttem egy meglehetősen pikáns versikét, ami akkora sikert aratott, hogy az iskola udvarán is azt olvasták a diáktársaim. Óriási botrány lett belőle, nyomozni kezdték, ki a szerző. Mivel akkor épp én voltam az ügyeletes osztálytitkár, én kaptam feladatul, hogy nyomozzam ki. Végül csendben elhalt az ügy, nem lett bajom belőle. A gimnáziumban már komolyabban érdekelt az irodalom, a művészet. A festészethez való vonzódásom máig megmaradt. Egyik irodalomórára Őszi hangulat címmel fogalmazást kellett írunk, mire az egyik osztálytársam viccből bekiabált: „Tanár úr, Simai azt kérdezi, írhatja-e versben.” A tanárunk rábólintott, így kötelezve éreztem magam. Olyan jól sikerült a költeményem, hogy a tanárom hitetlenkedve kérdezgette, biztosan én írtam-e. Aztán 1953 nyarán az Új Hangban megjelent néhány versem.

– *Miért épp a szegedi főiskola magyar szakát választottad?*

– Bár Szegedről sok jót hallottam a leendő sógoromtól, Marsi Gyuszitól, aki innen írt a nővéremnek szép szerelmes verseket, érettségi után mégis Pestre jelentkeztem. Nővérem József Attila-kötetét többször is végigolvastam. Érettségim pont József Attilát húztam, brillíroztam, elkápráztattam a bizottság elnökét a rengeteg idézettel. Az ELTE magyar szakára sikerült ugyan a felvételem, végül mégis elutasító levelet kaptam. Arra hivatkoztak: Gyula Szeged vonzáskörzetéhez tartozik. Amikor az értesítés

megérkezett, én már nem voltam otthon, Sztálinvárosban egy építkezésen egy sztahnovista brigádnak hordtam a habarcsot. Nővéremék elindították az átjelentkezésem Szegedre. Nagyon szegények voltunk, az volt a cél, hogy minél hamarabb végezzek, keresőképes legyek. Anyagi helyzetünk azért alakult így, mert néhány évvel korábban apámat egyszer berendelték egy tárgyalásra, amiről nem jött haza, csak a gyulai fogházban lehetett meglátogatni. Később már ott sem, mert elvitték a dudari bányába dolgozni, majd Sirok környékére. Ezekben az években az apácákhoz jártam élelmszersegélyért. A szociális érzékenységemet ez az időszak alapozta meg. Sohasem tudtuk meg pontosan, hogy mi volt a vád apám ellen. Valószínűleg megfenyegették őt is, hogy baj lesz, ha a vádáról beszél. Az emlékezetkiesési parancsokat pedig be kellett tartani. Apám két és fél éves távolléte alatt kitanulta az ácsmesterséget. Ezért a továbbtanuláskor munkás kategóriába soroltak. Végül a Szegedi Pedagógiai Főiskola magyar szakára kerültem, ami akkor kétéves képzést jelentett. Akkoriban indult meg az enyhülés, majd hamarosan újra a kemény vonalas politika jött vissza. Az éberség megint tetőzött, az egyik barátom hozta a hírt a pártszervezet üléséről: lebuktam, kiderült, hogy valójában nem is vagyok munkás származású, mert mielőtt elítélték, apám az egyéb kategóriába tartozott. Tehát otromba csalást követek el, amikor a munkásosztály tagjaként élvezem az előnyöket, ráadásul még az évfolyamunk sportfelelőse is vagyok. Azonnal leváltottak, ami nagy pofon volt nekem is, meg az imperialistáknak is, de túléltek valahogy...

- *Kik voltak a főiskolán a meghatározó tanáraid?*

- Nagyon szerettük Vajtai Istvánt, és nagy koponyának tartottuk Vajda Lászlót, a tanszékvezetőnket is. Mindketten szívvel-lélekkel tanítottak, az igazi irodalom föl- esküdt hívei és propagálói voltak. Ez lett a vesztség! Vajtai Pista bácsi A költészet varázsa címmel tartott egy előadást, amit később szellemes, modern esszé formájában a Tiszatáj is leköszölt. Abban a sematikus korszakban ez kifejezetten bátor írás volt, a támadások miatt a szerkesztő hamarosan önkritikára kényszerült. Ez nem volt elég, összehívtak egy „irodalmi vésztörvényszéket”, ahol neves professzorok, írók bírálták Vajtai cikkeit, Vajdát pedig amiatt, hogy tanszékvezetőként nem volt elég éber. Laci bácsi következetesen kiállt kollégája és a cikk mellett, ami csak olaj volt a tűzre. Végül Vajtai Pista bácsit száműzték módszertanosnak, Vajda László pedig a tanszékéről az egyetem könyvtárába került. Vajtaiék egyik bírálója Nagy Sándor Sztálin-díjas író volt, aki egyébként nagy tehetségként indult, csak elrontották. Én kicsit elfogult vagyok a javára, mert amikor cudar tél volt, és látta, hogy nincs télkabátom, adott kölcsön egyet.

- *Főiskolás korodban már rendszeresen írtál?*

- A magyar szakosok közül írtunk néhányan: Farkas Laci barátom, akit a legtehetségesebbnek tartottunk, Fésűs Bandi, aki édesanyja nevét használta, mert eredeti neve, a Dálnoky nagyon rosszul csengett akkoriban, és Szabó Jutka. Emlékszem, Laci írt egy nagyon szellemes, kemény verset Tendencia címmel, ami úgy kezdődött: „Bíralja versem Senkisevsky, nem ordít benne a tendencia...” A -sevszky ugyan lengyelre vall, mégis szovjetellenes támadásként értékelték, szerencsére nem kellett elhagynia a főiskolát.

- 1954-ben jelentek meg első verseid a Tiszatájban.

- Ertsey Péter, Dér Endre és Somfai László vezették akkoriban a szerkesztőséget. Úgy emlékszem, Dér Bandinak adtam oda két versemet. A Tiszatájjal laza volt a kapcsolat, hiszen mi éltük a főiskolások nyüzsgő, szabad életét.

- Milyen tervekkel kezdted a tanári pályát?

- A diploma után Mezőhegyesre, az 57-es majorba kerültem, világmegváltó tanítási ambícióim voltak, szerettem volna segíteni a gyerekeken. Csakhogy annak a kis tanyai iskolának kiskirály igazgatója volt, akivel hamar megromlott a viszonyom. Örültem, amikor barátaim segítségével 1956 szeptemberétől sikerült Békéscsabán, az 5-ös számú általános iskolában állást kapnom.

- Van egy nevezetes '56-os versed, ami csak néhány éve jelent meg újra Győri László szerkesztésében egy elfeledett forradalmi költeményeket összegyűjtő kötetben. Hogy született ez a vers?

- Október 23-án este a barátnőmmel épp a Csaba Szállóban táncoltunk, amikor megtudtuk, hogy mi történt Budapesten. Békéscsaba gyorsan forrongóvá vált, különösen nagy hatással volt rám orosz szakos kollégám, Fekete Pál szónoklata, amit a Kosuth-szobornál és a művelődési központban is nagy tömeg előtt mondott el. A következő napokban megszerveződött a városi munkástanács, kiadták a Békéscsabai Független Újságot. Abban jelent meg november 3-án a Költő, most kell szólanod! című versem. A forradalom elbukása után Fekete Pált elvitték, s mint ő, én is bekerültem a csabai „Fehér könyvbe” néhány veszélyes sorommal: „A hárombetűs iszonyat / veszetten osztott kint, halált, / egy bilincs volt a föld, az ég, / és Magyarország mégis talpra állt.” A hárombetűs iszonyat az ÁVO-t jelentette. Magam sem tudom, hogyan sikerült megúsznom, mindenestre, amikor kihallgattak és rákérdeztek, azt mondtam, hogy a hárombetűs iszonyat: a bűn. Nem a legnívósabb verselemzés volt ez az életemnek, szerencsére a kihallgatásommal megbízott hivatalnok nem kötözködött. Később többször mondták: jobb lesz, ha maga csak hallgat. Sz. Simon István elmesélte, hogy amikor 1965-ben a Délmagyarországhoz kerültem, egy M. P. kezdőbetűs elvtárs vette a fáradságot, eljött Békéscsabáról Szegedre, hogy közölje velük: vigyázzanak Simaival, mert ő egy '56-os. Szegeden ezzel akkor már nem törődtek.

- Hogyan kerültél vissza Szegedre?

- Négy év békéscsabai tanítás után, 1960-ban az Írószövetség helyi vezetője, Petrovác István írt egy támogató levelet a művelődési osztálynak. Nem volt magyartanári állás, csak az Ady Kollégiumban egy nevelői, de azt is vállaltam. Szeged vonzása a főiskolai évek után sem szűnt meg számomra, néha visszajöttem, és olyankor nagytehetségű költő barátomnál, Nagyfalusi Tibornál kaptam szállást. Az ötvenes évek végén a verseim egy szegedi antológiába is bekerültek.

- Már Szegeden éltél, amikor 1962-ben A virradat vitorlái címmel megjelent első versesköteted. Hogyan fogadták?

- A Magvető Új termés sorozatában adták ki, a hiányosságokért bírálatokat is kaptam. A szegedi irodalmi körökben jó visszhangja volt, bizonyos elismertséget hozott. Erősebb volt, mint a második kötetem, a Látás és látomás, ami 1965-ben, már dél-magyaros újságíró koromban jelent meg. A napilapos robot mellett nem volt leányálom az írás.

– *A tanári pályát tehát fölcserélted az újságíróival...*

– Valami irodalomközelibb állást szerettem volna. Akkoriban fölpezsdült itt az irodalmi élet a Tiszatáj körül, főként a már ott rovatvezetősködő Ilia Miska és Kovács Sándor Iván körül alakult nagyon jó légkör. Sokszor találkoztunk Veress Miklóssal, Petri Ferivel, Szepesi Attilával, ez a trió már akkor nagy ígéretnek számított. Délmagyarosokkal is barátkoztunk, Akác Lacival, Ökrös Lacival, Nikolényi Pistával. Sz. Simon Pista főszerkesztő-helyettes volt akkor, ő ígérte: szól, ha lesz hely a szerkesztőségben. Közben, 29 évesen óriási fordulat jött a magánéletemben. Nem voltam nőszülésre hangolt típus, de amikor Dudás Veronikát 1964 őszén a Régi Hungáriában, egy orvosbálon úgy este tíz óra tájt megismertem, nagyon hamar, még éjfél se volt, közöltem vele: elveszlek feleségül. Persze kinevetett. Pedig tényleg pillanatok alatt beleszerettem. Hat hét múlva összeházasodtunk. Albérletben laktunk, s kellett valami lakás, így, amint lehetett, jelentkezni akartam egy társasház-építkezésre. Csakhogy az adott időpontban a koleszigazgatóm nem akart elengedni. Így is elmentem, jelentkeztem, megkaptam érte a fegyelmet, de lett lakásunk. Ilyen előzmények után viszont sürgősen el akartam jönni onnét. Áprilisban szólt Pista, mentem a főszerkesztőhöz, Lőkös Zoltánhoz, aki aztán kiábrándított: nem a kulturális, hanem az ipari rovatban ajánlott állást. Abban a reményben fogadtam el, később majd csak sikerül átmennem. Soha életemben nem foglalkoztam gazdasággal, ilyen témájú cikkeket is csak most olvastam először. A szerkesztőségben rögtön bedobtak a mélyvízbe: a rovatvezetőm elküldött az egyik gyárba riportra, és próbálta belém szuggerálni, hogy nagyon rosszakat kell írnom. Utólag állt össze a kép: ki akarták nyírni az igazgatót, talán kellett a helye valakinek. Rendkívül rokonszenves, felvilágosult és művelt embernek bizonyult az igazgató, a vele való beszélgetés után képtelen voltam rosszakat írni róla. Meg is orrolt rám a rovatvezetőm. Szerencsére rövidesen elkerült a Délmagyartól, és Gazdag István jött helyette, aki korábban a Dunántúli Naplónál együtt dolgozott Lázár Ervinnel. Persze így sem voltak paradicsomi állapotok, hiszen szigorúan vették a teljesítményt, minimum 30 hasábot kellett írunk havonta. Igyekeztem hasznossá tenni magam, nem ártani, és ahol lehet, segíteni. Sok munkavédelmi témájú cikket, s kis színeseket, portrékat írtam. Legjobban a tárcarovatban élhettem ki magam. Jó tollú, tehetséges csapat volt együtt, én Horváth Dezsővel, Sz. Lukács Imrével, Chikán Ágnessel dolgoztam egy szobában. Négy másként gondolkodó. Egymás közt jókat nevettünk a protokollon meg az épp aktuális marhaságokon. Akkoriban még verseket is közölt a Délmagyar. F. Nagy István főszerkesztő dicséretére legyen mondva, az irodalmi rovat szerves része volt a lapnak.

– *Milyen volt akkoriban a szegedi irodalmi élet?*

– Mindig volt bennem valami jóindulatú, pozitív várakozás, valami olyan őснаivitás, hogy a szellem emberei csak gáncs nélküli lovagok lehetnek, pláne az irodalom világában. Amikor aztán kiderült, hogy valaki csak szembe jópofizik, de amint háttal vagyok, elő a rozsdás bökött – akkor nagyon dühös tudtam lenni az illetőre. Úgyhogy voltak nagy csalódásaim ezen a téren. Aztán, ahogy e tekintetben is „felnőttem”, beláttam már, hogy az illető csak a saját jelleme, egoizmusa szerint cselekedett: ott ártott, ahol csak tudott. Az ilyesmi azért esett nagyon rosszul, mert tényleg az indiai „áhimszá” elve szerint, a nem-ártás szellemében igyekeztem élni. Másrészt egyetértettem Selye János gondolatával is, amit a stresszelméletéhez hozzáfűzött: legjobb, ha segítjük, akit tudunk, s a legfontosabb ennek a nem-anyagi kincsnek, a hálának a gyűjtő-

getése. Hozzáteszem: a mások jó verseinek majdnem ugyanúgy tudtam örülni, mint a sajátjaimnak. Például Veress Miklós annakidején, délmagyaros korunkban ott, a szerkesztőségi szobában frissiben megmutatta nekem az új verseit. Remek dolgokat írt már akkor is, gyönyörűséggel olvastam. Ezeket aztán – lám, milyen széles skálán mozgott akkor is a megítélés! – a méltóságos Magvető-lektor nagy ívben visszaküldte, még csak javaslatot sem téve a változtatásra! De jött az igazságtétel nemsokára: a kötetet kiadta a Kozmosz, s ami csak elvétve történik meg: Miklós József Attila-díjat kapott az első kötetére. 1970–76 között, amikor a helyi írócsoport titkárává választottak, én lehettem néhány embernek az ügyeletes bűnbak. Akkoriban új tagok fölvetését, minél több szege di könyv megjelentetését és a fiatal írók-költők segítségét, menedzselését tartottam a legfontosabbnak. Visszaemlékeztem saját főiskolás diákkoromra, milyen sokat jelentett az Irodalmi Alap ösztöndíja, s akinek tudtam, szereztem támogatást, irodalmi este-ken is szerepeltek, tiszteletdíjakat kaptak. Félreértés ne essék, ez nem az én érdemem volt, ők érdemelték ki az ígéretes tehetségükkel: Baka István, Géczi János, Zalán Tibor, Téglásy Imre, Szajbély Mihály, Petróczi Éva. Ritkán tartottunk csoportgyűlést, az önagyonyulésézz azzal a hátránnyal is járt volna, hogy végig kell hallgatni némely ügyeletes szájtepő panaszáradatát. Értelmes rendezvény, könyvpremier, könyvhét, gyermekkönyvhét, író-olvasó találkozók viszont szép számmal voltak. De persze így is akadt, aki untalan a pártbizottságra szaladgált azzal, hogy nincs a csoportban műhelymunka... Mintha a titkár vagy a csoport megírhatná helyette a műveket. Ugyhogy végül is nagy megkönnyebbüléssel adtam át 1976-ban Tóth Bélának a stafétabotot. Annál inkább, mert közben már „gyerek lettem”, a Kincskeresőhöz mentem át a Délmagyar-tól főszerkesztő-helyettesnek.

– *A napilapos robot után milyen volt egy gyermekeknek szóló irodalmi folyóiratnál dolgozni?*

– Nem túlzás, ha azt mondom: életem nagy ajándéka volt a Kincskereső szerkesztése. Előtte kilenc kemény év napilapnál, ahhoz képest folyóiratot csinálni – mennyei manna. Nagyon szerettem tanítani, más kérdés, hogy többnyire nem volt szerencsém az igazgató urakhoz. A Kincskeresőnél országnyi 5–8. osztályt kaptunk: tessék irodalmat, művészetet, kultúrát adni a 10–14 éveseknek! Azt hiszem, nem vallottunk szégyent – bőségesen adtuk a kincset, azzal a meggyőződéssel, hogy a gyerekek mindig, mindenből a legjobbat kell kapnia. Nekem külön öröm volt, hogy egykori főiskolai tanárommal, Dobcsányi Ferencsel is együtt dolgozhattam a Hegedűs András vezette szerkesztőségben. S nem mintha maga a professzori cím vagy valakinek a költő volta bármire is garanciát jelentene, de professzor-főszerkesztők, az alapító Hegedűs András, Deme László és Grezsa Ferenc mellett olyan kitűnő költők alkották a csapatot, mint Baka István, aki előbb főmunkatársa, majd főszerkesztő-helyettese, és Szepesi Attila, aki mellékállású főmunkatársa volt a folyóiratnak.

– *Hogyan is jött létre a Kincskereső?*

– 1971-ben volt az első születése, bölcsőhelye a tanárképző főiskola irodalmi tanszéke, s a tanszékvezető, akkori főigazgató jegyezte főszerkesztőként. A kísérleti időszakban, 1971 és 1974 között összesen 26 lapszám jelent meg. Ezekre alapozva ajánlotta aztán az Olvasó néperért mozgalom 1973-as tanácskozása a lap országos folyóirattá alakítását. Külön érdekesség, s végigkíséri a Kincskereső egész történetét a Pest-vidék-dilemma. Az alapítási érdekem, meg a Móra Ferenc-i hagyományok okán ugyan rábólintottak az illetékesek, hogy maradjon bölcsőhelyén a lap, de ettől fogva számtalan-

szor fölvetődött a vízfejbe való beszipantás terve. Ez amolyan Damoklész-kardként ott lebegett a fejünk fölött, illetékes elvtársék még lebegtették is. Például Deme László főszerkesztői kinevezése előtt nyíltan megmondták a professzor úrnak: ha nem lesz számukra megnyugtató a megoldás, bizony elviszik Pestre a lapot. Mivel akkor, Hegedűs András fájdalmasan korai halála után én voltam a megbízott főszerkesztő, ez persze azt is jelentette, hogy engem egyáltalán nem tartanának megnyugtató megoldásnak. Szerencsére Deme László vállalta a főszerkesztőséget, embersége, bölcsessége és óriási tudása nagyban hozzájárult a Kincskereső fejlődéséhez. A folyóirat másodszületésének évszáma: 1974. Ekkor jelent meg október elején az első országos terjesztésű lapszám. Az Úttörőszövetség lapjaként, a Csongrád Megyei Lapkiadó Vállalat kiadásában. Már nyár elejétől szerveztük a szerkesztőséget, illetve az első számot. Én voltam a főszerkesztő-helyettes, Schick Erzsébet, a gépíró-adminisztrátor-levelező is munkába állt, s teljes gőzzel kerestük a főállású munkatársat. Pár nap múlva fölhív egy fiatal költő: itt vannak Szegeden, és egy kis gond van a babával, tisztába kéne tenni. S nemsokára itt voltak nálunk a pici Agnessel Baka Pistáék. Tünde nekilátott az aktuális teendőkhöz, én pedig hirtelen fölvettem Pistának a kérdést: Lenne-e kedved kincset keresni? Volt. S így lettünk ketten főállású kincsesek 1974 nyarától. Ami nem kevesebbet jelentett, mint azt, hogy gyakorlatilag ketten állítottuk össze a lapszámokat. Bátran és szabadon alkottunk. Intuitíve tudtuk, mi kell a gyermekolvasónak, hittük, hogy a gyerekhez nem leguggolni kell vagy magasról fölényesen lenézni, hanem fölemelkedni ahhoz a lelki nagysághoz-nagyszerűséghez, ami a gyermek sajátja. Csodája... Varázslata... S amivel rokon minden költői csoda, minden művészi varázslat. S amit aztán, sajnos, a felnőtt társadalom számtalan eszközzel igyekszik hatástalanítani. Az alapkonceptió így fogalmazott: „esztétikailag magasrendű, etikai töltésű művekkel igyekszünk a művészi szépre fogékony, igényes olvasóvá nevelni a 10–14 éveseket.” Persze e misszióból számtalan feladat is adódott, szerkesztő-olvasó találkozók, klub-meghívások, nyaranta Kincskereső-táborok. A csapatmunkán múlt, s egy jól kiépített kapcsolatrendszeren, a jelenlét állandóságán s dinamizmusán, irodalomtanárokon, Kincskereső-klubok vezetőin, egy jól működő szerkesztőségi tanácson, hogy iskolákban, könyvtárakban, táborokban fokozatosan fogalomná, életminőség-jelzővé válhatott a kincskereső. Hogy a lap nemcsak a találó címben – a keresztapa egyébként Kormos István volt –, de tartalmában is hordozni tudta az értékeket, a szellemi kincseket. Már az első szám szerzőnévsora is megfelelt a legmagasabb igényeknek: Illyés Gyula, Weöres Sándor, Nagy László, Fekete István, Tatay Sándor, Hárs László, Fodor András, Tüskés Tibor, Kiss Dénes, Vargha Balázs, Gyulai Pál. A címlapot és az illusztrációkat Reich Károly készítette. Később is a legjobbak, köztük Kass János, Réber László, Schéner Mihály, Vinkler László, Kaján Tibor, Würtz Adám illusztrálták a lapot. És milyen öröm volt a továbbiakban olyan nagyszerű írók és csodálatos emberek fölkeresése, mint Lázár Ervin, Janikovszky Éva, Csukás István, Tamkó Sirató Károly, Weöres Sándor, Buda Ferenc, Csoóri Sándor. Mekkora élmény volt velük interjút készíteni, új műveikből közölni, életművükből szemelgetni. Általuk is ráébredhettünk arra a hihetetlen gazdagságra, ami irodalmunkat igazi nagyhatalommá avatja. Volt, hogy szemünkre is vetette az ifjúsági irodalmi szakosztály egy-egy képviselője, miért nem csak az ifjúsági írókat közöljük. Mert mi akkora meritőhálót vetettünk ki, amibe belefért a kifejezetten felnőtt irodalom jó néhány remeke, gyöngyszeme is, ha volt fogható üzenete a gyermeklélek számára. S fordítva, mesei köntösben olyan opusokat is közreadtunk, amit meg a szülők, nagyszülők is örömet olvastak – például a Lázár Ervin-meséket. Az is jó volt, hogy

sem akkor, sem később nem éltünk a nagy nevek bővületében, kevésbé ismert szerzőket is bemutatott a Kincskereső. Például Annus József, Kovács Lajos nekünk írták ifjúsági regényeiket, Csorba Piroska, Ágai Ágnes sok igazi kamaszversét közöltük.

– *A tehetség gondozás is fontos feladata volt a lapnak. Ez hogyan működött?*

– Szinte „saját nevelésű” fiatal tehetségeink voltak. Nagy Gábor ma már többkötetes, elismert költő, Kövessy Zsoltnak is megjelent már egy prózakötete, Turi Tímea is többkönyves már. Első írásaik még zsenye korukban a Kincskeresőben jelentek meg. Fontos volt az a Költőiskola is, amit Baka Pista vezetett nyaranta a Kincskereső-táborokban. Biztos, hogy ez az együttlét sokat segített a gyerekeknek. Ifjú titánok, kamaszzenik bőven voltak ezekben a táborokban. Gózon Akos történelmi játékokat írt a táborlakóknak, amit rendre el is játszottak. Ma már szerkesztő-riporter a rádiónál. Bús István is a táborunkban tűnt fel, most a Nők Lapja riportere. A ma már kecskeméti színész Szokolai Péter első sikereinek színhelye is a Kincskereső-tábor volt. Egy sokszínű, érdekes, valóban kincses tábor kitűnő pedagógusokkal, klubvezetőkkel. A táborvezetők gyöngye pedig az a Koleszár Márta, akinek szervezőképességét, óriási tudását és gyerekszeretetét nem győztük csodálni annakidején Baka Pistával. Egyébként Pista amilyen zárkózott és komor volt számára idegen közegben, annyira derűs és oldott tudott lenni a táborozáskor. Egyszerűen otthon volt a gyerekek és a kitűnő klubvezető kollégák, Gajdó Bandi, Kovács Lajos, Nyakasné Turi Klára, Kovács Mária, Búsné Kati meg a többiek társaságában. Benne volt minden játékban, szerepet vállalt a történelmi csatajelenetekben, időnként hagyta magát elrabolni, hogy aztán végül a gyerekek nagy hősiessé kiszabadítsák. Azt hiszem, mint én, ő is mindig megújult, feltöltődött a tábor meghitt, vidám légkörében. Ami a történet folytatását illeti: 1981-ben, Deme László nyugdíjba vonulása után már mi ketten kértük Grezsa Ferencet, akit emberként is, irodalomtörténészként is nagyra tartottunk, hogy vállalja a főszerkesztést, mondván: „másképp ide tesznek fölénk valami hülyét”. Végül könyörgésünkre elvállalta. Baráti szellem és harmónia jellemezte ekkortájt a szerkesztőséget, a lap tartalmi gazdagodása folytatódott.

– *Mikor jöttek az első válságjelek?*

– Az Úttörőszövetség csökkentette a támogatást, a hírlapkiadó utasítására a Csongrád Megyei Lapkiadó Vállalat nem fedezhette tovább a folyóirat kiadását, így 1988-ban kérdőjeleződött meg először a Kincskereső léte. Ekkor vette át még 44 ezres példányszámmal a Móra Kiadó, amelynek már szintén megvoltak a maga gondjai. Így a Kincskereső terjesztésével nem igazán törődtek, árat is kellett emelni, csökkent a példányszám, romlott a helyzet. Meg kellett szenvednünk az öröndes történelmi változások kultúraellenes vadhajtásait, a vadkapitalizmus első otrombaságait. Áremelés megint, s aztán 1991 nyarán a felejthetetlen barát, korán elhunyt főszerkesztőnk, Grezsa Ferenc búcsúztatása.

– *Logikus lépés lett volna, hogy főszerkesztőként átvedd a Kincskereső vezetését...*

– Első ízben vetődött fel úgy a kérdés: kit akarunk mi vezetőnek? Baka Pista és a művészeti szerkesztő, Tildy Kati megfagyasztotta a vért a Móra akkori igazgatójában, amikor ellenkezni mertek az ő hagyományos, pártállami kinevezés-konceptiójával. Mindenki lépjen egyet; legyek én a főszerkesztő, s Pista a helyettes, ahogy természetes – mondták. Nem olyan időket élünk már – ez érződött a levegőből, ami attól kezdve megfagyott körülöttünk. Rendszerváltás ide, gengszterváltás oda, a főnökség ragaszko-

dott hozzá, hogy mást hozzon főszerkesztőnek. Akit ő akart. Mellesleg: bármikor elfogadtuk volna az illetőt, személy szerint is szerettük-tiszteltük, de itt az elvről volt szó: van demokrácia végre vagy nincs?! Annyira nem volt, hogy majd egy évig Grezsa Ferenc neve szerepelt még az impresszumban, gyászkeretben. Nehogy azt higgyük, hogy mi diktálhatunk... Ez bizony ronda patthelyzet volt. Rigó Béla közvetítésével, a Délmagyarország főszerkesztő-ügyvezető igazgatója, Dlusztus Imre jóvoltából sikerült átkerülnünk a Délmagyar kiadójához, vagyis oda, ahonnan indult a lap röppályája. És majdnem csoda történt: a példányszámot Kispál Antal igazgató ügyes terjesztési módszereivel sikerült föltornászni húszezer közelébe, 1994 októberében, a lap 20. születésnapján 17 ezer 500 volt már. Sajnos, ekkortájt Baka Pista már a szörnyű betegséggel küzdött, s a novemberi számban nyugdíjba vonulását kellett hírül adnunk. Egyidejűleg közöltük, hogy a minisztérium nívódíjban részesítette a húszéves Kincskeresőt. A folyóirat eredményességét ekkor ünnepelethtük utoljára.

– *Mi volt az oka ennek?*

– Engem 1995 nyarán nyugdíjaztak, Baka Pista szeptemberben meghalt. Főszerkesztő-utódom az a Rigó Béla lett, akinek kétségtelen érdemei voltak a lap Délmagyarhoz való visszakerülésében, de sajnos, az ő irányításával ekkortól kezdte meg mélyrepülését a Kincskereső. A történethez tartozik, hogy azon a nyáron átvette a lapot egy magánalapítvány – egy nevenséges, ötvenezres összegért –, szőröstül-bőröstül, minden joggal és kötelezettséggel együtt. S a magántulajdonos, mint utóbb kiderült, mindenben, fatális melléfogásaiban is az új főszerkesztőt támogatta. Aki pedig szemmel láthatólag teljes rendszerváltást akart a folyóiratnál. Ez még nem lett volna baj, hiszen mindent lehet jól és rosszul, jobban és még jobban csinálni. Utódom viszont igyekezett addig bevált, bejáratott dolgokat is átrendezni, megváltoztatni. Sietett kiadni az útját a művészeti szerkesztőnknek, sebtében címlapot változtatott. Ez még hagyján, de át is írta a korosztályt: ettől fogva a lap a 10–16 évesekhez akart szólni. Persze ezzel a húzással nem sikerült Kincskereső-olvasókká tenni a gimnazistákat, viszont sikerült elvadítani a folyóirattól a törzsolvatóinkat, a 10–12 éveseket. Esett, sőt zuhant a példányszám, rendre nagy késésekkel jelent meg a lap, az iskolák nem tudták így terjesztetni. De keményfejű utódomat nem lehetett eltéríteni saját szerencsétlen elképzeléseitől. Így hát 1997 őszén akciót indítottunk, hogy még idejében felszámoljuk a csődhelyzetet. Ebben korábbi és akkori munkatársak egyaránt részt vettek. Szeged önkormányzatának képviselőjében Czenéné Vass Mária irodavezető-helyettes volt a Mentsük meg a Kincskeresőt! elnevezésű akció elnöke, rajtam kívül Dobcsányi Ferenc, Borbély Hajnalka, Koleszár Márta, Kovács Lajos, Kispál Antal és a terjesztő-vállalkozó Sok Zoltán emelt szót az ügy érdekében. És mellénk állt a Bába és Társai Kiadó is: ügyvezetője, Majzik István nyomdai kapacitást ajánlott föl, előbb a főszerkesztőnek, majd a lap-tulajdonosnőnek, akihez még el is utazott Kaposvárra, de őt is hiába győzködtük akkor. Rá kellett döbennünk, ez is a kapitalizmus: a tulajdonos akár sorsára is hagyhatja a tulajdonát, ki tehet ellene? Az ügy szomorú pikantériája, hogy a Kincskereső csődjét, az ehhez vezető baklövésorozatot nem holmi bunkó kapitalista fedezi jóváhagyásával évek óta, hanem egy pedagógus-irodalomtörténész, aki magát láthatólag az ifjúsági irodalom felkentjének tartja, korábban több írását közöltük is a Kincskeresőben. Itt pedig már megáll az ész: hogy fér ez össze egymással egy emberben...?! A továbbiakban még jó néhányszor próbálkoztam, próbálkoztunk, 2000 októberében Ványai Eva alpolgármester hívta össze a megbeszélést, amelynek nyomán Czenéné Vass Mária kidolgozta

a megmentés koncepcióját. Ebben a Bába és Társai Kiadó olyan ajánlata is szerepelt, hogy évi három szám megjelentetésének teljes költségét vállalják, de ezen túl is sok megszívlelendő javaslat volt benne. A lap jövőjének biztosítására a tanárképző főiskola irodalom tanszéke is támogatta volna a Hegedűs András nevét viselő alapítvány létrejöttét. 2001 januárjában ismét nem sikerült egyezsége jutni a városi megbeszélésen, áprilisban pedig a másik fél már el sem jött. Ezzel végképp kinyilvánítva, hogy érdektelenek a Kincskereső-mentésben, viszont azt minden alkalommal megmutatták, hogy a maguk mentegetésében, bizonyítványmagyarázásban nagyon sokoldalúak. Legfőbb érvük az olvasási szokások megváltozása – volna, ha éppen nem a szerkesztési, szervezési és terjesztési szokások megváltoztatása vezetett volna a jelenlegi, már-már reménytelen helyzethez. Többször elgondoltam már, hogy Baka Pista lenéz az égből, és megkérdi: akkor mi a fenéért hagyjátok ott a neveteket a szerkesztőségi névsorban, te meg Koleszár Márta? Ha úgy sincs beleszólások, ha úgyse hallgat rátok senki? Eddig mindig azt feleltem: mi segíteni szeretnénk, nem akarunk elvágni minden szálát, vitapartneri, de beszélő viszonyban próbálunk maradni az új vezetéssel, hátha... Sajnos önhittségükben nem kértek, nem kérnek sem a tanácsainkból, sem a rendkívül kedvező megajánlásokból. Pedig már igazán lenne mire szerénynek lenniük. Reméltem, hogy valaki, valakik egyszer mégiscsak megkérdik őket: mit is tesztek ti ezzel a lappal? Hogyan is lett majd húszezerből 2–3 ezres példányszám? Miért jelenik meg a január-februári összevont szám március végén, a márciusi pedig április végén? Hónapnyi késéssel, tehát eladhatatlanul. De sem a saját kuratóriumuk tagjai, sem a támogatást odaítélők nem kérdeznek semmit. Úgyhogy, kedves Baka Pista, igazad van. A nevünknek semmi keresnivalója már a mai Kincskeresőn. Még csak annyit: jelenleg a főszerkesztő pesti, a laptulaj kaposvári. A folyóirat elszippantása nagyon reális veszély. Miközben mindent megpróbált néhány lelkes ember, hogy Szegeden föltámassza a lapot, az Ifjúsági Ház vezetője a Kincskereső szerkesztőségi helyiségét elvette, minden bennlévőt a pincébe rakatott, a helyiséget kiadta másnak. Így valóban esély se marad a lap visszahozására; a városnak tennie kellene valamit. Nem hihető, hogy épp arra az egy szobára van szükség, amit Szeged a Kincskeresőnek adott.

– *A gyermekirodalom felé fordulásodban annak idején mennyire játszottak szerepet saját gyermekeid?*

– Mindkét fiamnak nagy volt a meseéhsége, verseket is szerettek mondókázni, nagy szerepük volt abban, hogy egy időben szinte teljesen a gyermekirodalom felé fordultam. Ahogy növekedtek, úgy mentem át a meséről az ifjúsági regényre. Attila fiam feltaláló, Kadosa autóversenyző akart lenni, ezért kitaláltam a Nagykópé Haspók figuráját, aki mindkettő volt egyszerre. Sokat meséltem nekik, végül Attila javasolta, hogy írjak róla egy könyvet.

– *Nem tartottál attól, hogy elkönyvelnek gyerekirónak?*

– Az emberek hajlamosak skatulyákban gondolkodni. Annyi baj legyen; jókedvemben írtam azokat a könyveket, a gyerekek szerették, sok öröm is járt velük, így volt ez jó. De mindig a Kincskereső, a lap sikeres működtetése volt számomra elsődleges, saját alkotómunkám csak azután következett. Mi átértéztük a felelősséget, tudatában voltunk, milyen kincset bíztak ránk. Egy ilyen ügyet nem szabadna kiszolgáltatni egyéni szeszélyeknek.

– 1997-ben jelent meg legutóbbi versköteted, a *Fényörvények*. Honnan ez a misztikusnak tetsző cím?

– Költészetem egyik kulcsszava a fény. A fényörvény – energiák körkörös tánca, áramlása, de a fény – lényünk lényege is. Ezzel a metaforával szerettem volna érzékeltetni a mikrokozmosz és a makrokozmosz egymásra rímeléséből, összecsengéséből valamit. Fényörvény például a Kozmoszban a csillagok kavargása, örvénylése, spirálkarjaik forgása, de a mi emberi mikrokozmoszunk meglepően hasonlít ehhez. Láthatatlan energiatestünk is fényörvényekből, úgynevezett csakrákból, hét fő energiaközpontból áll, és szintén hét, egymást átszövő energia-gömbhéj alkotja az emberi aurát. Tudományosan ma már ezt kvantummechanikai mezőnek nevezik, modern eljárásokkal ki is mutatják. A vicc az, hogy évezredekkel ezelőtt már ezt ugyanúgy látták az úgynevezett tisztánlátók Egyiptomban, Indiában, mint ma a legcsodálatosabb fotómasinák. Verskötetem hét ciklusában én ezt a rendszert, a Mindenség és az Ember alapmodelljét próbáltam megjeleníteni, a legmélyebb, fizikai síkuktól a legmagasabb, spirituális síkokig.

– *Hogyan találkoztál a keleti filozófiákkal?*

– Sokat olvastam, minden érdekelt. Családom vallásos volt, az iskola pedig pogány az ötvenes években. Rémes agymosást kaptunk, én is bedőltem először a materialista trükköknek. De aztán csak nem stimmelt sok minden, nagyon üres volt így a világ. Olvastam egy találó megállapítást: „annak valószínűsége, hogy élettelen anyagból egy élő sejt alakuljon ki, kisebb, mint annak a valószínűsége, hogy egy orkán végigsöpör egy roncsstelepen, és összeállít egy működőképes repülőgépet.” Mindig volt bennem harmóniára való törekvés, és ezt a harmóniát kerestem. Ahogy a világmagyarázatok között válogattam, csak abban tudtam megtalálni, hogy egy istenlényegű valóságot fedeztem fel önmagamnak. Megértettem, hogy mindannyian kötődünk ahhoz a végső valósághoz, amit egyesek kozmosznak, mások istennek neveznek. Ez a tudat-univerzum legalább annyira létezik, mint azok a konkrét tárgyak, ajtó, ablak, asztal, amelyek körbe vesznek bennünket. Egy isteni lény egy-egy sejtje, szikrája van bennünk – ez a lélek. Minden keresés valahogy ide lyukad ki, vagy pedig egy olyan hiányhoz, ami nem megmagyarázható.

– *Ősszel jelenik meg új versköteted. Mit árulsz el róla?*

– Ez a kötet szakrális térből nézve igyekszik értelmezni a világot. Címe: Jel/ölhetetlen jel/ölhető. A jelek, jelenések jelentéseit, a világ és az emberi lény, a létezés és az elmúlás örök kérdéseit próbálja elemezni. Minden jelnek van magasabb jelentése is. Hisz minden jel egyben rejtjele egy magasabb, szakrális jelenlétnek. A kötet alapszólama, hogy minden fizikai, anyagi valóságnak megvan a maga magasabb rendű – aszt-rális, mentális, spirituális felsőbb valósága, hogy a világteljességnek csak csonka része a látható, tapasztalható matéria. S az igazi művészet tulajdonképp ebbe a szakrális tudásba való beavatáson alapul. Mert a lélek akkor is szomjazza ezt a tudást, ha nem tudatosul bennünk, valamilyen beavatottságot keresünk, valami más tudatállapotot, tudati más-állapotot. Keresők vagyunk. Ha a Tisza-parton adatott élnünk, ha bárhol másutt. Visszaulva a címre: végül is ez lenne a művészet lényege is, a lét leglényegét felmutató, ölhetetlen jeleket állítani. S ha már a jelekről szóltunk, néha eljátszom a gondolattal: szerettem jelül kiket, milyen jelekkel örökítenék meg.

– *Kiket?*

– Ha lenne egy olyan kerengőm, mint a Dóm téri, biztosan lenne ott szobra a szívemhez legközelebb állók közül Baka Pistának, Petri Ferinek, Veress Mikinek, Szepesi Attilának, Temesi Ferinek. Vajtai István és Vajda László is kapna szobrot, mint ahogyan Grezsa Feri és Deme Lászlóé is ott állna. Talán mondanom sem kell, hogy Ilia Miskáé is ott lenne – neki rengeteg tanítványa, barátja akad, aki a szoborállításban szívesen részt venne, mert az a törődés, amit ő több nemzedékkel végigcsinált, fantasztikus tett volt. A Tiszatáj 1986-ban leváltott szerkesztője, Vörös Laci, Annus Jóska, Olasz Sanyi is kapnának szobrot tőlem. Mindannyiunkat mellbevágott akkor ez a hír, nem voltunk felkészülve ilyesmire. Baka Pistával épp Kincskereső-táborban voltunk, ott értesültünk a történetekről. Két év múlva, 1988 őszén a Petőfi sugárúti villamosmegállóban Grezsa Ferivel, Baka Pistával és Ilia Miskával beszélgetve született meg az a tervünk, hogy kérjük a rehabilitációt, aláírásokat gyűjtünk, és beadjuk a pártértekezletnek. Ötvennégy aláírás gyűlt össze, szinte mindenki szolidaritást vállalt az ügygel, akit megkerestünk. Ez az összefogás nagy élmény volt. Szobrot adnék Gregor Jósának is, akit nagyszerű művésznek tartok, egyébként ő is lelkesen aláírta az ívet a feleségével együtt. Egy jó tündér szobor is lenne ott, Attila fiam barátnőjéről, Somossy Médeáról mintázva, ők ketten tudják, hogy miért. Darvasi Lacinak angyalszobor járna, Baka Pista szerint is, aki egyik interjújában közölte vele: „Te is angyal vagy!” Miért ne hinénk neki? Mellesleg a Baka-szobor készítőjével elolvastatnám ezt a szöveget, mert Pista meg is rendelte, milyen legyen, s hogy majd mijét, mely kiálló, fölmeredő testrészét tördelik le szobrának a rajongók – miként Dankó Pista vonóját szokták –, melyet aztán gyöngéd művészeti szakiskolások kislányok újra meg újra visszaállítanak. Egyébként, ha lenne humorérzéke a városnak, ezt a poént nem is hagyná ki. Darvasi Laci helyében én meg is indítanám a gyűjtőakciót... Fölemelt karú emberi hiperbolát mintázó szobrot kapna Veres Miska barátom, akinek több csodálatos képe máig az emlékezetemben él. Pataki mester és Szűcs Árpád képei is közel állnak hozzám, így ők is kapnának szobrot tőlem. S egy kedves ifjú festő barátomnak is odaállítanám a szobrát, Olasz Attilának, akit rendkívüli tehetségnek tartok, s szívbeli örömmel nyitottam meg nemrégiben a kiállítását. „Igazi Kincs” szobrot kapna a legjobb Kincskereső-hagyományok folytatásáért Ramháb Mária és Koleszár Márta, ők a Kincskeresők Egyesülete vezetői, az országos Kincskereső-játék és -tábor rendezői Kecskeméten. Kitűnő orvos barátomnak, a Szegedről elszármazott mosdósi kórházigazgatónak, Gyurkovits Kálmánnak is ott állna szoboralakja azon a kerengőn, mert ő a tüdejünkkel bajlódó költők gyógyítója és barátja. Pintér Lajos, Veress Miklós és jómagam néhányszor már élveztük vendégszeretetét. Lenne ott szobra a Szerelemnek, a Szegedi Nőnek, különösképp pedig az Anyaságnak, mely szobor egyébként erősen hasonlítana a feleségemre, kinek szeretetét, angyali türelmét, lelkierejét oly sokszor megcsodáltam. És persze a régi diákkori barátságokról mintáznám a Barátság márványszobrát, Bajnok Zoliról, Juhász Pistáról, Molnár Pistáról, Vankó Pistáról, Farkas Laciról, Fésűs Bandiról.

– *Szegedi költőtársaid közül ki kerülne a kerengődbe?*

– A ma is Szegeden élő költők-írók közül legközelebb áll a szívemhez Silay Ferenc, Veszélka Attila és a szókimondásáért még ma is „kigyómarásokat” szenvedő Horváth Dezső. Hogy legtávolabb ki áll, jobb ha minél kevesebben tudják. Kicsit büszke is vagyok rá, hogy mindig igyekeztem elfelejteni, például a Szegedtől – Szegedig antológia szerkesztőjeként csak a műveket néztem, kikapcsolva a személyes indulatokat, ellen-

szenveket. Ezt tanúsíthatják szerkesztő társaim, Majzik István, Kiss Ernő, Turi József. Persze, így sem lehetsz jó mindenkinek: aki már szerkesztett antológiát vagy lapot, tudja jól, csak parazsat gyűjt a fejére az ember. Az az öröm a kárpótlásom, hogy az innen kiszakadt tehetségek, általam nagyra becsült szerzők legjava évről-évre jelen volt a Szegedtől – Szegedig-ben, és jó néhány ígéretes fiataalt is sikerült bemutatnunk. Az antológiát a Bába és Társai Kiadó jelenteti meg évről-évre, ebben pedig óriási szerepe van Majzik Istvánnak, aki 1997 óta sorozatban adja ki szegedi szerzők alkotásait, köztük számos olyan értéket, mellyel országos kiadók is örömezt eldicsekednének.

– *Közeledsz a 70. évedhez...*

– Egy bölcs szerint igen egyszerű megállapítani, teljesítettük-e már küldetésünket a világban: „Ha még élsz, nem végezted el a feladatodat.” Erre gondolok néhanap, s a latintanárom, Banner József kedvenc mondására: Dum spiro, spero – amíg élek, remélek. S nekem, akár saját családtagjaim számára, akár a 10 plusz 5 milliós magyarság ügyében, akár a fájó, vérző, szeretetlen, gyűlöletmérgezte Emberiség, a megsebzett Anyatermészet, a szenvedő Szülőbolygó dolgában annyi már a remélnivalóm, hét élet is kevés volna rá. Szívesen átadok belőle fiaimnak, a fiataloknak. Átadnám azt a hitet is, hogy a Jók és az Igazak megtalálják egymást ebben a sokféleképp megrontott, gonoszul labirintizált világban is. Létezik az az erő, ami közelebb hozza őket, léteznek összekötő szálak a gondolat-univerzumban. Nekem, úgy látszik, az adatott meg, hogy a Körös-parti évek után itt a szegedi Tisza-parton találkozom jókkal és igazakkal. Az irodalomban és az életben is. S ha van odatúlra átvihető lét-tapasztalat, én elsősorban ezt a katartikus érzést akarom magammal vinni oda.

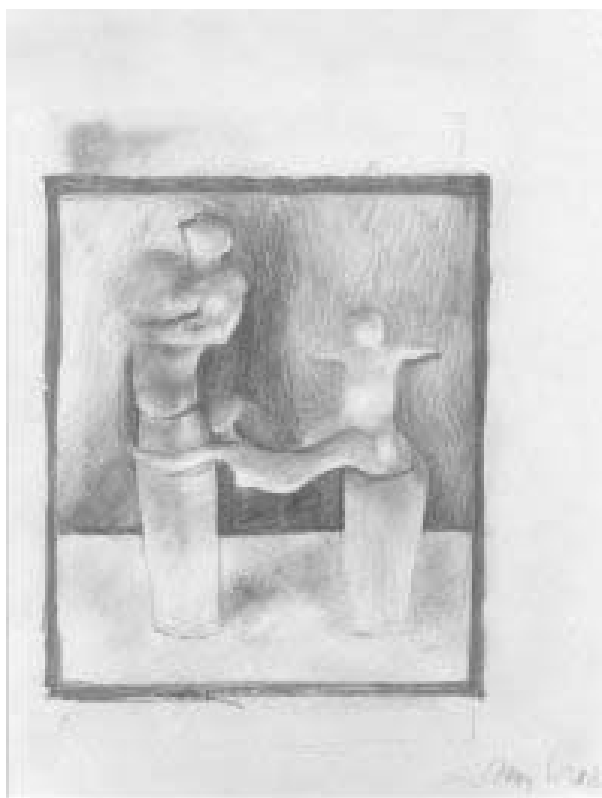
– *Az áprilisi Tiszatájban megjelent egyik versedben szegedi ibletésű sorok is vannak: „Szeged száz régi szögletét, / a Dóm imádság-ibletét, / Fűvész kert fészek-melegét, / Boszorkánysziget zöld hevét” emlegeted. Mint költőre is hatott rád a város és a Tisza?*

– Igen, föltétlenül és sokszor. Tavaszimádó vagyok, és most, májusban különös erővel hat rám a város megszépülése, átlényegülése, a kiteljesedő lombkoronák, a virágok. Ilyenkor képes azt a szépséget sugározni Szeged, amilyenek ’53–54-ben megszerettem. Bolondja vagyok ennek a virágzásnak, de nem az orgonák vagy a tulipánfák a kedvenceim. Egy kis, igénytelen, anonim bokor számomra a királynő, apró levelek, pici virágok, de valami felséges illat! Szeretem Újszegedet úgy általában, és az Egressy utcát, ahol valaha albérlősködtem, különösen – Medgyes másik Szegeden élő díszpolgára lakik ott, Gácsér József barátom. A Tisza is fontos elem az életemben. A következő kötetemből idéznék pár idevágó sort: „anyád a föld, / magzatvized a Körös, / ivóvized a Tisza, / fürdővized a Szerelempatak / áradnak a térképen lefelé.” Én ugyan nem lehettem olyan mindennapos köszönőviszonyban a folyóval, mint Tóth Béla, mikor a Tiszajárást írta, de szeretem én is elnézni, szemmel kísérni, mit csinál az „Öreg”. Attila fiam szobaablakából télen-nyáron látni a hidat és a folyót. Valóban hordoz, sodor, csillogtat valamit az öröklétből, eszembe juttatja a gyönyörű Juhász Gyula-sorokat: „Érzem, hogy az öreg Tisza felett / az örök élet csillaga remeg.” Múltkor, mikor trolival jöttem át a hídon, egyszerre mintha megéreztem volna azt a mítoszi erőt, ami a Tisza, szinte kézzelfoghatóvá vált számomra a folyó magasabb valósága. Ebből is született Tisza-vers, aminthogy a mérreg-metaforák sora is a szörnyű ciánszennyezés-élménytől ivódott bele a költészetembe.

A víz, mint életem végtelenül fontos az emberi létben, nemrég olvastam egy kísérletről: kipróbálták, hogyan reagál egy üveg víz arra, hogy szeretettel, pozitív érzé-

sekkel fordulnak felé, becézgetik, s aztán hogy egy másik üveg víz hogyan reagál gyűlöletre, haragra, negatív indulatokra, szidalmakra. Miután egyiket eleget dicsérték, másikat bőven pocskondiázták, megfagyasztották mindkettőt. Jégkristály, jégkristály – gondolná az ember. Csodát! A dicsért-szeretett vízből gyönyörű, szabályos kristályok alakultak ki, a másikat, szidalmazott üveg vizéből szabálytalan, rémítő, pocsek kristályalakzatok. Ez a Japánban végrehajtott kísérlet alaposan elgondolkozathat bennünket. Jól példázza az ember felelősségét. Abban is, amit a vízzel, abban is, amit egymás életével képesek vagyunk tenni. Amit teszünk – és amit tehetnénk, módunk volna rá és mégse tesszük.

Hollósi Zoltán



Szerkesztői asztal

Faludy-díj. Faludy György még a kilencvenes évek elején díjat alapított a szegedi egyetemen tanuló fiatal írók számára. A kuratórium döntése alapján a május 7-én megrendezett ünnepségen *Nagy Koppány Zsolt* vehette át az elismerő oklevelet. Az ifjú kolozsvári író jelenleg a szegedi bölcsészkar doktori iskolájának hallgatója.

*

Májusi számunkban közöltük *Tandori Dezső* Két kísérlet c. esszéjének első részét. A „Két kísérlet közül a II., a sakkos a Tiszatáj köv. számában jön...” – írta a szerző. A második rész azonban legnagyobb sajnálatunkra csak a júliusi számban „jön”.

*

Május 15–17 között *A magyar költészet műfajai és formátípusai a XVII. században* címmel tudományos konferencia volt Szegeden. A konferencián többek között a textológia, valamint a poétikai programok és elméletek témakörben is előadások hangzottak el.

Júliusi számunk tartalmából:

HATÁR GYŐZŐ, KIRÁLY LEVENTE, MARNÓ JÁNOS, TÉREY JÁNOS versei

TANDORI DEZSŐ esszéje

CSIKI LÁSZLÓ *Szilágyi Domokosról*

KULCSÁR-SZABÓ ZOLTÁN tanulmánya